ZVON

5 • 2018

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBO

UVODNI ESEJ • Aleš Maver: Ponesrečena hoja za papežinjo Ivano
POEZIJA IN PROZA • Sylvestre Clancier • Lučka Jenčič • Zorko Simčič
Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE • Tanka vez med Mohorjevo in Prešernovo
POGOVOR • Krištof Zupet
PORTRET • Stanislav Škrabec
IN MEMORIAM • Erich Prunč • Lučka Jenčič • Primož Simoniti • Andrej Capuder • Ciril Zlobec
IZ SLOVENSKE LJUDSKE DEDIŠČINE • Jesen rumena – dobra žena
MUZIKOLOGIJA • Ko je prvič zapela radijska kukavica
ESEJ • Ignacij Voje • Reginald Vospernik • Janko Prunk • Aleš Čeh • Edvard Kovač
PREDBRANJE • Sedem esejev za sedemdeset let • Maks Pleteršnik
JUBILEJ • Zora Tavčar

UVODNI ESEJ

3 Aleš Maver: **Ponesrečena hoja za papežinjo Ivano**

POEZIJA

6 Sylvestre Clancier: **Trinajst pesmi o iskanju**
10 Lučka Jenčič: **Mrtve lege**

PROZA

14 Zorko Simčič: **Homer, Shakespeare in Salomon**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

16 Matija Remše: **Tanka vez med Mohorjevo in Prešernovo**

POGOVOR

20 Krištof Zupet: **Življenju zaupam**

PORTRET

28 Andreja Legan Ravnikar: **Stanislav Škrabec (1844–1918)**

IN MEMORIAM

30 Ludvik Karničar: **Dr. Erich Prunč (1941–2018)**
32 Ana Grmek: **Lučka Jenčič (1949–2018)**
34 David Movrin: **Zmajski most Primoža Simonitija (1936–2018)**
37 Andrej Arko: **Dr. Andrej Capuder (1942–2018)**
39 Miha Pintarič: **Dr. Andrej Capuder (1942–2018)**
41 Andrej Arko: **Ciril Zlobec (1925–2018)**

IZ SLOVENSKE LJUDSKE DEDIŠČINE

43 Dušica Kunaver: **Jesen rumena – dobra žena**

MUZIKOLOGIJA

45 Primož Kuret: **Ko je prvič zapela radijska kukavica**

ESEJ

49 Ignacij Voje: **Zgled iz preteklosti: izobraževalna, znanstvena in umetniško-kulturna nadgradnja Dubrovniške republike / 6. del**
55 Reginald Vospernik: **Umetnost je za marsikoga edina pot iz soteske**
60 Janko Prunk: **Pomembne zgodovinske prelomnice v jeseni 1918**
64 Aleš Čeh: **Poskus rekonstrukcije idej Cankarjevega nedokončanega romana Ženitnina v Kani Galilejski**
69 Edvard Kovač: **Razkritje neskončne ljubezni**

PREDBRANJE

74 Denis Poniž: **Sedem esejev za sedemdeset let**
77 Rudi Mlinar: **Maks Pleteršnik**

KNJIŽNE OCENE

80 Edvard Kovač / Drago Jančar: **Mnoga življenja**
82 Andrej Arko / Matejka Peterlin: **Iz dnevnika mlade družine**
83 Mateja Kvartič Dolinšek / Clélie Avit: **Tukaj sem**

JUBILEJ

85 Alenka Rebula: **Zora Tavčar**

KULTURNI ODMEVI

87 Sergij Pahor: **Draga 2018**

ZVON | Najstarejša slovenska revija za literaturo, kulturo in družbo

2018, ŠTEVILKA 5, LETNIK XXI

UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

IZVRŠNA UREDNICA
Cvetka Rezar

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
Matija Remše
Marko Tavčar

OBLIKOVANJE
Uroš Čanžek

LEKTORIRANJE
Cvetka Rezar

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Jože Planinšek CM in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Nazorjeva ul. 1, 1000 Ljubljana
T 01 244 36 70
urednistvo@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk d. o. o.

NAKLADA
600 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izid te revije je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Natalia Berezina: *Ivan Cankar.* Iz knjige Alenke Konc Ambrožič: *Z uganko v slovenski svet*, Celjska Mohorjeva družba, 2019.

ISSN 1408-645X

Mateja Kvartič Dolinšek,
urednica pri Celjski Mohorjevi

Bogata bera letošnje jeseni

Začelo se je novo šolsko leto in znova so se odprli hrami učenosti. V otroških očeh je videti vedoželjnost, v njihovih glavah pa je prostor za bogastvo znanja, ki čaka nanje. Verjamem, da imamo tudi odrasli na vsakem koraku dovolj priložnosti, da se naučimo česa novega – če imamo le odprte oči. Če pa smo skupaj, otroci in odrasli, če na svet pogledamo z otroškimi očmi, nam je vsem zagotovljena bogata bera dogodivščin, izkušenj in znanja.

Z novo številko *Zvona* prihaja tudi jesen. To je čas obiranja sadov, pobiranja pridelkov, čas dozorevanja. Od pretekle številke je svoj čas življenja sklenilo kar nekaj pomembnih Slovencev, ki so obrodili bogat pridelek na področju literature, kulture in družbe. To so koroškoslovenski jezikoslovec Erich Prunč, prevajalka Lučka Jenčič, klasični filolog Primož Simoniti, pisatelj, prevajalec in politik Andrej Capuder ter pesnik in akademik Ciril Zlobec, ki jim v tokratni številki namenjamo posebno pozornost in mesto.

Jeseni rumeni – dobri ženi se je posvetila Dušica Kunaver in iz ljudske dediščine prikazala nekaj jesenskih običajev. Svoje znanje sta delila Aleš Maver z esejem o aktualni tematiki ženske oblike in Primož Kuret o začetkih radia na Slovenskem. Nit Cankarjevega leta proti vrhuncem vzpenja Aleš Čeh s prispevkom o Cankarjevem nedokončanem romanu. Ignacij Voje predstavi kulturne in znanstvene dosežke Dubrovniške republike, Reginald Vospernik razmišlja o Florjanu Lipušu ob prejemu velike avstrijske državne nagrade, Janko Prunk pa o sklepu prve svetovne vojne in o borcih za severno mejo. Nekoliko drugačen pogled na papeža Frančiška nam v svojem eseju predstavi Edvard Kovač.

September je tudi čas, ko se spominjamo obletnice smrti blaženega Antona Martina Slomška, mojstra bogate slovenske besede. Njegov doprinos v skrinjo slovenske kulture in jezika je neizmeren, njegove besede pa še danes zvenijo prav tako modro in sodobno kot v njegovem času: »Slovenščina, mila beseda naše matere, naj nam bo ravno tako draga kakor zemlja, na kateri je naša zibel tekla.«

Dr. Aleš Maver

Ponesrečena hoja za papežinjo Ivano

Starozaveznemu Pridigarju se je zapisalo veliko modrih opažanj. Eno tistih, ki je za naš čas, ko se nam zdi, da nas obdajajo same osupljive novosti, med najuporabnejšimi, je, da se praktično ne more zgoditi nič, kar bi bilo res novo, o čemer ne bi kdo že kdaj slišal. Prav omenjena misel mi je prišla na um, ko sem se spomnil nekega jedkega poznosrednjeveškega epigrama. Menda je na rimske stene pred kakšnimi šeststo leti nekdo nakracal *Papa, pater patrum, peperit papissa papellum*. V slovenščini žal ni moč povzeti aliteracij izvirnika, moč pa je ponoviti »nezaslišano« vsebino: *Kot papež, oče očetov, je papežinja porodila papežka*. Neznani avtor je seveda hotel gospodarje Rima pičiti tam, kjer bi jih najbolj bolelo. In kaj bi bilo hujšega kot to, da bi se na vrh čete samih vplivnih moških, ki za nameček vsaj uradno niso smeli imeti otrok, povzpela ženska (z otrokom)? Seveda se kaj takega do danes ni zgodilo, ženska ni nikoli postala papež. Toda v poznem srednjem veku so bili verjetno celo ljudje na cerkvenem vrhu prepričani, da je eni pripadnici lepšega spola tak podvig vseeno uspel. Da bi lahko učinkovito zaigral na njihov strah, si je moral domiselni klepar verzov ne le pomagati s tedaj že močno uveljavljeno legendo o papežinji Ivani, temveč je moral za večji učinek tudi skovati besedo, ki je opisovala namišljeno resničnost, papeža – žensko. Posegel je po besedotvornih pravilih latinščine in si pomagal s pripono, ki jo je moral mobilizirati že zgodnji prevajalec Lukovega evangelija v jezik starih Rimljanov. Ko je slednji vanj prestavljal prizor s starčkoma Simeonom in Ano, se mu je zdelo, da dolgoletne vdove ne bi bilo primerno odpraviti preprosto kot »preroka«, zatorej je skoval izraz *prophetissa*. Veliko stoletij pozneje je njegov posnemovalec iz papeškega Rima kot prvi ali kot eden prvih zapisal po istem kopitu nastalo besedo *papissa*, s katero je seveda zelo podčrtal razliko med (duhovnim) očetovstvom, ki so si ga pripisovali papeži, in (Ivaninim) porodom, ki ga oče po definiciji ni zmogel. Ko je preteklo še nekaj stoletij, se je na duhovno avtoriteto svojega lokalnega nadpastirja menda spravil tudi France Prešeren. Podobno kot njegov daljni rimski predhodnik je sodil, da ga bo najmočneje zadel, če namigne na razliko med negovanim videzom in domnevno resničnostjo. In spet mu je prišla prav nova beseda, za katero ne moremo natančno vedeti, ali jo je lahko snel iz ust kakšnega klenega Kranjca ali si jo je omislil sam. Vsekakor pa si človek zapomni *škofelo*, brez katere da bo ljubljanski škof ležal, potem ko se mu izteče škofovanje.

Ne pri piscu poznosrednjeveškega epigrama ne pri največjem slovenskem pesniku ni mogoče spregledati satirične osti, uperjene zoper samoumevno moško prevlado v vplivni ustanovi. Toda možnost, da bi mesto moškega v njej zasedala ženska, sta oba izrazila na način, ob katerem naslovniki njunega

pisanja niso preveč zastrigli z ušesi. Kdor je v poznem srednjem veku še bil na ti s tedaj iz vsakdanje rabe že precej izgnano latinščino, se ni začudil besedi *papissa*, četudi jo je prvič slišal. Podobno njegovi predniki niso imeli težav s posvajanjem izraza *prophetissa*. In bralci »apokrifnega« Prešerna so zelo dobro razumeli *škofelo*, ki potem sicer v slovenščini ni naredila ne vem kako osupljive kariere, saj je bilo navsezadnje priložnosti, ko bi jo bilo moč poslati v bitko, razmeroma malo.

Slovenščina je bila jezikovno kos tudi procesu rahljanja prej samoumevne moške prevlade na številnih področjih družbenega življenja v zadnjem stoletju in pol. Seveda so se patriarhalnih vzorcev v javnosti vajeni pripadniki gršega spola sicer zmrdovali nad počasnim uveljavljanjem v vsakdanjem življenju dijakinj, študentk, uradnic ali profesoric, da ne govorimo o ravnateljicah, direktoricah, ministricah in škofinjah, ki so v naši rabi izrinile Prešernove škofele. Na podoben način so jezikovni pogin prerokovali cvetočim poimenovanjem za to novo stvarnost. A so preživela ognjeni krst, ker so sledila zakonitostim slovenskega jezika, tako da danes, ko je v Italiji gospa Giulia Grillo minister za zdravje (čeprav je sočasno poslanka), takoj pomislimo na to, da je tretja cifra enotne matične številke občanke ali občana vsaj štiri, če ne tri, če uporabi poimenovanje tipa »gospa direktor«.

Kajpak se je moč strinjati, da inflacija poimenovanj ženskega spola še ne odpravlja vseh neupravičenih razlik med spoloma, ki so se v naših, še zlasti v sredozemskih družbah skozi stoletja nagrmadile v jeziku kot odsev resničnosti. Da si ženske zaslužijo raziskovanje in uveljavljanje novih izraznih možnosti, ki bodo po misli slovitega filozofa širile meje predstav in sveta. Navsezadnje bi lahko nekaj malega o omenjeni pereči zadevi povedal celo sam. Priznam, pod vplivom branja nemške literature in časopisov sem se začel truditi, da vedno, kadar je le mogoče, pri ubesedovanju in pisanju sledim načelu, po katerem naj bi si »govorci slovenščine prizadevali za rabo moških in ženskih oblik v neokrajšani obliki«. Toda moj trud, da bi nagovoril »študentke in študente« ali »Slovenke in Slovence«, če jih imam pred sabo ali o njih govorim v besedilih, ne naleti povsod na naklonjen sprejem. Včasih prav začutim, kako po njegovem (iz razumljivih razlogov redkeje po njenem) mnenju nepotrebna vključitev ženske oblike bralcu ali bralki povzroča ošpice. Morda tudi zaradi tega – na Slovenskem se je začelo nekaterim muditi celo do mere, da so se jim zazdela, enako kot v ljubezni in vojni, dovoljena vsa sredstva.

Spomladanski sklep osrednje humanistične izobraževalne ustanove pri nas o urejanju »občutljive rabe spola« v fakultetnih aktih, ki so mu solidarnostno nato sledili še ponekod drugod, vsekakor omogoča takšen sklep. Njegovi tvorke in tvorci se niso ravnali po Prešernovem zgledu, s katerim je ljubljanskemu škofu podkuril na način, ki je zlahka dosegel (in dosega) slovenščine vešče občinstvo prav zato, ker se mu njegove rešitve zdijo domače. A predstavljajmo si nesporazume, do katerih bi prihajalo, če bi se v *Zdravljici* znašli naslednji verzi: »V sovražnice 'z oblakov (ali celo oblačic) / rodu naj naš'ga treši grom; prost, ko je bil očakinj, najprej naj bo Slovenčic dom.« Verjamem sicer, da bi takšna različica razveselila mačiste vseh dežel, ki so prepričani o tem, da vse slabo izhaja od sovražnih žensk.

Trenutno pa si skoraj ni moč predstavljati naravnega govorca ali govorke slovenščine, ki bi besedo »sovražnice« v zgornjem namišljenem zgledu razumela spolno nevtralno, se pravi tako, da bi poleg sovražnic zajemala tudi sovražnike. Enako velja kajpak za izraze, o katerih je moč domnevati, da se pojavljajo in se bodo pojavljali v internih aktih slovenskih fakultet, ki so se odločile pospešiti žensko emancipacijo na jezikovnem področju. Ko bo govor o plagiatorkah, kršiteljicah izpitnega reda, ponavljavkah, pavzerkah ali zamudnicah, bo velika večina bralk in bralcev ter uporabnic in uporabnikov aktov pred očmi videlo zgolj ženske. Zelo verjetno je torej, da bo učinek ukrepa v prid zgodovinsko družbeno šibkejšemu spolu na tej točki prav nasproten od želenega.

Seveda se ob soočanju s tako banalnimi primeri zastavlja vprašanje, kako je lahko rešitev, po kateri bodo naslednja tri leta v aktih vlogo spolno nevtralnih opravljali izrazi v oblikah za ženski spol, sploh dobila soglasje fakultetnih organov. Če pomislimo na nikoli zapisane Prešernove »sovražnice«, se ji namreč upira jezikovna zdrava pamet. Vendar niti ni treba načrtovalkam in načrtovalcem kar *a priori* očitati slabih namenov. Še več, domnevamo lahko, da je bil namen dober in da se je ob tem takoj prikazala tudi na prvi pogled preprosta rešitev. Zakaj ne bi, če smo doslej osebe ženskega spola potiskali v opombo pod črto in v vseh primerih, ko smo imeli v mislih osebe obeh (ali morda celo več) spolov, uporabljali moški spol, zdaj plošče obrnili? Na tisto, kar je v opombi pod črto, ko gre za nevtralno rabo spola v slovenščini, so pač pozabili.

Morda res šele v drugi fazi, ko so jih na opombo pod črto opozorili, so začeli uporabljati težke besede, kakršni sta politika in (jezikovni) aktivizem. Jezik je res tudi političen in niti argumentu, da si brez jezikovnega aktivizma ni mogoče predstavljati silnega vzpona slovenščine v zadnjih dveh stoletjih, se ne da oporekati. Toda ne glede na to se ne morem znebiti vtisa, da imamo opraviti z aktivizmom iz slonokoščenega stolpa, ki zgreši stanje »na terenu« in skuša biti zgolj za vsako ceno trendovski. Navedeno je morda razvidno tudi iz dejstva, da se je kmalu po sprejetju omenjenega sklepa o »občutljivi rabi jezika« v bolj prosvetljenih krogih razvnela debata, kaj bi morala biti v zvezi z njegovim uveljavljanjem prioriteta. Nekateri navijajo za to, da bi moral biti sklep pravzaprav zgolj korak k ozaveščanju zahojenih Slovenk in Slovencev o obstoju celega kupa spolnih identitet (potem ko so jih fajmoštri stoletja prepričevali, da obstajata zgolj dve), pri čemer je zapovedana nevtralna raba izrazov v ženskem spolu zgolj dobrodošlo sredstvo. Drugi izražajo bojazen, da bo šlo takšno razumevanje na škodo boja za žensko osvoboditev, saj ga bo postavilo povsem v ozadje. Končno so se v precepu skoraj gotovo znašli mnogi, ki radi veljajo za napredne in bodo v javnosti po vsej verjetnosti tudi vedno dvignili roko za tovrstne sklepe, a si pod »sovražnicami« vseeno predstavljajo zgolj ženske osebe in se jim zdi hudo za malo, da bi v aktih nastopali kot »predavateljice« (pa ne iz jezikoslovnih vzgibov).

Krasitelj rimskih zidov z epigramom o papežinji in Prešeren sta zavestno hotela biti aktivista. Toda svoj aktivizem sta drugače kot njuni kolegice in kolegi s Kranjske v letu 2018 znala udejanjiti tako, da je padel na plodna tla.

Sylvestre Clancier

Trinajst pesmi o iskanju

Prevod: dr. Edvard Kovač

I.

Prihajaš iz teme in vrnila se boš.
Kaj vidiš, ko odpreš oči?

Ali je to svet odsotnega človeka?
Kaj počneš med molkom in besedo?

Je jezik, ki se spleta v tebi iz neslišnega mrmranja?
Te bodo koraki na poti puščali samo in izgubljeno med sencami in svetlobo?

II.

Mrzel labirint, se bo segrel, se sprašuješ med kamenjem in betonom.
Ali lahko vtihotapiš besede med te zidove, tako kot reka prodre med razpoke bregov?

Bo morda prišel ta vodni čas, ta čas po tem, ki se bo ustrezno naslonil na steno Atlantika
kot sodobne Mikene – napovedovalke katastrofe.

Sylvestre Clancier je francoski pesnik, esejist in literarni kritik. Je avtor dvajsetih pesniških zbirk. Izdal in uredil je več kot dvajset antologij drugih pesnikov in prozaistov. Študiral je filozofijo, kar ga je pripeljalo v razglabljanje o simbolizmu in o moči domišljije v literaturi. Predaval je francosko literaturo in civilizacijo. Je predsednik Akademije Mallarmeja, od leta 2017 pa stalni častni predsednik francoskega kluba PEN. Je član številnih komisij za pesniške nagrade, med drugimi nagrade Francoske Akademije.

Že vrsto let je redni gost srečanj pisateljev PEN-a na Bledu, kamor je rad prihajal že njegov oče, Georges-Emmanuel Clancier, prav tako znamenit francoski pesnik in pisatelj, star že 104 leta. Mednarodna skupnost pisateljev na Bledu ga pozna predvsem kot izjemnega esejista in zanimivega sogovornika. Rad se srečuje tudi s slovensko mladino. Navdušeno ji recitira pesmi in spodbuja njeno ustvarjalnost.

III.

Končno se premikaš proti novi svetlobi,
ti, čuvaj življenja, ki ga kri ne splaši, ko smrt spregovori.

Tvoje roke, naslonjene na zid preteklih časov, veter, morje, mivka
so odplavile rane.
In ti si odgovoril na prvotno vprašanje.

IV.

In poldne? Ali so še kakšni drugi načini upora zoper smrt?
Pesnik, pokaži jezo, spremeni jezik!

Zaneti druge grmade, zaglej se v jutranjo zarjo, dokler ne vzplamti!
Predstavljaj si, da si pokrajina.

V.

Ali ti bo uspelo zapolniti razpoke, s katerimi so rojeni?
Boš zrl v morje pred sabo, boš tam gradil nove domove,
kjer bodo besede živi spomini,
kjer bo življenje močnejše od smrti?

VI.

Razpoka je globoka. Črnina se je ustalila.
O, ko bi trava lahko pognala po stopnicah, po katerih nočeš iti?

Popeljala bi te na začetek,
tja, kjer pesnik ne bi več zdravil zla,
tja, kjer bi bile njegove besede vpletene v sence nevidnega.

VII.

Morje se je umaknilo,
pesniku ni uspelo, zlomil se je pod težo trupel.

Meja je krhka in zdrobljena,
narava ji je vzela vse pravice,
kjer se človek v svoji norosti pretvarja, da pozablja.
Porušena trdnjava
kjer naj nas pesnikova pesem spominja na tavajoče sence preteklosti.

VII.

Znaki in oblike izmišljenega jezika
končno vstopajo v prvinska domovanja,
ta, ki jih poezija skuša imenovati
v pesnikovi odsotnosti,
ko človek še ni bil rojen.

IX.

Ob mostu so se nabrali kamni spomina.
Kakšna je naša usoda? Kdo smo?
Od kod smo? Kateri čudež nas čaka?

Sicer pa ekstaza in pozaba!

X.

Zakaj bi moral biti križ?
Zakaj se podati na neznano pot nekoristnega trpljenja?

XI.

Povrni se nazaj.
Postani ponižen, poklekni.
Lezi v blato in obudi počasne čase.

Poezija ni neprebojna,
kadar je iz gline in ognja in kadar se valovi ohladijo.

XII.

Alge iz besed bodo prevrtale pesem, da bo vanjo poniknilo nevidno in neznano.

XIII.

Dosegel boš planote.
Te bodo nad ustavljenim časom,
med prej in potem.

Trinajsto vračanje je vedno prvo.

Lučka Jenčič

Mrtve lege

*

zgodba o odsotnosti je dolga
in zavita kot poti v parku
ki silijo iz njega mimo
prenažrtih rac obkroženih
s trumami nedeljskih
prinašalcev hrane
gneča je popolna vsega je preveč
ljudi živali skrbi in zgubljenosti
naključni obiskovalci tujih mest
ki smo na napačno izpeljanih ovinkih
izgubili partnerje otroke
kjer pozabljamo celo starše
potniki brezbrižnih vlakov
spogledljivih sprevodnikov na
obrabljenih progah sanj
prihuljeni na peronu smeri
brez katere smo nekateri prisiljeni
živeti vse življenje

*

vsa ta utrujajoča prehajanja z
menjavanjem zvezd in zalivov
so prvovrstna izkušnja in njegovo darilo
čeprav tudi na koncu nisva razumela drug drugega
vse jemljem z utrujeno hvaležnostjo

odvečnost stvari ne popravlja naših napak in
ne manjša naših vzhičenj
v tleh in na nebu je spomin
omejen kot dan zaradi nalaganj na včeraj
nepopoln izplen najinega odnosa

čutim popotresni sunek prednikov
sebstvo zeva
milina preseva

*

samo zdaj se lahko pogovarjava
gledava samo zdaj lahko
ljubiva vonj dotik nasmeh
v ugrezu let stvari tonejo
ugašajo izginjajo veča se
nemost raste odsotnost usiha
svetloba samo zdaj
je želja rešilna bilka
in čakanje razlog za smrt

*

mrtve najbolj pogrešam in
med njimi je veliko živih mrtvecev
z njimi se srečujem v hiši ki je
brezprihodnost naše sedanjosti
hkrati norost v odsotnosti

ni jih tukaj in zdaj nekaterih ni že od prej
in nikomur od nas se ne piše dobro
mimo je šlo, ne da bi opazili
lahko bi vedeli
predstave so sestopile z oblakov
še je nekaj prostorov in imetnih leg
a jih ne znamo zapolniti

ne vedoč se nam od začudenja stroji koža
meglijo pogledi pokajo kosti
in vendar bi
en sam nežen dotik
med tlemi in zvezdami
v navalu čustev in razkošju plevela
opravil svoje

Zorko Simčič

Homer, Shakespeare in Salomon

O nujnosti absolutne kritičnosti

Da takoj povem: zgodbica ni moja. Prepisujem jo iz zvezka, na katerega prvi strani je napisano: »Iz spominov Simona Preprosta«. Zvezek je dobro ohranjen, le zadnji listi so zmečkani in tudi črnilo je razmazano. Morda je zvezek kdaj obležal na tleh kopalnice ali pa bil pozabljen na vrtu in ga je ujel dež – kdo bi vedel, vsekakor so pa prav strani s to zgodbo dobro ohranjene.

Na teh listih je napisano takole:

Kakšnih enajst let je moral imeti Simon, ko je stopil – kakor so takrat pravili – v latinske šole in ni minil dan, da ne bi izvedel kaj novega. Včasih pa – in takrat so se mu ušesa še posebej napela – se mu je odkrilo kaj še prav posebno zanimivega. In tako je, recimo, že po nekaj mesecih slišal od enega gospodov profesorjev tole:

»Gospodje« – takrat so v šolah celo prvošolce nazivali z »gospodi« in jih vikali – »naj vam danes, živimo namreč v časih, ko je treba biti nadvse kritičen, spregovorim o Homerju. Homer bržkone nikoli ni živel. Verjetno gre za več oseb, več pesnikov, in je njihove pesnitve zbral kakšen neznan kompilator. Zbral in povezal. Poleg tega je treba povedati še to, treba je namreč biti kritičen, da je bil vpliv tistega, čemur pravimo ›Homer‹, nekako precenjen. Ne pozabite, da velja celo za *Iliado* in *Odisejo*, kar je dejal pesnik Horac, da namreč *quandoque bonus dormitat Homerus*, da celo dobri Homer kdaj zakinka … Sicer pa, kot rečeno: Homer najbrž sploh nikoli ni živel.«

Nekoč drugič je iz ust drugega profesorja prišlo naslednje:

»Gospodje, sodobni, moderni kritični angleški literarni zgodovinarji se sprašujejo, ali je Shakespeare sploh živel in ali ni del, ki jih poznamo, napisal – pod psevdonimom – kakšen veliki filozof. Še najverjetneje je, da je to bil Francis Bacon, znan kot Verulamski, ki je živel med letoma 1561 in 1626.« Tu je profesor odprl knjigo, potegnil iz nje časopisni izrezek in bral: »Dejstvo je, da nimamo od Shakespeara nobenega rokopisa. In tako je mogoče, da slavnih dram sploh ni pisal Shakespeare, marveč kdo drug. Da bi se zadeva morebiti pojasnila, so letos sklenili odpreti grob pesnika Edmunda Spencerja, ki so ga leta 1599 pokopali v Westminstrski opatiji. Zapisi iz 17. stoletja namreč govorijo, da so ob smrti tega pesnika takrat živeči pesniki dajali v grob skupaj s krsto tudi kakšno svojo poezijo v poklon umrlemu slovečemu možu. Če se jim danes v grobu res posreči

najti kakšen Shakespearov rokopis, bi bilo s tem dokazano, da je vsa slavna Shakespearova dela res napisal mož tega imena.«

Na majskem izletu smo ta Shakespearov primer omenili razredniku. Brez ozira na to, ali je bil Homer en ali pa jih je bilo več, se je bradati mož homersko zakrohotal. Potem pa je nenadoma resno dodal: »Fantje, da smo si na jasnem.« Z napetimi obrazi smo se zastrmeli vanj. Izpod nagubanega čela in iz pomembnosti tega, kar bo povedal napovedujočih ust, je prišlo: »*Hamleta*, *Romea in Julijo*, *Julija Cezarja* et cetera, ni napisal Shakespeare, ampak« – tu je profesor dvignil obrvi in kazalec – »neki Anglež istega imena.«

Pa skoči spomin kakšnih šestdeset let naprej. Simon Preprost prebira učenost nekega modernega nemškega teologa, napisano zato, »da krščanstvo v sodobnem svetu bolj kritično pregleda bistvene komponente svoje religioznosti in se poglobi«.

Simon torej lista knjigo in od strani do strani se mu odpirajo nova odkritja. In tako med drugim bere, da »Salomonovih pregovorov ni napisal Salomon, ampak – kakor danes odkrivajo kritični biblicisti – najbrž neki drugi učen Jud«. Potem izve, da je danes že povsem jasno, da evangelija, »kjer so s skoraj sodobno kritičnostjo opisane slabe lastnosti apostola Petra, ni napisal kakšen evangelist, saj bi to nujno razbilo mlado Cerkev«. Na naslednjih listih je bralcu zaupano, da moderni kritični biblicisti menijo, da se Kristus po vsej verjetnosti ni rodil v Betlehemu, ampak da so viri to dodali pozneje, to pa zato, »da bi realnost sovpadala s prerokbami. Glej: Matej, 2. poglavje, vrstica 5: ›... kakor je pisano po preroku: In ti, Betlehem, zemlja Judova ... iz tebe bo izšel vojvoda ...‹« – Tudi tisto o »rojstvu device« je treba vzeti bolj kot zgolj adaptacijo Izaije. Izaija, 7. poglavje, 14. vrstica: »Glej, devica bo spočela in rodila sina...«, ker je taka formulacija brez dvoma »prvotni krščanski občini dajala neko potrebno prepričljivost«. Odkrili so tudi, da je vrstico »ko so ga križali, so si z žrebanjem razdelili njegova oblačila« (Mt 27,35) bržkone dodal neznani poznejši pisatelj, to pa zato, da bi se izpolnila beseda psalmista (Ps 22,19) pa tudi napoved *Pisma*: »Razdelili so si moja oblačila – za mojo suknjo so žrebali« (Jn 19,24).

Škoda, si je dejal Simon, da nimam pri roki avtorjevega naslova. Sporočil bi mu, da je nekje slišal, da Betlehem sploh ni eksistiral in da šele zdaj v Judeji gradijo vasico, ki jo bodo imenovali Betlehem, to pa zato, da bodo evangeliji v prihodnje bolj prepričljivi. Bi pa brez dvoma gospodu biblicistu prišlo prav izvedeti naslednje, pa čeprav gre le za drobno odkritje:

»Po nekaj desetletij trajajočem in muke polnem raziskavanju se je kritičnemu znanstveniku Simonu Preprostu posrečilo odkriti, da Salomonove *Visoke pesmi* ni napisal Salomon, ampak neki Jud istega imena.«

Rokopis, 2000.

Matija Remše

Tanka vez med Mohorjevo in Prešernovo

Moji prispevki v tej rubriki *Zvona* so, če naj jih nekako stilno označim, večinoma narejeni kot kolaž, neke vrste raztrganka ali lepljenka, z medklici, ki mi jih narekujejo tematika, avtorji ali ponovno prebiranje po letih, ki so minila.

Tako sta znova pred menoj dve knjigi, ki sem ju imel v rokah ob začetku svojega uredniškega delovanja pri Celjski Mohorjevi družbi.

Bilo je še v starejših prostorih uredništva, na Poljanski 4 v Ljubljani. Tam sta zdaj prodajalna in skladišče Ognjišča, ki je bilo v tistem času, okrog leta 1980, šele sredi svojega bleščečega revijalnega in knjižnega založniškega vzpona. Če nisi imel na dvorišče odprtih vrat, je bila podolžna in razmeroma ozka klinasta soba nekoliko zatohla in precej temačna. Uredniška miza je imela za seboj mlečno in zamreženo okno na Poljansko cesto, ki ga nikoli nismo odpirali, in pred seboj vrata na dvorišče prenovljene Teološke fakultete. Ob sončnih dnevih bi svetloba pri odprtih vratih, brez dodane neonske, skoraj zadoščala za nemoteno branje v nasprotnem delu sobe. Proti dvorišču, na desni strani, je bila za vso sobo, do prehodnih vrat v širok prodajni prostor, dolga večstopenjska knjižna polica. Na njej so stale različne knjige, največ iz Mohorjeve dediščine, koledarji, večernice in tudi druge, izredne izdaje. Slednjih do tistega časa, po letu osemdeset, ko sem začel pri Mohorjevi, ni bilo kaj veliko.

Alan Paton, *Jokaj, ljubljena dežela*, Prešernova družba 1968

Seveda sem iz dolžnosti poznavanja preteklega delovanja Družbe, njenih vsebinskih zasnov in realiziranih načrtov jemal v roke vse, preletaval, si zapisoval v spomin in razmišljal, kako naprej. V ozadju sem puščal obliko, bolj mi je bila v misli vsebina.

Med knjigami ali knjižicami, ki so bile tam na voljo, je bila tudi ena, ki sem jo sicer snel z naše, Mohorjeve knjižne police, a jo je izdala Prešernova družba leta 1968. Vezana je bila v zeleno platno, z rdeče zlatim pretiskom: Alan Paton, *Jokaj, ljubljena dežela* (12,5 cm x 18 cm, 252 str.).

Knjiga me je takrat očarala. Nisem še vedel, da je v letu mojega rojstva, 1948, ko je prvič izšla v New Yorku, hipoma postala prodajna uspešnica,

bestseller. Ničesar tega, kar lahko danes na internetu v različnih variantah preberemo o njenem avtorju, mi še ni bilo znano. Nekaj malega mi je bilo v pomoč, kar je prevajalec, Mohorjev urednik Jože Dolenc, ob času izida v slovenščini leta 1968 dodal v pisateljeve pripombe ob koncu knjige. Avtor je bil sin belih staršev v Južni Afriki (rojen 1903, umrl 1988). Po študijih je poučeval na različnih višjih šolah, med drugim na gimnaziji v rojstnem Pietermaritzburgu. Sprejel je vodstveno mesto vzgajališča mladoletnih kriminalcev, ga vodil trinajst let in ga v tem času iz mrakobne ustanove spremenil v šolo, ki je zaslovela zaradi popolnoma spremenjenega ozračja: pridnosti, svobode in neprisiljene discipline. Pozneje je popotoval po svetu in si ogledoval podobne ustanove, hkrati pa pisal ta svoj prvi izmed treh romanov. Danes vemo, kaj vse je še napisal o problematiki medčloveških in medrasnih (nizozemski in angleški priseljeni belci, obarvani mešanci mnogih ras in avtohtoni črnski prebivalci) odnosov v svoji ljubljeni deželi in da je bila njegova perspektiva že takrat to, kar se je pozneje v resnici zgodilo, namreč ukinitev apartheida. Kar dolg seznam naslovov.

Jokaj, ljubljena dežela je sicer fikcija, kar se tiče osebnih usod dveh očetov in dveh sinov: belega veleposestnika, ki šele po uboju svojega sina spoznava njegovo delo in njegove nazore glede odnosa do črnske večine ter temu primerno uravna svoje delovanje vnaprej, in črnega pastorja, ki svojem sinu, morilcu, pomaga sprejeti, osmisliti zasluženo kazen. Niso pa v romanu fiktivne socialne okoliščine, ki privedejo do zločina in kazni. Za te razmere so beli oblastniki morda odgovorni še bolj, kot iz svoje rodovne tradicije iztirjeno večinsko domače prebivalstvo, potisnjeno na družbeni rob. Slika, ki se v lokalnih in globalnih okoliščinah neizprosno ponavlja še danes, kljub napredovanju človeške zavesti v različnih mednarodnih človekoljubnih deklaracijah. Te ostajajo še naprej zgolj želja v mislih, realnost caplja daleč zadaj. Zgodba romana izzveni kljub vsemu optimistično, v obnebju osebnega verovanja, ki presega institucionalno in rasno pripadnost protagonistov. Prevajalec nam ob koncu govori o magični sili pisateljevega izraza v opisovanju tragične zapletenosti krivde belih in črnih ter o edinem izhodu: človečanski ljubezni.

Že ob prebiranju knjige se mi je zdelo čudno, da je izšla pri Prešernovi družbi, saj je po svoji temeljni dispoziciji bolj spadala v Mohorjevo knjižno dediščino.

Književni GLASNIK

TAKO KLIČEJO KNJIGE . . .

Književni glasnik Mohorjeve družbe 1956

Druga pa je v svetlomodro platno vezanih devet letnikov, petnajst številk, od tega dve dvojni, občasnika *Književni glasnik Mohorjeve družbe 1956–65*. Ti dve letnici sta zapisani na hrbtu knjige, v resnici pa je zvezana tudi številka 1-2 desetega letnika iz leta 1966

in to celo najobsežnejša, ob boku prvi številki iz leta 1961 s kar 52 stranmi. Format 18 cm x 24 cm obsega 15 posameznih glasnikov, skupaj 500 strani, gosto potiskanih z besedilom in obogatenih z mnogimi fotografijami avtorjev, krajev in z izvirnimi ilustracijami iz Mohorjevih knjig. Do tedaj je Mohorjeva o svojih izdanih in načrtovanih knjigah, njihovih avtorjih ter namenu in okoliščinah izida poročala navadno v posebnem razdelku svojega letnega koledarja. Dr. Stanku Cajnkarju in uredniku Jožetu Dolencu pa se je očitno zdelo bolj primerno vse to zbrati in izdati v listih, ki so izhajali enkrat do dvakrat letno.

Naj citiram s prve strani, iz uvodnega razmišljanja z naslovom *Tako kličejo knjige* in podpisanega s kratico drh:

> Nekaj bridkega je v misli, ki te kdaj pa kdaj spreleti: čemu nepregledne skladovnice potiskanega papirja, čemu vse nakopičeno bogastvo v knjigah, ki ga je človeštvo s tolikšnim trudom, trpljenjem in srčno krvjo ustvarilo skozi sto- in tisočletja? Čemu, saj vse tako kaže, da človek ni prav nič boljši, kot je bil takrat, ko knjig še ni bilo. /.../ Človek se sprašuje, v daljavi pa neprestano grme topovi. /... S/tegneš roko in vzameš s police knjigo. Kaj je pravzaprav v teh knjigah? Čemu te reči na svetu? Pogledaš – in tako je, kot da bi govoril iz tišine znan glas. Tiho, mehko ti govori in te snubi, da razpneš jadra in zaploveš v kraljestvo fantazije. /.../ To je: med listi knjig so kakor nevidne klice spravljene misli in podobe, ki te oplodijo, se razrastejo v tebi in ti pomagajo prenašati težave življenja. Zato se moramo od časa do časa zateči k njim, h knjigam. Zato pravimo, da so one najboljši prijatelji.

Naključno odprem in vam za pokušino predstavim drugo številko glasnika iz decembra leta 1961. *Naš knjižni praznik* je prispevek o knjižni žetvi leta 1961. *Koledar* z Birollovimi vinjetami, povest Joži Munih *Ljudje iz Stražišča*, povest Jožefa Krofliča *Veter veje nad Golobjekom*, priročnik inženirja Branka Klemenca *Elektrika v hiši*, Kneippovo *Moje zdravljenje z vodo*. Podrobno je opisan načrt za izdajo šestih zvezkov Detelovih zbranih spisov in prav tako šestih zvezkov Pregljevih izbranih del. Urednik govori o svojih stikih z avtorji. Celo stran zavzame napoved prihodnjih petih rednih in šestih doplačilnih knjig. Ob osemdesetletnici je predstavljen slikar Gvidon Birolla. Sledi namig *Kako občuj z avtorjem*, znamenitega nemškega založnika Ernsta Rowohlta.

Napovedana je nova izdaja *Slovenske pesmarice* Matija Tomca in Luke Kramolca. *Ivo Andrić, Nobelov nagrajenec* je članek o kulturni bombi v takratni Jugoslaviji. Obsežno se razpiše ob četrti in peti knjigi Finžgarjevih izbranih spisov ter podelitvi Finžgarjeve literarne nagrade, ki jo je kot prvi prejel pisatelj sam. Pesnik dr. Anton Vodnik je praznoval šestdesetletnico. *Opombe k Perkovim črticam* v obliki pogovora s Pavlom Perkom je prispeval duhovnik in slavist Jože Gregorič. Obeležene so stoletnica rojstva Rabindranatha Tagoreja in stopetdesetletnici rojstva Harriet Beecher Stowe, pisateljice slovite *Koče strica Toma*, in angleškega

satirika Williama M. Thackeraya. *A farewell to Ernest Hemingway* (*Zbogom, Ernest Hemingway!*) je z namigom na *Zbogom, orožje* ob pisateljevi smrti zapisal -nc (Jože Dolenc). Napovedan je nov izid Gregorčičevih poezij. Sledijo kratki zapisi o še dveh slovenskih proznih antologijah pri beograjski založbi Nolit, *Leksikonu jugoslovanskih književnikov*, izvozu naših knjig, VI. Mednarodnem sejmu knjig v Beogradu, razstavi sovjetske knjige v Ljubljani, literarnih nagradah doma in po svetu ter Alojzu Rebuli v italijanski reviji *Ricerche slavistiche*. Objavljen je pravilnik o podeljevanju Finžgarjeve literarne nagrade. Sledi seznam števila naročnikov po škofijah in dekanijah in ob koncu cenik knjig, ki so na voljo.

Naj tu še posebej omenim predavanje, ki ga je imel Alojz Rebula za študente ljubljanske slavistike 14. decembra 1965 z naslovom *Stilni problemi v slovenski prozi* in je v celoti objavljeno prav na straneh 6–8 zadnjega *Književnega glasnika* v tej vezani izdaji, ki jo imam pred seboj. Že od prebiranja v tistem davnem času mi ostaja pred očmi do danes:

> Drži, da je stil človek? Če drži ta ekvacija, mora držati tudi njen pomnožek, namreč: stil, to je narod. Slovenski narod. Od česa se hrani do danes? Od 1945? Ali tudi od 1918? Ali tudi od 1848? Ali tudi od 1551? Ali pa ne pelje najtanjši odvod njegove biti še globlje, preko preselitve do Rimljana in Kelta? Kdo more trditi, da je pretrgana celo tista nevidna vez, ki ga veže s paleolitikom? Vsa ta naštevanja mogoče niso odveč, če se hočemo primerno zamisliti v stavek: tudi slovenska proza – kakor slovenska poezija, slikarstvo, politika, vernost – je več kot zavestna kulturna nadstavba: je skupek dotokov, ki pritekajo k nam iz najglobljih vrelcev naše biti.

Naj končam z vprašanjem.

Na petsto straneh *Književnega glasnika* je vsaj šestkrat izrecno in ne le v enem stavku napovedan izid Patonove knjige pri Celjski Mohorjevi družbi. Zanimivo vprašanje je, zakaj je potem izšla pri Prešernovi? Ker vpletenih ni mogoče več osebno vprašati po razlogih, lahko le ugibam. Znano je, da so bili nekateri takrat v obeh odborih. Ali je kdo pod mizo odpeljal knjigo h konkurenci, ki je bila ustanovljena za to, da preglasi Mohorjevo? Ali pa se je mogoče urednikom Mohorjeve zdelo, da je kakšna Patonova kritična misel o nerealiziranem krščanstvu kristjanov prehuda za Mohorjevo okolje in jim je prav prišlo, da se dobra misel razširi med rojake iz drugega založniškega vira?

Književni glasnik

NAŠ KNJIŽNI FRAZNIK

Književni glasnik Mohorjeve družbe 1961

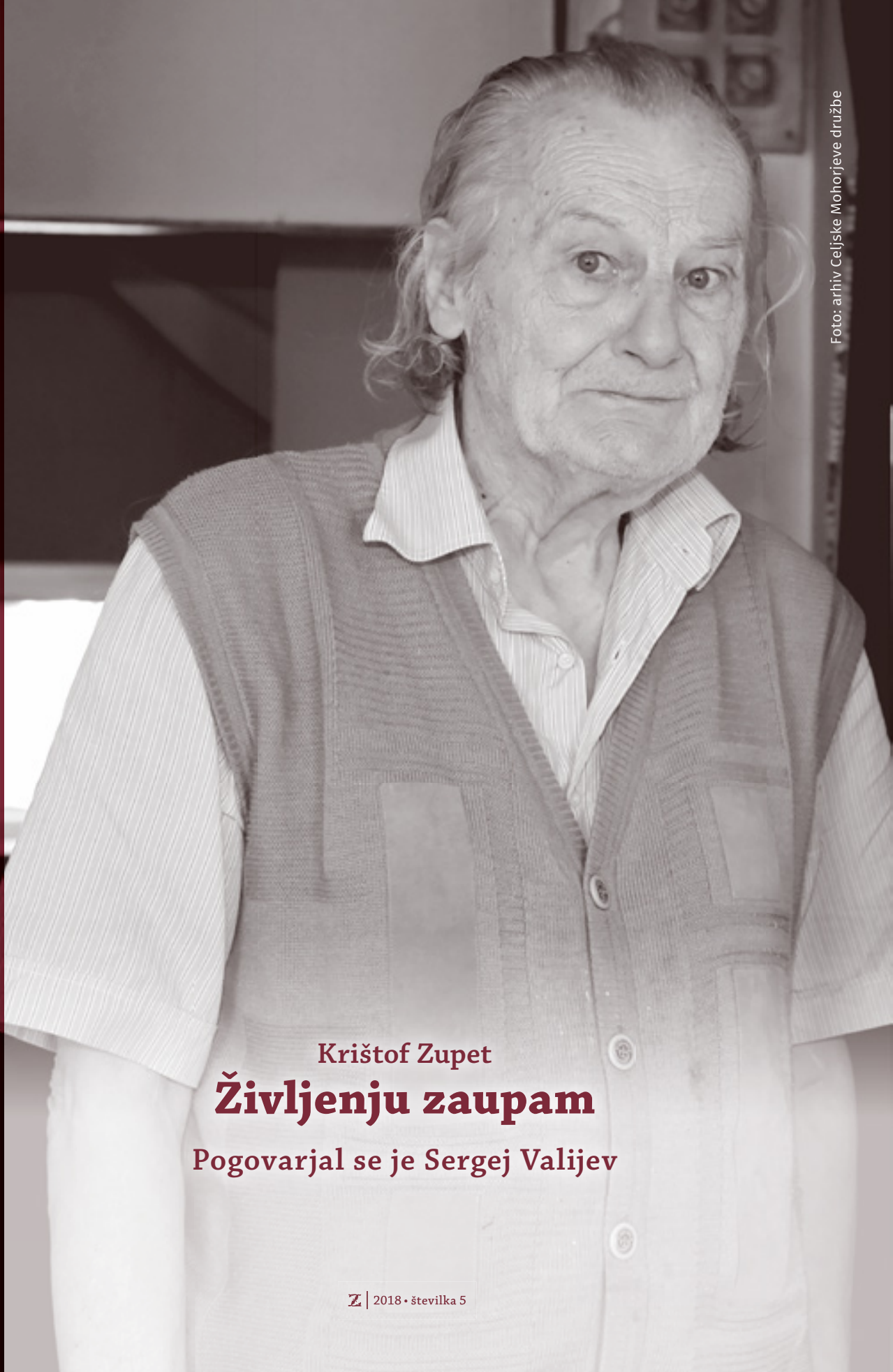

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Krištof Zupet

Življenju zaupam

Pogovarjal se je Sergej Valijev

Pogovor s slikarjem Krištofom Zupetom, ki ga je organiziral Kud KDO?, je potekal v četrtek, 26. aprila 2018, v Trubarjevi hiši literature. Vodil ga je Sergej Valijev.

Spoštovani g. Krištof, niste le slikar, temveč vas odlikuje tudi pisateljska dejavnost. Ob dnevniških zapisih pišete tudi refleksije o umetnosti. Besede, ki ste jih izrekli v intervjuju februarja 2014 za *Družino*, izražajo neizmerno moč v času, ko se zdi, da je pristnih umetnikov, tistih, ki so ostali zvesti poklicanosti lepote, tako malo: »Verjamem v nenadomestljivo in neuničljivo moč umetnosti, ki človeka osvobaja, prebuja, ozavešča in usposablja za največja življenjska tveganja in najvišje duhovne vzpone. Umetnosti brez duhovnosti ni, umetnost brez duhovnosti je goli funkcionalizem.«

V življenju se mi je zdelo nujno zaostriti misel. Na akademiji sem bil tako razočaran, da sem zapadel v krizo in sem se potem zdravil v bolnišnici. Ko sem bil mlad in sem gledal Groharja ter Jakopiča, impresionistične slikarje, ko sem se po Ivanu Mraku seznanil z deli Karle Bulovčeve (žive nisem spoznal, ker je dve leti, preden sem se seznanil z Ivanom Mrakom, umrla), so ti umetniki pustili v meni neizbrisen pečat, nekakšen poziv, da je treba v umetnosti zastaviti vse moči, vse sile, predvsem pa nravnost, nravna načela, nravne obveze, ki ti omogočijo, da ostaneš človeški tudi na stara leta. Da ostaneš človeški skozi vse življenje, da kadar pridejo hudi udarci, kadar se porajajo dvomi, ne izgubiš vere in ravnovesja. V Groharju sem videl ne le velikega umetnika, temveč tudi velikega kristjana. Delal je namreč tudi v treh cerkvah, v dveh je dokončal poslikavo s freskami. Toda poznamo ga predvsem kot krajinarja. Kot krajinar je nenadomestljiv in z vso dramo svojega trpljenja veča pomen slovenskih impresionistov v primerjavi s francoskimi. Oni so sicer začetniki impresionizma, vendar so življenje občutili kot užitek v izbrani družbi. Grohar pa je na dramatičen način stopnjeval kakovost svojih slik in zato tudi obveljal kot največji slovenski slikar.

V omenjenem intervjuju pravite tudi: »V času bolezni in ob pismih prijatelja Mraka, ki sem jih vsak dan dobival v Polje, sem se zavedal, da je smiselna le tista umetnost, ki je kos najtršim preizkušnjam, mejnim situacijam v našem življenju: stiski, obupu, trpljenju. Umetnost, ki ne oznanja kaosa in vsesplošnega niča, temveč izpričuje etos in svetost življenja.«

Da, tako je. Pri tem, kako rastemo, kako se kot umetniki razvijemo, so najpomembnejši vplivi vzornikov, ki jih imamo. Tu pa je človek vedno znova soočen s kakovostjo, ki je je v sodobnem

Pri tem, kako rastemo, kako se kot umetniki razvijemo, so najpomembnejši vplivi vzornikov, ki jih imamo.

času čedalje manj. Naš čas je čas velike krize, v katerem se umetnost izgublja. Pogoj za to, da sem zdržal do konca pri oblikovanju obrazov in cvetlic, je bil, da sem imel zveste prijatelje in velikega vodnika, Ivana Mraka, ki je naš največji dramatik. Ves smisel vzgoje je v tem, da človek do človeka ohranja ter vzdržuje resno razmerje, pravi odnos. Prijatelji so mi še danes ostali zvesti in moj svet se je pretežno odvijal v moški družbi.

Kako ste v življenju dozorevali, se umetnostno razvijali?

Dozorel sem šele v Polju, kjer sem se v psihiatrični bolnišnici zdravil s tovariši, jih slikal oziroma risal. Vsi so bili bolj ali manj prizadeti od življenja, zato pa so bili tudi pogovori z njimi čisti, *bistvogledni*, da se tako izrazim. Ti pogovori in možnost, da sem te ljudi upodabljal, so bili pogoj, da sem tedaj kot dvajsetletnik dosegel svoj življenjski vrh. Potem se je eden od elektrošokov ponesrečil, tako da za dve leti nisem mogel potegniti niti črte. Šlo je za napako neke zdravnice ali pa je bil elektrošok prehud. Skratka, ta družba v Polju mi je vse življenje ostala v najlepšem spominu, ker je bilo to moje temeljno življenjsko izkustvo, tam sem se vzgojil. Pri tem mi je pomagal Ivan Mrak s svojimi pismi, saj je budno varoval moj talent in mi omogočil, da sem se razvijal, tako da sem v zreli dobi v barvah dosegel kakovosti, nad katerimi so umetniki obupali. Tega ne delajo, tega ne zmorejo.

Krištof Zupet, *Ivan Mrak*, 1985

Rodili ste se 30. septembra 1939 v Ljubljani na Ježici kot najstarejši od štirih otrok. Nato ste se morali kmalu po vojni preselili v Horjul, kjer vas je sprejel župnik, gospod Nastran. Tam ste potem ostali do vstopa na klasično gimnazijo v Ljubljani. Nato ste se vpisali na fakulteto za arhitekturo, kjer ste študirali približno dva semestra. Takrat ste si ogledali film o Van Goghu *Sla po življenju*, ki vas je dokončno potrdil v tem, da bi posvetili svoje življenje slikarstvu. Leta 1961 ste se vpisali na Akademijo upodabljajočih umetnosti, kjer pa nikdar niste prejeli odgovora na umetniška iskanja, ki ste si ga želeli in po njem hrepeneli. Naj samo omenim, da sta bila v šestdesetih letih med vašimi profesorji Mihelič in Stupica. Tedaj sta se vse bolj uveljavljala abstrakcija in modernizem, vas pa sta že v mladosti zaznamovala Grohar in Van Gogh.

To so klasiki, ki pomenijo vrh evropske in svetovne kulture v slikarstvu. Kajti Van Gogh je tako izjemen, da še dandanes velja za izziv, ki ni dosežen. Van Gogh je vplival na mnogo slikarjev, nekateri so ga tudi posnemali. Meni ni šlo za posnemanje, imam svojo samozavest, pač nimam manjvrednostnih kompleksov. Sam sem vseskozi z veseljem delal študije in portrete s krepkimi barvami, saj sta me predvojna in povojna tradicija v Sloveniji odbijali. To so bile namreč zračne podobe, silhuete in ne telo. Čutil sem, da sem na pravi poti, če uporabljam odprte barve. Saj sem z veseljem delal in sem se veselil ljudi. Posebno po hudi izkušnji v Polju. Radostno sem živel. Pojavljale so se sicer bolezenske motnje, ki se pojavljajo še zdaj … Nočem določiti svojega sloga, čeprav sem o njem premišljeval, vendar so te podobe nekaj konkretnega, nekaj živega, nekaj, kar lahko občutimo, o čemer lahko razpravljamo, nekaj, kar je mogoče enostavno sprejeti. Nobenih skrbi nimam v zvezi s temi slikami, saj življenju zaupam, tako kot je Mrak zase trdil, da je življenju zaupal. Ne da bi si želel ugodja ali kakršne koli podpore, je zaupal življenju, zaupal v to, da bo z zavestjo, s katero verjame v človeka in Boga, preživel. Toda on je skrajnež, dramatik, ki je pisal tragedije, zvrst, ki meni ni dana, sam te stopnje umetnosti ne dosegam. Mene pa je ves čas potrjeval in ogromno stvari, ki so

ostale nezapisane, poskušam zabeležiti v svojih knjigah. Obenem poskušam kritiško določiti tudi Karlo Bulovčevo, ki jo občudujem, saj je prekosila vse slikarje 20. stoletja.

Po hudem razočaranju na akademiji se je vaša eksistencialna kriza stopnjevala in ste bili prvič sprejeti na kliniko za živčne bolezni na Studencu, že pred tem pa ste se prvič srečali z dramatikom Ivanom Mrakom, ki vam je kot prvi podelil ključno priznanje ter vam pokazal pot umetnosti. Nato vas je do svoje smrti leta 1986 zvesto spremljal. Gledano z merili sodobnega sveta se pogosto zdi, da je klinika za živčne bolezni neuspeh. Tam je človek stran od sveta, v okolju, kjer naša vsakdanja malikovalska merila, kakršna so uspeh, sprejetost, priznanje, ne obstajajo. Tam se zdi, kot da bi bil posameznik na točki nič. Vendar ste vi ravno tam doživeli umetniško vstajenje.

Ne, tam ni nikakršnih interesov, včasih niti tega, da bi prišel ven. Vsaka slaba stvar ima namreč svoje ugodnosti. Tista družba na primer je bila nepopisno dobra. Tam ni bilo nobenih težav pri sporazumevanju, lahko si se približal človeku, saj je to kraj, ki je posvečen s trpljenjem. Tudi parki in drevesa, ki sem jih slikal, vedo, poznajo skrivnosti teh trpljenj, če naj se izrazim nekoliko pesniško. To je pravzaprav neka zelo sočna izkušnja. Sicer pa je tudi Van Gogh zaradi svojih ekstremnih moči in tveganj moral v bolnišnico. Takrat pa še zdravil ni bilo. Toda vse je prenesel tako, da je vsak dan delal, da je vsak dan slikal. Potem je še nekaj mesecev živel, njegova pot pa je bila tako samotna, da je ostal brez besede TI. Nazadnje je svoje življenje končal z revolverjem. To pa je tudi zgodba, ki jo je Mrak v svoji tragediji o Van Goghu ponazoril, s tem pa poveličal njegovo trpljenje.

Ob navzočnosti tega trpljenja ste naredili prve korake pri portretu. Česar vas akademija ni mogla naučiti, ste se naučili sami ob sotrpinih v bolnišnici.

Na akademiji so dopuščali klasično risanje le do neke mere, vendar nihče ni zahteval doslednosti, ki bi iz nekoga napravila vrhunskega risarja. Nekdanje akademije, tako v renesansi kakor v baroku ali tudi še v 19. stoletju, so mlade učence pripravile do perfektnega risanja, do brezhibnega obvladovanja figure, šele tedaj so lahko dobili diplomo in so se počutili sposobne za inovacije. Vse to je na današnji akademiji povsem razpadlo, ničesar ne poučujejo, pač pa dopuščajo učencem, da sami vodijo, tako kot je ponekod moderno, da otroci vodijo starše. To poraja disharmonijo, ki je nevarna za človeštvo, ker ni nobenega cilja. Vsi tile kulturni proizvodi so mrtvi, to so zgolj neka iskanja, računi in cenena navdušenja, človeka pa ni nikjer. Na podobi se ne pojavlja več človeški obraz. Sam pa sem človeškemu obrazu ostal zvest in mu bom ostal zvest do konca, saj je človeški obraz največja uganka in največji pojav v stvarstvu. Sicer ne želim pretiravati, ne trdim, da je to načrtno.

Človeškemu obrazu sem ostal zvest in mu bom ostal zvest do konca, saj je človeški obraz največja uganka in največji pojav v stvarstvu.

To zaziranje v človeško obličje, ki je zaznamovalo celotno vašo pot, je doseglo enega od ključnih prelomov ravno v Polju, pri izkušnji hudega trpljenja, hkrati pa pri izkušnji

Krištof Zupet, *Magnolija*, 2018

te odkritosti, čiste neposrednosti, ki je svet ne more prenesti.

Da, tiste stvari so tudi zelo uspele, razstavil sem jih v Kranju in Ljubljani. Vendar tudi v tem primeru uspeh ni bil čisto popoln. Risba je medij, ki zahteva visoko opazovalno kulturo. Te stvari so bile dobre, vendar ljudje težko doživijo pretres, ki je bil potreben, da so nastale.

Vaš brat, odlični prevajalec Janez Zupet, ki je slovensko kulturo obogatil s prevodi iz številnih jezikov – treba je omeniti sodelovanje pri prevodu *Svetega pisma*, pa prevode Pascala, *Hoje za Kristusom* Tomaža Kempčana – je o vašem portretu zapisal takole: »Krištof je več domala vseh slikarskih žanrov, najbolj dognan in prepričljiv pa je vendarle v portretu. Portretiranje sam imenuje popotovanje po obrazu. Na tej poti ne odkriva samo upodobljenčeve povrhnjice, temveč s svojo nezmotljivo intuicijo sondira tudi stopnjo njegove dejanske ozaveščenosti in celo njegovo podzavest. Posebej ga pritegnejo oči, ki so ogledalo človekove duše in, po besedah Ivana Mraka, božanska iskra, iz katere se mu potem vsuje luč na ves obraz. Spekter barv se mu rojeva pri vsakem obrazu nanovo, prav iz te vedno vnovič prižgane luči. Od tod živost in pretresljivost njegovih portretov. Njegove barve so sprva študijsko, analizatorsko zamolkle in temačne, pozneje pa čedalje bolj odprte, intenzivne in tonsko razkošne. Krištofa portretista bi lahko označili kot neizprosnega iskalca resnice v človeku. Krištofu so tuja vsaka olepševanja, ceneni efekti, pa tudi ekspresionistična pretiravanja in maličenja. Ne zanima ga upodobljenčeva zunanjost, ampak se zazira v njegovo dušo in išče njegovo pravo podobo, ki se skriva za vnanjim videzom.«

Moj brat me je ves čas podpiral. Bil je duhovnik, ampak je ljubil in razumel umetnost, tako da je bilo najino sožitje prijetno. V družini smo vseskozi ohranili zvestobo drug drugemu. Ljubil je svoj poklic. Sam je večkrat dejal, da je srečen v svojem poklicu, kar je preprosta beseda, ki veliko pomeni. Človek, ki veruje v Boga in mu je dano služiti človeku v najrazličnejših okoliščinah, je srečen.

Kako nastajajo vaši portreti? Nekoč ste mi omenili, da najprej narišete oči, nazadnje pa usta. Zakaj je to zaporedje nujno?

Oči so nadvse zapletena oblika, ki jo je treba razvozlati, saj mora obraz biti proporcionalen. Ko naredim oči, obe očesi, nastane dimenzija širine obraza in s tem tudi višina in tako naprej. Usta so vedno zaključek. Usta formiramo ves čas s svojim govorom in se kažejo v vseh mogočih različicah. Mojstrsko je treba upodobiti tisti trenutek, ki ga umetnik zazna, ko pogleda model. To pa je vrhunska zahteva. Samo nekajkrat se mi je posrečilo, da sem bil zelo zadovoljen, to se pravi, da sem usta naredil kot skrivnost. Portretiranje je podobno odnosu ljudi, ki se imajo radi

Portretiranje je podobno odnosu ljudi, ki se imajo radi na tanki črti intimnega razmišljanja.

na tanki črti intimnega razmišljanja. To človeka potrjuje, da čustveno raste oziroma živi. Obenem pa umetnost zahteva tudi odgovornost. Pri Mraku smo bili vzgojeni kot zavedni Slovenci. Ta zavest je ves čas po malem upadala, ogroženi smo bili, morda smo danes še bolj ogroženi zaradi tehnizacije sveta. Narod je svet pojem. Ker ga tudi Jezus imenuje, saj pravi: »… pojdite in učite vse narode …« Pravzaprav je narod Božja ustanova, Božje telo ali pa božansko telo. Ker vse to, kar se razvije znotraj naroda, kultura na primer, ostane kot vodilo za človeka za vse čase. Vsaka velika kultura pa je osnova za neomejen čas, najsi gre za poganske narode, kakršni so bili Grki, ali za krščanski svet. Zdaj v krščanskem svetu vlada mir, toda meje današnjih držav so zahtevale veliko prelite krvi. In vztrajati kot zaveden Slovenec v današnjem času pomeni poznati kulturo, kajti kultura nudi smernice in kakovosti, ki so potrebne za humano življenje. Kultura je vrhunski dosežek naroda. Zlasti pri besednih umetnikih. Tak je bil Ivan Mrak, ki se je s svojimi tragedijami toliko namučil in ki je od samega sebe terjal, da tragedijo na novo uvrsti v svet dramatike. Tragedija je izum Grkov. Klasična tragedija je pointimila zgodovino in iz njihovih kolektivnih zgodb izpostavila posameznike, ki so tragični junaki. Ti junaki pa v eni osebi ali v dveh osebah pomenijo tisti dialog, ki je odrešilen, ki je Božji. To so religiozne stvari. Tragika pa ne sestoji zgolj iz žalostnih dogodkov, tragedija je igra na življenje in smrt. Ravno pri Ojdipu gre na primer za to, da ko v mestu izbruhne kuga, se pokaže, da je za nastali položaj kriv on sam. Ojdip se nič ne skriva, marveč vztrajno išče, kdo je krivec za kugo. Pri tem pa gre do konca, do samoizničenja, do samooslepitve in izgona iz države. Pri njem nastopajo redke nravstvene moči, ki jih ima tragični junak. Moči pa so razporejene vertikalno – od najnižjih do najvišjih. Pri tem je jasno, da nastajajo različni dialogi. Na nižji stopnji zavesti so manj dovršeni, na višji stopnji zavesti pa so bolj dokončni, bližje resnici. Najbližji resnici pa je *goli govor*, kot ga je imenoval Ivan Mark. V *golem govoru* ni nobenih želja po prevladi ali računov, ampak se v njem človek pojavi gol. Prav tako Ojdip izpričuje prisotnost boga, ker se ne prestraši svoje krivde, saj ni bil zavestno kriv. To mu podeljuje moralno

Vztrajati kot zaveden Slovenec v današnjem času pomeni poznati kulturo, kajti kultura nudi smernice in kakovosti, ki so potrebne za humano življenje. Kultura je vrhunski dosežek naroda.

moč, da izpolni zahtevo tragedije. Se pravi, da se oslepi, se izžene iz mesta in s tem dovrši položaj, v katerem se je bil znašel. Mrak je edini dramatik 20. stoletja, ki je bil sposoben tragedije. Zdaj zelo zapleteno govorim, hočem pa povedati samo tole: Ivan Mrak je bil duhovno neoporečen. Bil je duhovno zahteven borec, zahteven terjalec od Boga. Prizadeval si je, da na tragedijo in na filozofijo gledamo na drugačen način. Napisal je denimo tragedijo, pravzaprav tri tragedije – *Proces*. Gre za proces proti Jezusu. V njej pa je iz Juda naredil laičnega človeka, ne pa hudiča. To je velik napredek. To je veliko odkritje. Prav tako je tragični človek Kajfa, saj se mu svet podre zaradi Jezusa. Tudi Pilat, ki zaradi slabosti popusti množici. S tem je Mrak Evangelij očistil, saj evangelist govori o hudiču. Upoštevati moramo namreč neko razliko, če nočemo prazno teologizirati ali pa razglabljati zgolj razumsko. Za

hudiča vemo, da je skušnjavec, nekdo, ki je odpadel od Boga. Medtem ko je bil Juda religiozen, vendar po stari veri. V tem je tragedija: tista vera ni več zadostovala ne Judi ne Kajfi, ker se Kajfa na koncu prav tako razžre. To trilogijo so uprizarjali v Avstriji, Ljubljani, Mariboru, Gorici, Benečiji, nekaj let tudi Slovensko stalno gledališče v Trstu. Čudno je, da se naša gledališča ne zmenijo za Mraka. Kot da bi bili čisto duhovno nedorasli in ne bi hoteli tvegati uprizoritve njegove tragedije.

Pri vašem portretiranju ne gre samo za to, da bi posredovali zunanjo podobo portretiranca, ampak predvsem za to, da skušate na njegovem obličju ujeti njegovo notranjost, kot je poudaril že vaš brat Janez Zupet. Gre za potopitev v njegovo eksistencialno dramo, v njegovo edinstveno usodo …

Duša se drži telesa, telo imamo za posodo, je dejal Ivan Mrak. Telo oblikuje dušo, ker duše ne morete upodobiti. Upodobite lahko telo, ki je prežeto z dušo, ki je nekakšen duhovni obraz.

In to je dar umetnika, da zna ta odblesk duše prenesti na umetnino.

Da, saj ga sam model nosi …

… in vi ga opazite …

… da, to pa opazim …

Ivan Mrak je na eni od vaših razstav, ki jih vsako leto že več kot 50 let ob Prešernovem dnevu prirejate v Horjulu, povedal naslednje: »Če nas umetnik ne postavlja trdo, jasno in določno pred dilemo tragike bivanja nasploh, tragike bivanja nas vsakega posamez, če skozi njegovo delo ne proseva izkustvo njegovega lastnega trpljenja, če se v tem delu ne izpričuje njegova zmaga nad tem dotrpetim, nam pravzaprav nima kaj dosti povedati.« Lepota, ki jo iščete, je nekaj povsem drugega od prijetne, površinske lepote, ki bi bila preprosto vsem všeč. Za vas se lepota na poseben način kaže v še tako izmaličenem človekovem obličju. Tudi lepota, ki jo oznanja krščanstvo, je lepota izmaličenega Kristusovega obličja na križu, ne pa popolna, hladna, nedostopna lepota …

Sam nimam niti nadarjenosti niti potrpljenja, da bi te stvari naredil bolj dostopne ljudem. Tega nisem nikoli počel. Morda je to moja krivda, vendar se držim občutka, da ko neka študija ali portret doseže svoj vrhunec, takrat čopič odložim in ne delam nobenih dopolnil, niti obleke, niti znamenj, niti medalj, ničesar, saj vse te pritikline zmanjšujejo pomen obraza. Pa čeprav so še tako dobro narejene. Obraz je nekaj, kar izginja, samo še maske so.

Verjetno je poklicanost umetnika, da si upa iti onstran maske.

Da, človeku se je treba približevati na najpreprostejši način in brez predsodkov. Kakršen koli človek že je pred teboj, ima svojo čast, zasluži si spoštovanje, pa čeravno kvanta ali počne kar koli graje vrednega, to še ne pomeni, da je nevreden. Jezus ni nikoli moraliziral. Na svet je prinesel zapovedi. Ljubi svojega bližnjega kot samega sebe in Boga z vso močjo in z vsem mišljenjem. S tem preprosto pravi: če komu posodiš, ne terjaj nazaj. To je neka oblika ekonomije, ki ustvarja mir. Ker navsezadnje vse njegove zahteve pomenijo rešitev. Napovedal pa je tudi strahotne stvari, kakor veste. Da bo sin proti očetu in hči proti tašči. Ta čas zdaj nastopa, le da tehnika še ohranja mir. Vsaj tukaj. Čisto nekaj drugega pa je v Siriji ali v Afganistanu. Te neizprosne bitke, to grozotno uničevanje dobrin in ljudi in seveda tudi živali in rastlin, vse to pravzaprav predstavlja že del *Apokalipse*. Mene je nastop tehnizacije,

ki je znanost absolutiziral kot odrešilno, motil vse življenje. Ivana Mraka pa še bolj. Kajti– čemu neki toliko dobrin in tolikšna izbira? To je samo zato, da ljudje izgubljajo čas. To pa je tisto, kar mene pravzaprav v resnici zanima. Če hočem namreč delati, moram obstajati, moram se stanju v sodobnem svetu upreti, pri tem pa ne bom izbiral odlikovanj ali blišča, važno je, da imam svoje neurejeno stanovanje in prijatelje. To pa je čisto vse, kar imam. Tudi iz Polja jih še imam. Tri. Vsi so zvesti prijatelji, drug drugemu še nismo rekli žal besede. Vsi smo se vzgajali v trpljenju. Vsak teden dva šoka, ko pa smo z elektrošoki opravili, smo dobili še šestdeset inzulinskih šokov. Vendar so bile še hujše stvari v meni, vse dokler nisem našel rešitve, dokler se nisem ozavestil in videl izhoda na koncu tunela, prizora, ki ga vsi pričakujemo. To je bilo najhujše.

Katero je bilo prelomno doživetje, da ste ugledali tisto luč na koncu tunela?

Delno mi je pri tem pomagal neki duhovnik. Pri njem sem se spovedoval mladostnih stvari, to so bili malenkostni grehi, ampak jaz sem jih jemal silno resno. Druga stvar pa so bila pisma Ivana Mraka, ki so bila zame prava odrešitev. Čeprav je Mrak težko hodil, me je skoraj vsak teden prišel obiskat z avtobusom. Nihče drug se ni zame tako izpostavil.

Ko ste spregovorili o barbarizaciji našega sveta, sem se spomnil na citat vam tako dragega režiserja Andreja Arsenijeviča Tarkovskega, ki je dejal: »Bolj ko se svet barbarizira, bolj kot je svet gluh za lepoto, bolj potrebujemo umetnika, da nam posreduje odbleske presežne harmonije.«

V tistem filmu je na vse te stvari odgovoril Kristus.

V filmu *Andrej Rubljov*, čeprav pod strašnim zunanjim pritiskom, umetnik vseeno zmore najti lepoto, kajti ta poklicanost za lepoto je močnejša od vsake zunanje stiske.

Tudi za vsa grozodejstva na svetu smo sokrivi vsi, ker vsi polagamo roke v trgovino in denarnico. In še marsikam. To je v sami substanci *litanijske civilizacije*, kot jo je imenoval Ivan Mrak. Tako kot se litanije berejo do neskončnosti, tako se danes govori in beseda je izgubila vsakršen pomen. Beseda sploh nič več ne velja. So pa seveda izjeme in ravno zaradi izjem še nisem obupal. Še so ljudje, ki znajo prisluhniti.

V razmišljanjih, ki ste jim dali naslov *Erotika tuje dežele*, pravite takole: »Ne odnehajte z iskanjem. Družba je utrujena tvorba, se splača vihteti čeznjo bič? Na pravi poti ste, če ste omalovaževani in sami. Ne obupajte nikoli. Svet se vam posmehuje, Bog pa vas je od sveta odbral.« V tem prepoznavam presežno upanje, ki veže religiozno z umetniškim v vašem opusu in iz katerega neprenehoma prihaja spodbuda.

Religijo jemljem zelo resno, brez te trdnosti tudi ne bi ustvaril svojega opusa.

Religijo jemljem zelo resno, brez te trdnosti tudi ne bi ustvaril svojega opusa.

Dr. Andreja Legan Ravnikar

Stanislav Škrabec (1844–1918)

Ob stoletnici smrti

Letos mineva sto let, odkar je sklenil življenjsko pot jezikoslovec, nabožni pisec, profesor, duhovnik, frančiškanski pater in vsestransko razgledan izobraženec Stanislav Škrabec (1844–1918). Rodil se je kot prvi sin kmečke družine v Hrovači pri Ribnici na Dolenjskem. Ljudsko šolo je obiskoval v Ribnici, 1863 je maturiral na ljubljanski gimnaziji in istega leta vstopil v frančiškanski red. Noviciat je opravil v Trsatu nad Reko. Na Kostanjevici pri Gorici in v Ljubljani je štiri leta študiral bogoslovje in bil posvečen 1867. Od jeseni 1868 je kot profesorski pripravnik dve leti poučeval slovenščino, nemščino in grščino na frančiškanski gimnaziji v Novem mestu, nakar je šolanje nadaljeval na Univerzi v Gradcu (1870–1873). Med študijem klasične in slovanske filologije se je pri izpitih posebej odlikoval. Leta 1876 je opravil državni profesorski izpit. Že od 1873 je na redovniški gimnaziji na Kostanjevici poučeval slovenski, hrvaški, latinski in grški jezik in bil nekaj časa tudi ravnatelj. Tam je ostal kar 42 let in, umaknjen od akademskih in političnih središč, znanstveno raziskoval slovenski jezik. Nekaj časa je bil definitor in kustos province in bil tudi v provincialnem predstojništvu, ob koncu življenja pa konsistorialni svetnik goriške nadškofije, ocenjevalec njenih knjig in spisov. Tri leta pred smrtjo se je zaradi obstreljevanja Gorice umaknil v Ljubljano.

Stanislav Škrabec; vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK

O Škrabčevi osebnosti neposredno izvemo iz njegovega dopisovanja z bratom Mihaelom iz edine objave, ki je pravzaprav izbor odlomkov, ne ponatis celotnih pisem. Stanislav Škrabec je skušal slediti svoji viziji idealnega, pokončnega človeka, za katerega so značilni: možato obnašanje, čut za dostojanstvo, velika potrpežljivost, globoka vernost, ki jo spremlja upoštevanje krščanskih naukov, predanost duhovniškemu poklicu in krščanski duh, ki veje iz vsakega njegovega razmišljanja.

Z izjemo slovite, obsežne razprave *O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi* (*Izvestja novomeške gimnazije*, *1870*) je redno objavljal šele od leta 1878. Začel je v goriški Soči, a so mu že poslano nehali objavljati, v Matici slovenski mu na ponudbo sploh niso odgovorili, na *Letopisu* Matice slovenske so ga odpravili, da bo natisnjeno v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*,

kar se ni zgodilo. Le par prispevkov je izšlo v Jagićevem *Archiv fur slavische Philologie*, *Kresu* in še kje. Tako se je leta 1880 odločil za izdajanje *Cvetja z vertov svetega Frančiška*, Mesečnega lista za verno slovensko ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška, pri katerem je bil precej let tudi urednik. Na platnicah te poljudne verske revije je objavil večino svojega jezikoslovnega dela. Do konca 1915 je izšlo 32 letnikov (po 12 številk v letniku). Drugje je v teh letih objavljal le izjemoma. Čeprav je največ spisov, kritik, polemik in recenzij knjig z leposlovno in nabožno vsebino napisal kot jezikoslovec, je objavljal tudi poljudnoznanstvene prispevke in nabožno slovstvo, npr. *Častimo sv. Cirila in Metoda*; *Tisočletnica smerti sv. Metoda, velikega škofa slovenskega*; *Spoznajmo se*, *povesti iz življenja svetega Frančiška* itd.

Najpomembnejše področje Škrabčevega delovanja je bilo jezikoslovje, s katerim se je ukvarjal skoraj 60 let. Stanislav Škrabec je nedvomno naš največji jezikoslovec slovenist 19. stoletja in eden najpomembnejših slovenistov 20. stoletja. Škrabčevo jezikoslovno znanstveno delo je mnogovrstno: zajema glasoslovje, naglasoslovje, pravopis in pravorečje, oblikoslovje, skladnjo, besedotvorje, stilistiko in celo jezikovno politiko. Raziskoval je sodobni slovenski jezik, največkrat vprašanja knjižne norme v pisnem in govorjenem jeziku, predvsem v formalnih govornih položajih (npr. pri javnem nastopanju), kar so spodbudile spremenjene družbenopolitične in kulturne okoliščine druge polovice 19. stoletja. Razlage jezikovnih pojavov so se nanašale tudi na slovenska narečja in knjižni jezik v starejših obdobjih jezikovne zgodovine, posebej v času oblikovanja slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju. Čeprav so se raziskave praviloma omejevale na slovenski jezik, je iz njegovega razpravljanja vidno poznavanje problematike tudi pri drugih slovanskih in neslovanskih jezikih.

Na svoj materni slovenski jezik, ki ga je doživljal kot narodotvorni in državotvorni, je bil Stanislav Škrabec globoko čustveno navezan. Prepričan je bil, da je knjižni jezik potrebno načrtno gojiti, skrbeti zanj in ga varovati »kvarjenja«, ki prihaja iz šole, cerkve, društev, shodov, časnikov in knjig ter se širi med ljudi.

Ko se je zavzemal za avtentičnost in avtohtonost slovenščine, je bil proti vsakemu »jezikovnemu zlivanju«, torej ilirizmu, panslavizmu, ideji o enotnem slovanskem knjižnem jeziku, ki naj bi nastal na podlagi postopnega zbliževanja slovanskih jezikov, ker bi bila taka gibanja za Slovence pogubna. Čeprav ima slovenščina malo govorcev, je bil prepričan, da se nam ni treba povezovati z drugimi slovanskimi jeziki. Svoj jezik najbolj ogrožamo sami s svojim odnosom do njega: ker sebe in svoj jezik zaničujemo, se ga sramujemo in se ne zavedamo, da je nenadomestljiva vrednota slovenskega naroda. Pravo medslovansko vzajemnost pa je Škrabec videl v tem, »*da se z veseljem učimo eden drugega jezikov, ter ne mislimo, kako bi keterega zadušili, naj menj pa svojega lastnega. Slavenski jeziki so vsi lepi, pa vsak ima svoje posebne lepote in prednosti, ki jih nigdir ne bomo združili v enem. Za vsakega bi bila velika škoda, ako bi se moral vmekniti drugemu, če ravno bratu*« (*Cvetje* 5, 1884, 12b).

Dr. Ludvik Karničar

Dr. Erich Prunč (1941–2018)

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Stara modrost pravi, *da mnogo ve, kdor ve, kje najde, česar ne ve*. Erich se je zavedal pomena knjig. Svojo hišo v Thalu pri Gradcu je zasnoval kot biblioteko. Ko sem pred kratkim srečal profesorico, staro gospo, ki je do zadnjega pomagala doma na kmetiji tam doli nekje na Dolenjskem, sem jo vprašal, kaj so vse delali, pa se je zamislila in rekla: *Ja, pravzaprav nismo nič drugega delali, kot delali*. Ta preprosta ugotovitev velja tudi za Ericha.

V veliko oporo je bil Erich naši narodni skupnosti že na Plešivcu, kjer se je izobraževala koroška smetana, ki se je v počitnicah zbirala na sestankih po naših farah, in sicer okoli osebnosti, kot so bile dr. Tischler, dr. Zablatnik, dr. Vinko Zwitter, Janko Urank, dr. Inzko, prelat Rudolf Blüml in drugi, na Plešivcu pa so izdajali dijaški list *Kres* vse do nastanka revije *Mladje* leta 1960. Erich je bil tesno povezan s Koroško tudi kot študent, ko je nastopal v igrah *Odra mladje*, kot pesnik *Tihožitij*, po zaključenem študiju pa kot predsednik Krščanske kulturne zveze (1968–1970), odprt na vse strani, kot strokovnjak visoko cenjen tudi v Ljubljani, kar pa v tistih svinčenih časih ni bilo samo po sebi umevno. Bil je pobudnik marsikatere kulturno-znanstvene iniciative, nato delal kot asistent in docent na slavistiki v Gradcu, napisal pionirsko disertacijo o kalkih v slovenščini, se pravi o neologizmih, prevedenkah, ki so v knjižnem jeziku nastale pod vplivom drugih jezikov, zlasti nemščine. Knjiga žal ni bila objavljena. Nato se je posvetil jeziku Ožbalta Gutsmana, razsvetljenca, filologa in potujočega misijonarja na Koroškem, rojenega leta 1727 v Grabštanju, glavno delo, habilitacijo, pa namenil tekstološkim in leksikološkim raziskavam velikega Urbana Jarnika, duhovnika, pesnika, zgodovinarja, etnografa in avtodidaktičnega slavista – skratka pozabljeni vodilni slovenski osebnosti v prvi polovici 19. stoletja na Koroškem, h kateremu so v Mošperk na obisk prihajali znameniti posamezniki kot Slomšek, Prešeren, ruski slavist Sreznevskij in drugi.

Po dvajsetih letih slavistike je Erich postal prvi ordinarij inštituta za prevajalce in tolmače, preimenoval ga je v inštitut za translatologijo – prevodoslovje, se tam posvečal teoriji prevajanja, napisal odmeven učbenik za to novo vedo, v praksi pa vodil skupino tolmačev, ki je služila povezujoči dejavnosti nadvse pomembne Delovne skupine Alpe Jadran, ustanovljene leta 1978 v Benetkah. Vanjo so bile vključene vse regije Srednje Evrope, ki so mejile na Alpe in Jadran.

Erich je prevajal tudi iz srbščine in bil večkrat v studiu ORF-a na Dunaju, kamor so ga klicali, ko je v začetku devetdesetih let general Adžič grozil, kaj vse namerava storiti rdečezvezda armija, če Slovenci ne bodo pridni.

Vsi, ki so Ericha poznali, vedo, kako dragocen je bil za našo prebujajočo se narodno skupnost konec šestdesetih let, kako samozavestno in prepričljivo je razpravljal in zastavil vso svojo znanstveno avtoriteto v prid koroškim Slovencem tudi v sedemdesetih letih, ko je na Koroškem vladalo pogromsko ozračje okoli dvojezičnih tabel in štetja posebne vrste. Tedaj je bil nadvse aktiven, hodil z graškim moškim zborom po vaseh, spodbujal ljudi, jim vlival ponos, jim nudil potrebne argumente v boju proti diskriminaciji, v Gradcu pa prav tako sproščeno razpravljal v javnosti, da nasprotnikom ni preostalo drugega, kot kloniti teži njegovih argumentov. Godilo se mu je laže tudi zato, ker je imel odrske izkušnje, obvladal govorico telesa in retoriko.

V Gradcu sem Ericha kot študent imel priložnost opazovati deset let – tako dolgo sem namreč potreboval, da sem končal dva študija. Bil je prilepljen na stol v delovni sobi, pripravljal besedila, raziskoval in se jezil, da noben citat ne drži, da se na nikogar ne moreš zanesti. Vsi da samo prepisujejo, preverjajo pa nič. Mene je od časa do časa poslal v trafiko po cigarete, zato pa mi je nato pristavil turško kavo, jaz pa sem mu, če je utegnil poslušati z enim ušesom, medtem prebiral iz *Tednika*.

Ko je stekel konec sedemdesetih let dolgoročni megalomanski projekt o inventarizaciji koroškega ljudskega jezika na Koroškem, predviden vsaj za dvajset let, sem dobil poldnevno zaposlitev in priložnost, da sem vodjo projekta lahko spoznal še kot delodajalca. Imel je več idej, kot je v enem panju čebel. Vprašanje je bilo, kako jih uresničiti. Projekti levo, projekti desno, delavcev pa biblijsko malo. In ko je Erich bral v časopisu, da Avstriji manjka za znanost sto milijonov šilingov, mi je napisal listek: *Memento homo, quia asinus est et in asinum reverteris!* (Zavedaj se človek, da si osel in da se v osla povrneš!) Tedaj, sredi 3. zvezka Tezavra, mi je tebi nič meni nič pustil na mizi še sporočilo*: Mene ni več pri projektu*.

Naj ugotovim, da je imel nekaj močno skupnega z gospodom Ciganom, ki mi je po maturi predstavil poznejšega učitelja in prijatelja. Ko je namreč gospod Cigan proti koncu že močno pešal, sem ga vprašal, ali je pametno, da se tako muči, da mora še sede dirigirati in voditi zbor, da to po mojem mnenju ni potrebno. Pa je dejal: *Hočem umreti na bojnem polju!* To dobesedno velja tudi za Ericha Prunča, ki je svoje zadnje moči, ko je komaj še hodil, črpal iz želje, da bi končal kritično izdajo *Kapelskega pasijona*. In to mu je skupaj z dr. Ogrinom pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti tudi uspelo. Bil je presrečen, da se je lahko udeležil njegove predstavitve in delne uprizoritve v režiji župnika Poldija Zundra v Železni Kapli.

Škoda, da ni mogel doživeti stoletnice plebiscita, ki bo čez dve leti. Gotovo bi imel kakšno strateško idejo o tem, kako preživeti. Sam je dejal: *Hoteti živeti je eno, znati živeti pa drugo*.

Izgubili smo nenavadnega, genialnega in izjemno ustvarjalnega človeka, kakršnih je malo, pa najsi bodo družine še tako mnogoštevilne. Zapušča veliko praznino. Kot posebnega človeka ga hočemo ohraniti v posebej lepem spominu!

Ana Grmek

Lučka Jenčič (1949–2018)

Poslovila se je v začetku julija – prevajalka, pesnica, posredovalka, za mnoge srčna prijateljica in nesebična pomočnica pri prvih prevajalskih korakih. Na svet je prišla v februarskem mrazu in prve sledi v njem pustila v Loki pri Zidanem mostu, suhljata deklica s svetlimi kodri. Dijaška in študentska leta je preživela v Ljubljani, po študiju nemškega jezika in primerjalne književnosti pa začela odstirati neskončne literarne svetove. Prevajanje je bilo zanjo vselej več kot poklic, bilo je življenje s knjigo in besedna umetnost, presek njenih dveh velikih ljubezni, branja in pesnjenja.

V poklicu je bila vselej učljiva, svoj trud pa je namenjala najboljšim. Njen prozni prevajalski opus zajema romane Hermanna Hesseja, Maxa Frischa, Martina Walserja in številnih drugih. Avstrijske avtorje je prevajala za zbirko Austriaca Mohorjeve družbe iz Celovca. Za njeno pisalno mizo so se drugič rodila dela Alexandra Widnerja, Aloisa Hotschniga in Gerharda Rotha. Posebno naklonjenost je čutila do avtoric, na primer Ingeborg Bachmann, Friederike Mayröcker, Marlen Haushofer. V njenem delu *Mansarda* je podoživela »lastno sobo« ženske identitete, klic po svobodi, ki jo je sama iskala v neštetih možnostih literarnega. V zadnjih letih sta jo zaposlovala

Foto: osebni arhiv

Josef Winkler z romanom *Roppongi*, *rekviem za očeta* in *Komedija staranja* Michaela Scharanga.

Vse našteto pa niso le imena in naslovi. V vlogi prevajalke je bila Lučka predvsem posredovalka. »Svoje« avtorje je predihala in z njimi čutila, pogosto jih je osebno spoznala in njihovim delom v tujem okolju kot dobrim prijateljem iskala nov dom. Skrbno prevedena besedila, ki jih je največkrat tudi sama izbrala, niso obtičala na policah knjižnic, po njeni zaslugi so valovila iz radijskih sprejemnikov in vabila k sebi s strani literarnih revij. Pogosto je posvojila cele družine – najbrž jo vsi poznamo po izpiljenih in zvestih prevodih avstrijskega klasika Thomasa Bernharda: *Hlad*, *Vzrok*, *Klet*, *Dih*, *Otrok*, *Sečnja*, *Izbris*, *Wittgensteinov nečak*, *Potonjenec*. Lučka je bila del njih in one pogosto njeno »življenjsko občutje«.

Ulrich Hub, *Na Noetovi barki ob osmih*; prevod Lučka Jenčič

Veliko sta ji pomenila tudi radio in oder. V obeh medijih se izkaže živost in jasnost dialogov, ki so se v Lučkini sobi odigrali, še preden so bili izrečeni na odrih ljubljanske Drame, Mestnega gledališča, Slovenskega gledališča v Trstu, Prešernovega gledališča in Mini teatra. Na Lučkinih deskah so bili zadnja leta *Vrtiljak*, *Lovske scene s Spodnje Bavarske*, *Na Noetovi barki ob osmih* in Bernhardovo delo *Pred upokojitvijo: komedija o nemški duši*. Nič manj kot gledališče ji ni pomenila radijska igra, izjemno razvito kulturo nemške radijske igre je prenašala na valove 3. programa Radia Slovenija Ars in Radia Trst A. Tam pa ni bila le poustvarjalka, napisala je številne literarne večere in prispevke s filmskih festivalov. Zgolj čez cesto od stavbe Radia Slovenija je imela namreč dolga leta pisarno televizijske redaktorice. Skovanka »Kino za družino« je njena, njenih pa je tudi več dokumentarcev o kulturi in umetnosti.

Lučko je vselej spremljala knjiga, bila je strastna bralka in v nespečih nočeh so se rojevale kritike, ki jih je objavljala v številnih literarnih in družbenih revijah, v *Ampaku*, *Novi reviji*, *Zvonu*, *Družini in domu*, *Literaturi*, *Razgledih*. Če bi se je radi spomnili v vsej njeni prisrčnosti, vzemite v roko njene prevode Francevih zgodb. Svetlolasi skodrani deček, ki piska, je to, kar je Lučka ostala vse življenje – posebna, prikupna in pripravljena neštetokrat znova začeti. In če bi radi še malo globlje, vzemite v roke njene pesmi. Besede, ki niso bile prepis tujih misli, temveč njen lastni naniz, ki je, čeprav morda ni verjela, včasih celo bolj pronicljiv in iskren kot vse tuje.

Lučka, 69 let je bilo premalo, da bi te dodobra spoznali, in vendar priložnost še ni povsem zamujena: čakaš nas tam, kjer si vedno hotela biti, med platnicami knjig in med verzi.

Dr. David Movrin

Zmajski most Primoža Simonitija (1936–2018)

V ponedeljek, 16. julija, sem imel opravek v bližini Zmajskega mostu, in ko sem ga razmišljeno prečkal, kot najbrž že tisočkrat prej, sem se ne vem zakaj spomnil, da mi je Primož Simoniti pred časom govoril o plošči z latinskim napisom, ki je vzidana vanj. Ustavil sem se in jo res takoj našel. Vzidana je na desnem bregu pri Pravni fakulteti in je nekakšna zgodovinska opomba pod črto, ki so si jo ob gradnji novega železobetonskega mostu leta 1901 privoščili Ljubljančani. Plošča je prej krasila temelje hrastovega Mesarskega mostu, ki ga je potres leta 1895 prehudo poškodoval. Napis je precej standarden, je pripovedoval Primož, zanimiv pa je elegični distih, s katerim se konča. Kronogram, v katerem se skriva letnica 1819, ko je bil leseni most postavljen, gre takole:

eVge eXoptatVs sVrreXIt Vt arCeat Ignes
arDeret sI qVa proXIMVs VCaLegon

Krasno, postavljen je, zdaj bo lahko odganjal plamene,
če bo v bližini mostu kje Ukalégon vzplamtel.

Ukalégon je precej obskurna mitološka figura, Priamov prijatelj iz tretjega speva *Iliade*, novi prevod Jelene Isak Kres ga označi kot »razsodnega moža«. Potem se pojavi še pri Vergiliju, v drugem spevu *Eneide*, ko Ahajci požgejo Trojo – in še enkrat, že s pridihom parodije, pri Juvenalu, v tretji satiri, ki sem jo nekoč prevajal in si najbrž samo zato zapomnil ime. Primožu se je zdelo imenitno dvoje – da so učeni Ljubljančani v začetku 19. stoletja na most vzidali še kar subtilno literarno referenco in da so jo njihovi potomci več rodov kasneje, v začetku 20. stoletja, spoštljivo ohranili. Fotografijo plošče sem si shranil v telefon in zraven pomislil, kako značilno je za Primoža, da ti zna sredi Zmajskega mostu, ki si ga videl že tolikokrat, odpreti oči za Homerja, Vergilija in Juvenala, ki so vzidani vanj. Hkrati sem razmišljal, kako bi ga nagovoril za članek o tem napisu, da bi ga lahko objavili v novi znanstveni reviji, ki jo pripravljamo z našimi študenti. Ravno na študente na svojem oddelku je bil vedno zelo ponosen. Naslednjega jutra sem potem izvedel, da članka ne bo, tako da ne vem, kaj bi mi rekel. Precej dobro pa vem, kaj si misli

Foto: David Movrin

zdajle, kjer koli že bere to zgodbo in njeno čudno sumljivo časovno sovpadanje. Z nasmeškom si mrmra misel nekega drugega skeptičnega učenjaka, Giordana Bruna, ki jo je rad citiral: *Se non è vero, è ben trovato*. Če že ni res, je pa vsaj dobro izmišljeno.

* * *

To njegovo dobrovoljno muzanje bomo na oddelčnih srečanjih najbolj pogrešali, njegov vedno inteligentni humor, ki se je včasih poblisnil v najbolj nemogočih kontekstih. Nekoč je pripovedoval resnično težko zgodbo iz svojih šolskih let, zgodbo o tem, kako so najstnikom v povojnem Mariboru, kjer je hodil v Košarjevo klasično gimnazijo, lomili hrbtenice in duše in kako so morali njihovi vrstniki pri tem sodelovati. Ampak potem se je nenadoma prijazno nasmehnil: »No ja, ravnateljica, ki je verne dijake najbolj zagrizeno izključevala iz šole, je imela sama tri hčere. Prva je bila rojena pred vojno in je bila Petra. Druga, ki se je rodila med vojno, je bila Marlena. In tretja, rojena že po vojni, je bila Katjuša.« To so bile stvari, ki so ga izoblikovale in ki jih ni pozabil. Kasneje, v vojski, ga je oficir najprej dražil, da je *profesor trulih jezika*, iz česar je Primožev prijatelj Drago Jančar kasneje ustvaril eno svojih najboljših zgodb, *Prerokbo*. Potem pa je bil vendarle zelo zadovoljen z njim, ker je menda dobro vodil tečaj za analfabete. Iz tega je vojak potegnil zanimivo ter v bistvu logično konsekvenco in ga predzadnji dan pred odhodom povabil v partijo. Zdaj mu je Primož lahko odvrnil, da ga bolj zanimajo stvari, ki so kakšnih dva tisoč let starejše. »Dobro,« je rekel oficir, »slat ćemo na teren.« In sta končala.

* * *

Še en talent, namreč za dvoumje, za branje in za izražanje med vrsticami, je izbrusil že precej prej, preden smo ga lahko občudovali v seminarju, kjer je z vsem filološkim ognjem razlagal nekoga, ki je bil podobno zanesljiv v vprašanjih dobrega okusa, Petronija. Ena najbolj zahtevnih Petronijevih lastnosti je v tem, da se v besedilu podton nenadoma prelomi in besede, če jih prav razumeš, povejo nekaj več. Ne vem, ali je bil avtor *Satirikona* res Neronov nasprotnik, o katerem Tacit pripoveduje, da je znal biti v odnosu do oblasti precej predrzen. Ampak ko se bo našel slovenski Tacit, ki bo popisal potegavščine novomeških intelektualcev v začetku šestdesetih, ne bo mogel mimo mladega diplomanta iz Slovenj Gradca, ki je na gimnaziji poleg latinščine učil tudi nemščino. »No,« je pravil nekoč, spet z deškim nasmeškom, »pri nemščini sem rekel, ne bomo delali samo slovnice in oblik, pa sem pa tja pa gor pa dol; vzemimo današnji časopis in bomo novico prevedli v nemščino. In sem izbral táko: ›Naš tovariš Tito, in tako naprej, naš ljubljeni vodja je prišel tja in tja.‹ In v prevodu je seveda prišlo *unser geliebter Führer!*« Primož je z dijaki nedolžno prevajal naprej, kasneje pa o tem pripovedoval zgodovinarju Janku Jarcu, ravnatelju Dolenjskega muzeja in nekdanjemu gonarškemu internirancu, pri katerem so se včasih dobili z nekaj prijatelji. In Jarc je menda zaskrbljeno vzdihoval: »Sinko, sinko, kako ga ti lomiš …«

* * *

Ampak ga je previdno lomil še naprej in Maribor, Novo mesto in kasneje München so iz njega naredili predavatelja, kakršnih sem v življenju srečal zelo malo. Tu bi se moral razpisati o njegovih humanistih in o operozih, pa o prevajalskih bravurah, pa o vseh izvirnih rimah, ki mu jih zavidam v njegovem *Srednjeveškem cvetniku*, ali o občudovanju, s katerim so mi o njem govorili kolegi v tujini, vendar bi bil predolg. Ampak če pomislim, kaj povezuje vse te svetove, je to verjetno njegova skrb za mikrostrukturo, brez katere ni znanja. *Der liebe Gott steckt im Detail*, ljubi Bog tiči v podrobnostih, je včasih spomnil na Abyja Warburga. Ena od stvari, ki jih ne morem pozabiti, je njegova radovedna strast do opomb pod črto. O tem veliko razmišljam zadnje mesece. Našemu dekanu sem zadnjič rekel, da je del nedavnega zapleta na Filozofski fakulteti, s katerim najbrž nihče ni zadovoljen, morda v tem, da je med nami skoraj brez glasu proti zavladal nekakšen tipografski rasizem. Besedno zvezo »opomba pod črto«, na katero smo v seminarju veliko dali in za katero je recimo Antony Grafton v lucidni študiji *Opomba* pokazal, kako je v samem središču literarnega življenja duha, to zvezo po novem uporabljamo skoraj kot psovko. Uveljavila se je ena od metod izkustvenega učenja, igra vlog, kjer so do včeraj nedolžni tiskarski pojmi strogo ovrednoteni – in opomba pod črto noče biti nihče. Za sprejemljivo velja, če si odstavek, seveda pa si na tihem vsi želimo postati naslov. Pri Primožu sem imel vedno obraten vtis, da ga naslovi ne zanimajo preveč. Eden od kolegov rad pove, kako je predstojnik na oddelčni seji nekoč omenil, da se bližajo volitve dekana in da bi bil pravzaprav Primož lahko dober kandidat. Primož ga je samo zaskrbljeno pogledal: »Kajetan! Jaz sem pa mislil, da si ti moj prijatelj …«

* * *

Končal bom s Tacitom, s katerim je profesor leta 1995, ko sem se vpisal na oddelek, svoja predavanja začel in ki je bil med prgiščem odlomkov, za katere nam je tistega leta položil na srce, naj se jih naučimo na pamet. Tacit zase nekje pravi, da piše *rara temporum felicitate, ubi sentire, quae velis, et quae sentias dicere licet*, »v redki sreči časov, ko je dovoljeno misliti, kar hočeš, in kar misliš, tudi povedati«. Kasneje, ko smo že končali s tistim res imenitnim tečajem za analfabete, sem ugotovil, da je bil isti citat pri srcu tudi Baruhu Spinozi, s katerim je profesor začel svojo prevajalsko pot, pa režiserju Francetu Kosmaču, ki je v letu, ko je diplomiral, stavku v latinščini in v prevodu odmeril eno glavnih vlog v Ježkovem *Dobrem starem pianinu*. Ampak najbrž ni bistveno, kdaj se je Primožu misel usedla v srce. Še vedno ga živo vidim, kako ga je potegnila, in danes vem, da je šlo za neke vrste metatrenutek. Podobno redka je namreč sreča časov, ko ti predava nekdo, ki ne le misli, kar hoče, in pove, kar misli, temveč je, če se vrnem h kamniti opombi pod črto z Zmajskega mostu, tudi homersko »razsoden mož«, ki tako kot Vergilijev Ukalégon gori za tisto, o čemer ti pripoveduje, in ki zna presenetiti z juvenalovskim besednim zasukom, da ga težko še kdaj pozabiš.

Redka je. Ampak včasih se ti ta sreča vendarle nasmehne.

Andrej Arko

Dr. Andrej Capuder (1942–2018)

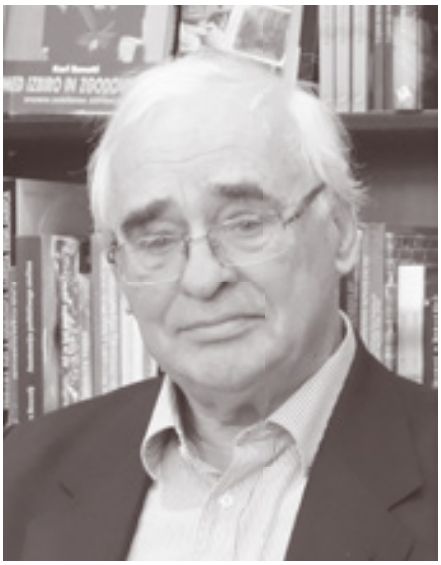

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

Ici repose un homme qui n'était rien, même pas l'academicien.[1] Ta posmehljivi stavek, posnet po epigramu francoskega dramatika in puščičarja Alexisa Pirona, je profesor dr. Andrej Capuder včasih v kaki družbi hudomušno navajal, nemara ne povsem brez trpkega zavedanja, da je šlo njegovo tehtno in obsežno delo skoraj mimo pomembnejših domačih družbenih priznanj. Toda akademik je Andrej Capuder vendarle bil: član Evropske akademije znanosti in umetnosti v Salzburgu. Pa tudi odlikovali so ga raje na tujem kot doma: s francosko legijo časti in italijanskim viteškim križcem. To, da s književnim delom ni bil prerok v svoji domovini, je naredila njegova nepripadnost splošno vsiljevanemu prepričanju.

Andrej Capuder, eden najbolj iskrivih in izobraženih duhov v sodobni slovenski kulturi, se je rodil staršema gimnazijskima profesorjema v Ljubljani, 23. novembra 1942. Maturiral je na klasični gimnaziji in diplomiral iz romanskih jezikov na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer je s tezo o francoskem nadrealizmu tudi doktoriral in kjer je pozneje (po poučevanju na gimnaziji) tudi predaval kot redni profesor za francosko književnost. Študijsko se je izpopolnjeval v Franciji.

Kot angažirani razumnik je že pred štiridesetimi leti s svojimi članki in javnimi nastopi sodeloval pri utrjevanju poti v samostojno slovensko državo in demokracijo. Tako je bil že na prvih volitvah kot poslanec Demosa izvoljen v slovenski parlament, kmalu potem pa je postal član prve slovenske demokratično izvoljene vlade, v kateri je kot minister za kulturo z velikim nasprotovanjem levo liberalnega tabora skušal zakonodajno urediti svoj resor. Svojo politično pot je nadaljeval kot veleposlanik v vplivnih evropskih prestolnicah Parizu in Rimu, bil pa je tudi stalni predstavnik Republike Slovenije pri Unescu.

[1] Tu počiva mož, ki ni bil nič, še akademik ne.

Andrej Capuder je zapustil zelo opazno sled kot književnik. Začel je kot pesnik, vendar so mu v času komunizma pesniško zbirko kar trikrat zavrnili, češ da naj bi bila idejno, a tudi po slogu neustrezna. Vendar ni omagal. Veliko pozneje je pesnjenje zaokrožil s sugestivnimi in odmevnimi *Rimskimi soneti*. Tako je dokazal, da ta zahtevna pesniška oblika, ki jo obvlada le malo številnih sodobnih pesnikov, še daleč ni zastarela. Prav tako je svojo poezijo objavil v delu *Pasijon ubogih*.

A tudi kot prevajalec se je spoprijel z njo. Krona njegovega prevajanja poezije je večkrat ponatisnjena in nagrajena Dantejeva *Božanska komedija*, ki mu ni le prinesla ugleda, ampak ga je tudi duhovno zaznamovala; vedno je rad navajal Dantejeve misli. Iz italijanščine je poslovenil še poezijo Francesca Petrarke, iz francoščine pa pesmi Charlesa Baudelaira. Iz španske književnosti je Slovencem približal zlasti Luisa Góngora, Antonia Machada, Gabriela Garcío Lorco in v revijalnih objavah še nekatere druge, iz portugalščine pa Luísa de Camõesa.

Objavljal je tudi prevode proznih del in jim tako kot pri pesniških prevodih pogosto dodajal spremne besede in kdaj opombe. Tako je med drugim iz francoščine poslovenil deli Teilharda de Chardina, iz španščine pa roman Ernesta Sabata. V knjižni obliki je izšel še njegov prevod dela Sørena Kierkegaarda.

Kot pisatelj se je najprej preizkusil s kratkim romanom *Bič in vrtavka*, ki pa je bil kljub prevodoma v dva jezika ob ponatisu nazadnje vzet iz prodaje. Sledil je roman *Mali cvet*, naposled pa freska Slovencev v dvajsetem stoletju, trilogija *Rapsodija 20*, *Iskanje drugega* in *Reka pozabe*, ki pa jo je kritika obšla. Objavil je še zbirko črtic *Deklici*.

Profesor Capuder je bil uspešen tudi kot esejist. Najprej so se pojavili njegovi *Romanski eseji*, pozneje *Mozaik svobode*, *Henri Bergson, intuicija in misel* ter zelo odmevna, ponatisnjena in nagrajena *Povest o knjigah*, nazadnje pa *Zamrznjene besede* in *Heloiza in Abelard* izpod peresa Étienna Gilsona. Pravzaprav je esejistično zastavljen tudi veliko brani *Pariški dnevnik*, k čemur bi lahko prišteli slikovno monografijo *Slovenija brez meja* (z Bogdanom Kladnikom). Brez števila pa so Capudrovi esejistični prispevki v različnih časopisih in časnikih.

Pomembno je bilo Capudrovo uredniško delo. Bil je med soustanovitelji *Celovškega Zvona*, ki ga je sourejal, dejaven pa je bil tudi pri *Zvonu*.

Andrej Capuder je blestel v javnih nastopih. Pri tem ni »šparal« jezika, kot se je kdaj sam izrazil. Po navadi je nastopal brez predloge, velikokrat intuitivno, a tehtno in argumentirano. To mu je v okolju, iz prejšnjega režima nevajenemu kritičnih, a tudi konstruktivnih besed, navrglo marsikaterega nasprotnika, zlasti iz vrst tistih provincialnih kulturnikov z izrazitim smislom za črpanje proračunskega denarja.

Andrej Capuder ostaja v vsem, kar je storil, in tudi v vsem, kar je prestal, slovenski razumnik in pokončnež *par exellence*!

Dr. Miha Pintarič

Dr. Andrej Capuder (1942–2018)

Prijatelju in profesorju v slovo

Ne bo osramočen, kdor upa Vate,
ki si ljubezni prave vzor in mera.
(Sonet 165)

Zgodilo se je hitro, prehitro, kot se to ponavadi dogaja. Spomladi smo še sedeli skupaj za mizo in razmišljali o poletju, nekateri so bili z mislimi že onkraj poletja, v jeseni in pri vsem, kar nam ta prinaša, za nas je to pomenilo predvsem začetek novega študijskega leta … Torej ne počitka, nasprotno. Kdo bi si bil mislil, da bo k večnemu počitku legel prav on, ki je vendarle imel še toliko načrtov, ne sicer pedagoških kakor mi, vsekakor pa ustvarjalnih.

Andrej, ali profesor Capuder, kakor smo ga klicali, je imel otroštvo kakor toliko drugih, niti brezskrbno niti brezupno, popisal ga je v svojih romanih (*Mali cvet*) in esejih (*Povest o knjigah*, za katero je predlani prejel Rožančevo nagrado). Knjige so bile njegov svet, njegov »drugi« svet. Nihče drug kot on se ni znal tako vživeti v predmet, ki ga je knjiga obravnavala. Posledica je bil zanj tako značilen, bojevniško nepopustljiv, »grčast« slog.

Konec šestdesetih let je diplomiral na ljubljanski Filozofski fakulteti, nato je poučeval francoščino na Šubičevi gimnaziji v Ljubljani, nakar je dobil službo na »svoji« fakulteti (ki je nikdar ni imel povsem za svojo), in sicer na oddelku za romanske jezike in književnosti. Vzporedno je prevajal Dantejevo *Božansko komedijo*, delo je sklenil leta 1972, ko je prevod izšel. Obenem so nastajali njegovi romani, eseji, dnevniški zapisi, poezija (prevodna in izvirna). Za prevod *Božanske komedije* je Andrej Capuder prejel Sovretovo nagrado.

Kakor je prevajal Petrarkin *Canzoniere*, tako so nastajali njegovi *Rimski soneti*: človek je najprej pomislil na vpliv francoskega renesančnega pesnika Du Bellaya, vendar ne – Petrarka je bil in ostal njegov navdih. Prevajal je Sabata, pisal pa svoje romane *Bič in vrtavka* in trilogijo, ki je v bistvu saga slovenskega posameznika, ki v širnem svetu išče svojo identiteto, torej sebe (*Rapsodija 20*, *Iskanje drugega*, *Reka pozabe*).

Nekaj knjig izpod njegovega peresa je neločljivo povezanih s slovenskimi prizadevanji za neodvisnost (npr. *Pariški dnevnik* – v obliki dnevniških zapisov, *Mozaik svobode* – zbrani govori in odmevni članki v časopisju). V teh prizadevanjih je tudi sam sodeloval, kot minister za kulturo v prvi slovenski vladi, pozneje pa kot veleposlanik v Parizu in v Rimu. Obe državi, Italija in Francija, sta Andreju Capudru podelili visoki državni odlikovanji za (so)ustvarjanje prijateljskih meddržavnih odnosov.

Andrej je bil zvest človek. Zvest prijatelj in kolega, zvest mož, zvest tudi svojim temam in svojim avtorjem. Lepo ga je bilo imeti za prijatelja.

Naj sklenem s pesmijo, s takšno, ki se sesiplje vase, kakor vsi občutki v podobnih trenutkih.

Andreju v slovo

Prijatelj, doklej bom v tvojih čevljih stal,
ki mi jih zdaj zapuščaš, ko odhajaš?
Kako naj vem, če rajaš ali trajaš,
naj čakam? Saj bajati le ti si znal,

še si učencu bajalico – metlo dal
in šel. Tu pesem se začne lomiti,
rime, zlogi pa sesuvati.
Saj v prevelikih čevljih se ne da hoditi,

niti z metlo čarati. A pride dan,
oh, pride, pride,
ko na novih krilih poletim
navznoter, in pesem ti zapojem novo
in prevelike čevlje tam pustim,
ko vse bo šlo – ab ovo, za vedno.

Ko pride dan.

Andrej Arko

Ciril Zlobec (1925–2018)

»Čiro, ti nas boš vse tri pokopal,« je imel navado kdaj v družbi reči Janez Menart, eden izmed prijateljev, ki so svoje poezije zložili v znamenito zbirko *Pesmi štirih*, izšlo leta 1953. To se je naposled tudi uresničilo. Naprej je umrl Menart sam, nato Tone Pavček in za njim Kajetan Kovič. Vsem trem je Ciril Zlobec, sicer najstarejši med njimi, tudi govoril ob slovesu. In še to so Menartove večkrat izrečene priznavalne besede, da ima Zlobec božji dar govorništva. Res, kolikokrat je ob vseh mogočih priložnostih nagovarjal navzoče s svojo umirjeno, priljudno in tehtno besedo, seveda vedno brez listka pred sabo.

Književnik in politik akademik Ciril Zlobec se je rodil v kmečki družini 4. julija 1925 v Ponikvah na Krasu. V sosednjem Avberju je obiskoval italijansko osnovno šolo, nato pa malo semenišče in gimnazijo v Gorici in Kopru. Po kapitulaciji Italije se je pridružil partizanom, po drugi svetovni vojni končal gimnazijsko šolanje v Ljubljani in študiral na Filozofski fakulteti, kjer je diplomiral iz slavistike. Zaposlil se je kot novinar pri Ljudski pravici in Delu, potem pa prešel na Radiotelevizijo Ljubljana, najprej na Televizijo, nato pa je bil odgovorni urednik in umetniški vodja Kulturno-umetniškega programa Radia. Zatem je postal podpredsednik Republiške konference Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije in se v tistem času tudi kot predsednik Zveze pisateljev Jugoslavije po prvih javnih protestih Janeza Menarta odločno zavzel za odpravo nameravanih tako imenovanih skupnih jeder. Ta so imela namen poenotiti učne programe v skladu s populacijskim deležem posameznih narodov, kar je bil eden zadnjih

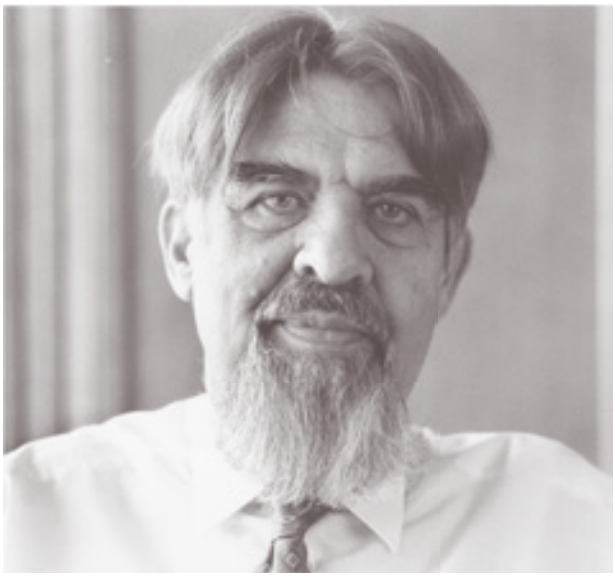

Foto: arhiv Celjske Mohorjeve družbe

poskusov za centralizacijo države. Ciril Zlobec je bil tudi član Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije. Kot članu predsedstva republike mu je bilo omadeževano ime zastran napovedi osamosvojitvenega datuma tujemu diplomatu, vendar so priče takratnega dogajanja očitek zavrnile, kakor ga je tudi izničil pesnik sam, ko je v novo nastalih razmerah v skladu s svojo naravo deloval strpno, razumevajoče in pomirjujoče. Tako je postal sprejemljiv še za tiste, ki niso delili njegovih prepričanj in so ga rade volje sprejemali za sogovornika. Med drugimi sta našla skupni jezik tudi z nadškofom dr. Alojzijem Šuštarjem in se tikala.

Toda Ciril Zlobec je bil predvsem pesnik. Ko so ga po demobilizaciji jeseni 1945 želeli imeti za pomembnega funkcionarja, se je uprl, češ da se je med vojno boril za to, da bo lahko svobodno pesnikoval. Ne pa tako, ko so ga zaradi njegove poezije v slovenščini vrgli iz italijanske gimnazije. Res se je po vojni kot pesnik zelo razmahnil. S svojo meditativno in refleksivno poezijo se je največ usmerjal v izpovedovanje ljubezni. Številne so njegove pesniške zbirke, med drugim *Pobeglo otroštvo*, *Ljubezen*, *Najina oaza*, *Pesmi jeze in ljubezni*, *Čudovita pustolovščina*, *Dve žgoči sonci*, *Vračanja na Kras*, *Kras*, *Pesmi*, *Glas*, *Pesmi ljubezni*, *Beseda*, *Nove pesmi*, *Rod*, *Moja kratka večnost*, *Ljubezen dvoedina*, *Stopnice k tebi*, *Skoraj himne*, *Ti-jaz-midva*, *Mojih sedemdeset*, *Čudež telovzetja*, *Dvom, upanje, ljubezen*, *Tiho romanje k zadnji pesmi*, *Biti človek* ter *Ljubezen, čudež duše in telesa*.

A Ciril Zlobec tudi kot pripovednik ni molčal, pojavil se je z dvema romanoma: *Moj brat svetnik* in obsežnim delom *Spomin kot zgodba*.

Veliko pa je zapustil tudi esejistike. Objavil je dela *Poezija in politika*, *Slovenska samobitnost in pisatelj*, *Priznam, rekel sem* ter odmevno *Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko*.

Slovencem je približal pesmi nekaj najpomembnejših italijanskih klasikov, pa tudi sodobno poezijo s srbskega in hrvaškega govornega področja. V slovenskem prevodu so izšli Eugenio Montale, Giacomo Leopardi, Giosuè Carducci, Giuseppe Ungaretti, Salvatore Quasimodo in drugi. Te pesniške zbirke je pospremil z izčrpnimi in tehtnimi uvodnimi besedami. V njegovih prepesnitvah so med drugimi izšli še Vasko Popa, Oskar Davičo in Slavko Mihalić. Prav tako pa so številna njegova izvirna dela doživela prevode v tuje jezike.

Opazno je bilo njegovo uredniško delo, ne samo v elektronskih občilih. Najprej je z akademikom Jankom Kosom sourejal časopis *Beseda*, ki jo je oblast prepovedala. Pozneje pa se je za vrsto let posvetil urejanju *Sodobnosti* in vanjo sprejel prispevke številnih književnikov različnih estetskih smeri, a puščal tudi odprta vrata mlajšim.

Kljub številnim javnim priznanjem, nagradam in počastitvam (bil je med drugim član Evropske, Mediteranske in Hrvaške akademije znanosti in umetnosti) je Ciril Zlobec ostajal preprost in razumevajoč človek, kakor je njegovo duhovno podobo oblikovalo razgibano in velikokrat zelo neprijazno življenje, še posebej v njegovem družinskem krogu. Morda prav zaradi vklesane življenjske drže poleg svoje poezije ostaja širše prepoznaven umetnik besede in življenja.

Dušica Kunaver

Jesen rumena – dobra žena

Jesen rumena – dobra žena, pravi star pregovor. Kozolci so polni pšenice, koruza dozoreva, krompir je v kašči, otava – jesenska trava je marsikje že pokošena, živina se v glavnem lahko že »po celem« pase, saj ne more več delati škode na njivah, s katerih je bil pridelek že pospravljen.

Tako je bilo nekoč – še do konca druge svetovne vojne. Danes je seveda vse drugače. Pastirčka si predstavljamo kot nasmejanega fantiča s piščalko v ustih in šopkom za klobukom. Vendar življenje pastirja niti od daleč ni bilo tako lahko in nasmejano.

Pastirjevanje je bilo dolga stoletja eno najpomembnejših vaških del v naši deželi. Živino so večinoma pasli na gmajnah – na pašnikih, ki so bili skupna last cele vasi. Vsako jutro je vaški pastir – črednik zbral živino iz cele vasi in jo gnal na pašo. Bil je oblečen v plašč, spleten iz lipovega ličja ali kake trde trave. To pastirsko oblačilo, nekakšna »pelerina«, je pastirja varovalo pred dežjem. Obut je bil v lesene cokle, okrog vratu pa mu je visel kravji rog, na katerega je vsako jutro zatrobil in gospodarji so odprli hleve. Pisana druščina krav, volov, koz in ovac se je pomešala v čredo in odšla na pašo.

Vaški pastir je odgovarjal za čredo, in če se mu je kakšna ovca izgubila ali jo je požrl volk, je moral pastir toliko časa delati, da je odslužil izgubljeno žival.

Da življenje pastirja ni bilo lahko, izvemo iz pesmi, ki jo je spesnil pastir Anton Brglez iz Žabnice pri Kranju. Zapisala jo je Manca Komanova:

Jest sem en revež pastir,
pišem se Brglez Anton
in služim napol skor zastonj.
Za cel let mam cvangarce tri,
vsak ve, da to Bog ve kaj ni.
Včasih dobim tud par strganih hlač.
Nove bi raj, a kaj čem, ni drgač.
Krave in ovce, ta stare, ta mlade,
vse imam rad, če ubogajo rade.
A med ta dobrim tud slabe so vmes.
S tistim so hude težave, prav res.
Pri tistih je Žanova pisana krava,
ki mi je enkrat čez pole zbezlava ...

Hrano in stanovanje je imel vaški pastir vsak dan pri drugi hiši v vasi.

Po drugi svetovni vojni so bile vaške gmajne večinoma razdeljene med posamezne kmete in s tem je bilo konec skupne vaške paše. Pastirsko delo so večinoma prevzeli otroci. Čeprav so pasli vsak na svojem pašniku, so bili vendar pastirji ves čas skupaj. Dogovorili so se, kdo bo »dežuren« in bo pazil na živino, drugi pa so se igrali »slepe miši«, »ravbarje in žandarje«, šli so se »kozo klamf«, »rihtarja bit«, »škarice brusit« in stotere druge igre. Če pa je kaka krava ali ovca zašla predaleč od pašnika, so se vsi zakadili za njo in tako drug drugemu pomagali z »zavračanjem« živine.

V goratih predelih naše dežele je bilo pastirjevanje od nekdaj urejeno na svoj način. Navada skupne paše je ostala vse do današnjih dni. Na planinah v okolici Bohinja, na Veliki planini nad Kamnikom in v gorah nad Soško dolino so kmetje zgradili cela gorska naselja, kjer se živina pase od pomladi do jeseni. Odhod živine na planino in jesenski povratek v domače hleve je vedno bil in je še danes eden najimenitnejših dogodkov v teh krajih. Pastirji tedaj s cvetjem okrasijo svoje klobuke in kravam rogove. Vriskanje, glas kravjih zvoncev in veseli zvoki harmonike v teh dneh preplavijo dolino in planino.

Mihaelovo (29. september) je bil nekdaj nekak začetek kmečke jeseni. Pridelek je v tem času že ves pod streho. Stari pregovor zato pravi, da *Sveti Jurij leto odpre, sv. Mihael ga pa zapre!*

Če se s svetim Mihaelom »zapre« delo na poljih in pašnikih, se tedaj »odpre« delo v vinogradih.

> Že čriček prepeva, ne more več spat.
> v trgatev veleva, spet pojdemo brat ...

Iz haloških vinogradov že odmevajo klopotci, ki so ena od slovenskih posebnosti. Glas dobrega klopotca se sliši uro hoda daleč. Nihče razen Haložanov ne zna tako dobro narediti in tako dobro uglasiti klopotca.

Stara bajka nam pove, da je vinsko trto Slovencem podaril stari slovenski bog Kurent.

> Kranjec se je rešil vesoljnega potopa tako, da je zlezel na vinsko trto, ki je rasla vrh hriba in se dotikala neba. Ko je bog Kurent videl, da Kranjec išče pomoči na njemu posvečeni rastlini, se ga je usmilil. Voda je začela odtekati. Rešeni človek je Kurentu obljubil, da bodo on in njegovi potomci vedno ljubili njegovi rastlini: ajdo in vinsko trto. Vzel je v eno roko trto, v drugo pa ajdovo steblo in se podal po svetu. Na bregu Jadranskega morja se je ustavil, vsadil trto in posejal ajdo. Njegovi potomci so se od tam razširili po vsem Kranjskem. Še danes zato Kranjci radi jedo ajdo in slavijo vinsko trto.

Naša dežela slovi po odličnih vinih. O kraškem teranu je pisal že Marko Polo. V starosvetni slovenski vasi je bila trgatev povezana z vrsto šeg. Na Štajerskem je imel gospodar slovesen govor, preden so trgači začeli trgati grozdje. V brentah so grozdje nosili v velike kadi, kjer so grozdne jagode mečkali z nogami. Za vsako brento grozdja, ki jo je trgač prinesel, si je naredil zarezo na palico. Tako je zvečer vedel, koliko brent je prinesel in še gospodar je iz teh zarez lahko ocenil, kakšen je pridelek.

Franc Kunaver, *Kranjec na trti*

Zvečer po trgatvi je vedno veselo, v današnjih dneh nič manj kot nekoč. Mize so polne dobrot. Pozabiti je treba na vse skrbi in se pridružiti veselim pivcem in pevcem:

> En hribček bom kupil, bom trte sadil,
> prijat'le povabil, še sam ga bom pil.
> Sladko vince piti to me veseli,
> dobre volje biti svoje žive dni,
> svoje žive dni, brez vseh skrbi,
> to me srčno veseli.

Dr. Primož Kuret

Ko je prvič zapela radijska kukavica

Začetki radia na Slovenskem

Med številnimi letošnjimi obletnicami je tudi ta, da že devetdeset let poslušamo radio in šestdeset let gledamo televizijo. Prvi, skromni začetki pa segajo še nekaj let nazaj, ko je profesor na ljubljanski realki Albin Belar leta 1900 vzpostavil radijski sprejem za naravnavo točnega časa po signalu iz Trsta, Anton Codelli pa je leta 1907 vzpostavil radiotelegrafsko zvezo med ladjami avstro-ogrske mornarice in obalo. Leta 1911 je Belar izdelal radijski sprejemnik za spremljanje neviht.[1] Za pravega pionirja in »očeta slovenskega radia« pa velja inženir Marij Osana. Leta 1926 mu je uspelo na račun nemških reparacij dobiti v Beogradu radijsko postajo za Ljubljano. Sam jo je projektiral in Telefunken jo je zgradil. Cena je bila 320.000 zlatih mark. Marca 1925 so že ustanovili radijski klub, ki je organiziral javne radijske večere. Od decembra 1927 so redno vsako soboto oddajali radijske koncerte in vedno bliže je bil čas za ustanovitev radijske postaje. Pri tem nas je prehitel Zagreb. V Ljubljani pa je država podpisala pogodbo s Prosvetno zvezo (klerikalno kulturno ustanovo) in ji v upravljanje predala radijsko postajo. V pogodbi so določili, kaj naj bi bile glavne naloge postaje: oddajati dnevna poročila in novosti, vremenska, borzna, gospodarska in industrijska poročila, natečaje, organizacijo koncertov in reprodukcijo opernih in gledaliških del ter znanstvena in strokovna predavanja. Vsak dan so morali oddajati najmanj 150 minut, od tega je odpadlo na »prvovrstna originalna glasbena dela« 60 minut, vendar ne samo s plošč, ampak tudi v živo.

Radio Ljubljana: tednik za radiofonijo (1929), letnik 1, številka 3

[1] Glej *Halo, tu radio Ljubljana*. Tehniški muzej Slovenije, Ljubljana 1988.

Leta 1928 je bil radijski oddajnik, zgrajen v Domžalah, končan. Z 1,5 kilovati je bil tedaj med večjimi oddajniki. Tudi velikost v Ljubljani zgrajenih studiev je bila med oddajniki tistega časa prava posebnost. Veliki studio je imel 6,5 m x 14 m velik prostor za večje ansamble in zbore in manjši studio za različna predavanja. Poleg so bili prostori za napovedovalca, uradi in aparature pa tudi prostor za glasbenega urednika in državnega kontrolorja. Postaja je bila povezana z mestom, posebej z Opero, Dramo, hotelom Union, kavarno Zvezda, stolnico in frančiškansko cerkvijo. Tako je radio lahko prenašal iz teh objektov različne prireditve. Radio Ljubljana je oddajal na frekvenci 527 kHz in na valu 569 m. Radijska tehnika pa se je zelo hitro razvijala in tudi naprave v Domžalah so morali sicer počasi, vendar stalno tehnično izboljševati. Tako so sredi leta 1931 podvojili moč oddajanja, leto pozneje so napravo elektrificirali in modernizirali studie in naprave.

Poleti 1928 so začeli s poskusnimi oddajami, slavnostna otvoritev pa je bila 28. oktobra 1928. Razpoznavni znak za Radio Ljubljana (zdaj Radio Slovenija) je od tedaj danes že legendarna kukavica. Datum otvoritve je bil simboličen – deset let po tem, ko je ob koncu prve svetovne vojne narodni svet za slovenske dežele in Istro izdal razglas in pretrgal vse zveze z Avstro-Ogrsko. Slavnostni govornik ob otvoritvi radijske postaje je bil pisatelj Fran Saleški Finžgar, ki je dogodek označil kot »praznik slovenske besede«. Posebej se je spomnil Slovencev v zamejstvu in onih v Ameriki, v Egiptu in Porenju. In vzneseno dodal:

> Perot duha ni mogoče povezati in ognja srca ni mogoče omejiti. Po Radio Ljubljana pojde poslej slovenska beseda preko vseh teh mej, pojde zlasti do naših bratov, ki so razkropljeni po svetu, ki jim bo Radio Ljubljana vsak večer v duhu in srcu družil z domovino, ki jo ljubite, ki je nikoli ne pozabite. Pozdravljeni rojaki Slovenci, pozdravljeni bratje Slovani, pozdravljeni v obče človeški ljubezni vsi narodi zemlje – prvič s slovensko besedo po Radio Ljubljana!

Poseben poudarek v programu je bil na začetku tudi na jezikovnih tečajih, ki jih je bilo kar osem. Sčasoma so jih omejili. Radio naj bi bil tako neke vrste ljudska univerza. Posvečal naj bi se vprašanjem zdravja, narave, domače zgodovine, gospodarstva, kulturi, glasbi, umetnosti, filozofiji in religiji. Za otroke naj bi skrbele »radijske tete«. »Šolski radio« je organiziral Niko Kuret, ki je bil tudi urednik revije *Radio Ljubljana*. Revija je izhajala vsak teden in obveščala bralce ne le o radijskih programih, ampak tudi o problemih, povezanih z radiem.

Z uvedbo diktature leta 1929 so Prosvetno zvezo razpustili. Radio je prevzela država, in sicer do leta 1935, ko se je režim spet spremenil in so prišli katoliški politiki v Dravski banovini (tako se je imenovala Slovenija) spet na oblast ter je Prosvetna zveza ponovno prevzela radio v svoje roke po določilih iz leta 1928. Vodstvo uprave je prevzel dr. France Kobler, ki je vodil tudi literarni in dramski del programa,

tehnični vodja je bil univerzitetni profesor inženir Marij Osana. Za posamezne dele programa so bili zadolženi referenti: Vinko Zor za prosvetna predavanja, Anton Dolinar za glasbo, Niko Kuret za šolske, mladinske in zabavne oddaje. Napovedovalec je bil inženir Ivan Pengov, dirigent radijskega orkestra je bil od leta 1935 Drago Šijanec. V tem času so prezidali studio, izpopolnili tehniko, začeli z domačimi ploščami, uredili poslovanje, kar je vse zahtevalo več osebja in prostorov. Radio je postajal vedno večja ustanova, ki je tudi finančno uspešno poslovala in že začela načrtovati novo radijsko hišo z modernimi radijskimi prostori. Vse te načrte je preprečila vojna.

Kot glasbeni urednik je deloval dirigent, muzikolog in skladatelj dr. Anton Dolinar (1894–1953), ki je doktoriral na dunajski univerzi. Leta 1945 se je izselil v ZDA, kjer je umrl. Na Radiu Ljubljana se je trudil zlasti za slovensko glasbo in z natečaji na nova dela. Težišče je bilo na delih klasike in romantike. Zanemarjal pa ni sodobne glasbe. V desetih letih je zbral radijski arhiv več kot 3100 skladb za svoj orkester (od tega 258 slovenskih). Tudi zbirka plošč se je stalno večala. Velik del programa sta morala absolvirati radijski orkester in radijski komorni zbor. Na programu je bilo tudi veliko operne glasbe in prenosov iz različnih evropskih glasbenih središč. Kot član mednarodne radijske mreže je Radio Ljubljana marca 1932 prvič oddajal svoj program za razne evropske radijske postaje in Chicago, oktobra 1935 je sodeloval pri svetovnem koncertu »Mladina poje prek meja svoje domovine«, marca 1938 pa je koncert iz Ljubljane prenašalo 110 ameriških radijskih postaj družbe CBS. Leta 1938 so se politične razmere v Evropi bistveno poslabšale: Nemčija je zasedla Avstrijo in Češkoslovaško, Italija Albanijo. Radio Ljubljana je zato izključil vso nemško in italijansko glasbo na svojem programu. Redni pa so bili radijski prenosi med Ljubljano, Zagrebom in Beogradom.

Kot rečeno, je imela glasba pomemben delež v programih. Zato ne čudi, da je kmalu nastal radijski orkester in salonski kvintet. Posebno pogosto so izvajali glasbo slovanskih skladateljev. Leta 1933 je nastal jazzovski orkester in 1937 radijski komorni zbor, ki ga je vodil duhovnik in skladatelj Fran Kimovec (1878–1964). Posebno obdobje v razvoju orkestra pa je zaznamoval dirigent Mario Šijanec (1907–1986), ki je upošteval vlogo Radia kot »protektorja in propagandista dobre umetnosti«. Radio naj bi bil neke vrste »ljudski konservatorij«. Pomen Radia za glasbo poudarja članek v reviji *Radio Ljubljana*: »Radio Ljubljana je pomagal mnogim pevcem in glasbenikom k aktivni dejavnosti. Leta 1930 je bilo 496 nastopov orkestralnih ansamblov, 57 nastopov komornih in 62 zborovski ter 121 solističnih nastopov«. Organizirali so večere slovenskih skladateljev z mladimi glasbeniki. Nekateri so prav prek Radia našli pot v tujino. Tako je Slovenski vokalni kvintet nastopil s koncerti slovenskih ljudskih pesmi na Dunaju in Berlinu. Glasbene dogodke je Radio Ljubljana prenašal iz Prage (28), Budimpešte (3), Berlina (1), Dunaja (12), Londona (1) in drugih mest. Pomembni so bili prenosi iz ljubljanske Opere (19) in Drame (38). Na koncu omenja

anonimni avtor pomen Radia za Slovence na Koroškem, Primorskem in drugod po Evropi.[2] Dirigent Drago Mario Šijanec je diplomiral na praškem konservatoriju leta 1932. Svoje študije je dopolnjeval v Parizu. Po povratku v Ljubljano je bil do leta 1945 dirigent radijskega orkestra. Med vojno je v Ljubljani organiziral redne simfonične koncerte, po vojni pa je moral zaradi političnih prilik in osebnih groženj domovino zapustiti. Kot emigrant je prišel leta 1947 v Argentino in dobil mesto stalnega dirigenta v Teatru Argentino v La Plati. Kot mednarodno uveljavljen dirigent je stalno dirigiral simfonične orkestre v Ameriki in Evropi, ponovno spet v Ljubljani.[3] Radio Ljubljana je tako postajal pomemben dejavnik v kulturnem življenju. Po besedah programskega vodje dr. Franceta Koblarja so želeli »napraviti splošno narodno in ugledno kulturno ustanovo, skrbno graditi sliko nacionalne kulture in jo dopolnjevati. Hoteli so biti sodobni, obenem pa niso zanemarjali preteklosti.« Kobler je programu posvečal izjemno pozornost in skrbel tudi za jezik vseh, ki so nastopali na Radiu. Preganjal je diletantizem in površnost, strankarsko pristranskost in ozkosrčnost, uveljavljal izviren slovenski spored, ohranjal pa velike prenose iz tujine.[4] Množila se je zbirka plošč, not, v prosvetnem programu so odpirali narodno vzgojna in prosvetna vprašanja in preglede slovenskega slovstva. Tako je menil, da je vrhovno merilo sporeda narodna korist in dostojna umetniška višina. Treba je ločiti pristnost, domačnost in preprostost od ponarejenosti. Radio Ljubljana je odkril veliko neznane domače literature in glasbe. Njegov princip je bil »za diletantizem je vsak denar prevelik, za umetnost noben!«.

Ob desetletnici so imeli velike načrte za prihodnost: močnejšo radijsko postajo, nove studie, nov lokalni studio v Mariboru. Stalno je raslo število naročnikov. Ob vseskozi naraščajoči politični napetosti v svetu so bili prisotni tudi domači politični vplivi in poskusi posameznih skupin, da bi Radio porabile za svojo propagando. Žal je vojna leta 1939 mnoge načrte preprečila, po zasedbi Slovenije leta 1941 z nemškimi, italijanskimi in madžarskimi okupatorji so se namreč spremenile razmere tudi na Radiu. Nemški bombniki so 11. aprila 1941 uničili oddajnik v Domžalah, v Ljubljani so Italijani priključili Radio italijanskemu podjetju EIRE (Ente Italiano Audizioni Radiofoniche) in odpustili zaposlene. Na Radiu je bilo le še malo slovenskih oddaj, Italijani pa so pod kaznijo prepovedali poslušanje tujih radijskih postaj. Med vojno se je oglašal ilegalni radio »Kričač« Osvobodilne fronte, kar je edinstven primer v tedaj okupirani Evropi. Oba okupatorja ga nista nikoli odkrila. S tem pa se začenja že novo poglavje slovenskega radia.

Radio Ljubljana je že pred vojno s svojimi oddajami, glasbenimi ansambli in programsko politiko pomagal širiti slovensko kulturo, zlasti slovensko glasbo, kar je njegova zgodovinska zasluga.

[2] *Radio Ljubljana* (III, 1933, 16. 8. – 22. 8.).

[3] Glej Marko Košir, *Drago Mario Šijanec – Mariano Drago (Tujec v dveh domovinah)*. Maribor 2011.

[4] France Kobler, *Moj obračun*. Ljubljana 1976, 157.

Dr. Ignacij Voje

Zgled iz preteklosti: izobraževalna, znanstvena in umetniško-kulturna nadgradnja Dubrovniške republike

6. del

Ivan Ravenčanin, Petrarkov učenec, humanist in dubrovniški kancler je govoril o slabih kulturnih razmerah v Dubrovniku v drugi polovici 14. stoletja. Izjavil je: »Jaz sem vsem in vsi so meni idioti, vse posle moram opravljati s pomočjo tolmača.« Ni jasno, ali ni razumel starodubrovniškega romanskega jezika ali ni razumel slovanskega jezika (»našega«), ki se je tudi med plemstvom vse bolj uveljavil. Že v drugi polovici 15. stoletja pa je bilo drugače. Predvsem šolstvo je bilo dobro organizirano.

Izobraževanje

O dubrovniškem šolstvu do leta 1333 ne vemo skoraj ničesar. V Dubrovniku so tako kot drugod v Evropi za izobraževanje skrbeli v samostanih. Z razvojem trgovine in pomorstva je potreba po pismenosti postajala vse večja. Trgovski posli so zahtevali pismene ljudi. Leta 1333 je dubrovniška vlada nastavila magistra Nicolo iz Verone, ki naj bi dubrovniško mladež učil pisanja in računanja. Vlada mu je dodelila 10 perperjev pomoči, od otrok pa naj bi pobiral šolnino. Občinska šola je bila v začetku slabo organizirana in imela zelo omejene naloge. Nenehno menjavanje učiteljev in povečevanje državne pomoči dokazuje, da učitelji niso imeli veliko učencev, zato je bil dohodek od šolnine majhen. Leta 1385 je dubrovniška vlada na področju šolstva naredila korak naprej. Vsak dubrovniški meščan je imel možnost, da se brezplačno nauči vsega tistega, kar je šola takrat nudila človeku. Ponovno je prišlo na področju šolstva do spremembe leta 1412. Pouk se je delil na dve stopnji. Učitelj na nižji stopnji je učil otroke branja in pisanja, na višji pa gramatike in filozofije. Takrat je prišlo do zanimivega pojava: učitelj na višji stopnji je dobival od komune državno plačo, pouk je bil brezplačen; učitelj na nižji stopnji pa je dobival samo državno pomoč, zato je od učencev pobiral šolnino.

V začetku 15. stoletja se je v Dubrovniku čutila potreba za šolanje mladine, ki naj bi si pridobila širše in solidnejše znanje. To je zahtevala višja stopnja ekonomskega življenja, še posebej uvanjanje manufakture sukna in širjenje pomorske trgovine.

Tako se je v Dubrovniku pojavila zamisel o novi šolski reformi. Leta 1433 so iz osnovne šole izločili neke vrste srednješolski pouk. Osnovno šolo so še naprej vodili učitelji, za višjo stopnjo pa so zaposlili humanistično izobražene učitelje. Do izraza je prišel vpliv italijanskega humanizma. Osrednja osebnost in eden od reformatorjev dubrovniškega šolstva je bil italijanski humanist Filip de Diversis de Quartigiani iz Lucce. Leta 1435 je Veliki svet na njegovo pobudo sprejel zakon o šolah (*Ordo de scolis*). Osnovnošolski pouk je ostal nespremenjen, srednješolski pa se je razdelil na dve veji: na trgovsko in humanistično smer. Na trgovski smeri je učitelj poučeval trgovsko dopisovanje, knjigovodstvo in trgovsko aritmetiko, drugi učitelj na humanistični smeri pa gramatiko, logiko, filozofijo in druge umetnosti in znanosti. Po zamislih Filipa de Diversisa naj bi bila to prva humanistična šola v Dubrovniku. Filip je uspel prepričati vlado, da ugodi njegovi zahtevi po ustreznih šolskih prostorih. Dobil jih je v hiši, v kateri je bila prej orožarna. V njej sta bili veliki dvorani, ena v pritličju, druga v prvem nadstropju. Prva je bila namenjena za trgovsko, druga pa za višjo šolo. Filip v svojem delu omenja, kako so se učenci učili. V veliki dvorani s tremi okni je bil postavljen visok kateder za učitelja, okrašen z lesorezom. Okrog katedra so bile postavljene štiri skrinje s ključavnicami, v katerih so bile shranjene knjige. Učenci so sedeli na stolih in imeli pred seboj mize za pisanje in branje. Torej učenja doma ni bilo. Dijaki so puščali knjige v šoli in se učili samo tam. Pozneje so se v Dubrovniku poleg učiteljev iz Italije v šolstvu uveljavili tudi domači magistri, ki so se šolali na univerzah v Italiji.

Ko se je v Dubrovniku širil krog učenih ljudi, ki so znali latinski in grški jezik, je raslo tudi zanimanje za knjige, v prvi vrsti za dela klasičnih piscev in humanistov. Pri tem je pomembno vlogo imela dubrovniška šola. Poleg biblioteke, s katero je razpolagala de Diversisova šola, so nastopale še knjižnice v frančiškanskem in dominikanskem samostanu. V slednjih je bila razmeroma dobro zastopana evropska znanstvena literatura. Konec 15. stoletja je bilo v Dubrovniku sorazmerno veliko število zasebnih knjižnic. V oporokah se vse pogosteje omenjajo knjige, ki so pomenile veliko dragocenost. Iz oporok je razvidno, da so bili v 13. in 14. stoletju lastniki knjig predvsem duhovniki, katerim so Dubrovničani v oporokah zapuščali denar za nakup knjig verskega značaja. V teh oporokah se med knjigami najpogosteje omenjajo breviarji. Šele v drugi polovici 15. stoletja naletimo na knjige tudi v oporokah dubrovniških laikov. Knjige so imeli v tem času v glavnem tujci v službi dubrovniške republike – kanclerji, notarji, učitelji in zdravniki. Poslovni ljudje v Dubrovniku sicer niso bili pripravljeni vlagati kapitala v knjige, ker bi po njihovem mnenju postal na ta način pasiven, pa so kljub temu knjige pogosto vzeli v zastavo, ker so cenili njihovo vrednost.

Znanstvena ustvarjalnost

V drugi polovici 15. stoletja so Dubrovničani razvijali svojo znanstveno ustvarjalnost na področju naravoslovnih in filozofskih ved. Z astronomijo se je v 15. stoletju ukvarjal I. Garulić, v 16. stoletju pa Lj. Djurašević in Nikola Nalješković (1510–1587). Matematik in fizik je bil Marin Getaldić (1568–1626), izrazit raziskovalec, ki je pomembno prispeval k evropski znanosti. Filozof Nikola Vitov Gučetić (1549–1610) je pisal o teoriji države in o družabnem življenju. Ker je bil zelo izobražen, je bil osrednja osebnost dubrovniškega kulturnega kroga, ki je gojil humanistične in

družbene vede. Dubrovniški kronisti so v rokopisu zapustili historiografske spise. Pomembna zgodovinska dela sta zapustila Ludovik Crijević-Tuberon (1459–1527) in Jakov Lukarević (1551–1615). Serafin Razzi (1531–1611) je 1515 objavil prvi poskus celovitejšega pregleda dubrovniške zgodovine.

Posebej je treba omeniti Benka Kotrulja (1400–1468), odličnega dubrovniškega trgovca, ki je bil nekaj časa tudi finančni minister neapeljskega dvora. Leta 1458 je v italijanskem jeziku, trgovskem jeziku tedanjega časa, napisal delo *O trgovini in sodobnem trgovcu*. V njem je prvi v svetovni ekonomski znanosti na znastvenih temeljih temeljito obdelal vprašanje porekla in prirode trgovine, kredita, menice, depozita in dvostavnega knjigovodstva. Delo je pomembno tudi zaradi tega, ker so prišli v njem do polnega izraza pogledi nove meščanske družbe na vlogo trgovine v javnem življenju.

Najimenitnejši znanstvenik med Dubrovničani pa je bil brez dvoma Rudjer Josip Bošković, matematik, fizik, arhitekt, diplomat, astronom, filozof in pesnik (1711–1787). Osnovno izobrazbo je dobil v jezuitskem kolegiju v Dubrovniku. Leta 1725 so ga poslali v Rim, da bi nadaljeval študije v jezuitskem zavodu Colegium Romanum. Tu je hitro vzbudil pozornost s svojo izredno nadarjenostjo za matematiko in fiziko. Njegovo nagnjenje k nazornemu opazovanju ga je usmerilo k infinitezimalnim raziskovanjem v geometrijski obliki. To ga je v aplikativni matematiki pripeljalo do novih in pomembnih rezultatov. Že leta 1736 je začel objavljati razprave iz matematike, fizike, astronomije in geodezije. Leta 1740 je prevzel lektorat matematike v Rimskem kolegiju. Potem ko je postal duhovnik in je ostal na Kolegiju kot *publikus matheseos professor*, se je lahko popolnoma posvetil znastvenemu delu. Leta 1747 je obiskal Dubrovnik, potem pa ni več prihajal domov. Za Dubrovniško republiko je opravljal različne posle v drugih deželah.

Deloval je tudi v Angliji, kjer je izvajal nove metode v praktični astronomiji. Bil je sprejet v akademijo Royal Society. Ko se je preselil v Milano, se je začel ukvarjati z aplikativno metematiko in infinitizemalnim računom. Bil je predhodnik kvantne fizike in relativnostne teorije. En krater na luni je imenovan po Rudjeru Boškoviću. Umrl je v Milanu, kjer je tudi pokopan. Njegovo srce pa hranijo v dubrovniški katedrali.

Umetnostno-kulturni dosežki

Od 12. do 14. stoletja so se v Dubrovniku in okolici ohranili le skromni ostanki slikarstva. Pri obnovi frančiškanskega samostana v Dubrovniku leta 2003 so na zgornjem oboku zakristije naleteli na ostanke fresk starejšega porekla bizantinske provenience. V vzhodnem delu zidu je prepoznaven prizor Kristusovega krsta. Izstopa tudi glava angela z vedrim mladeniškim izrazom. Na južni strani pa preseneča lik visoko lebdečega angela s kodrasto glavo. Žal so freske zazidali. Izstopajo odkrite zgodnjeromanske freske v cerkvi sv. Ivana na otoku Šipanu, ostanki fresk v cerkvici sv. Ilije na otoku Lopudu, ostanki fresk v cerkvi sv. Petra v Dubrovniku in v benediktinski cerkvi na Lokrumu. Ohranilo se je nekaj zgodnjih primerov tabelnega slikarstva. Filip de Diversis je v 15. stoletju zapisal, da je bila stara, v potresu porušena romanska cerkev Gospe Velike okrašena s freskami in slikanimi okni. Iz arhivskih virov vemo, da je v stolni cerkvi naslikal freske Mihovil iz Bologne, ki je deloval med letoma 1313 in 1341. Poleg Mihovila, ki je

s freskami poslikal tudi Štefanovo cerkev in dvorano v pisarni Knežjega dvorca, navajajo dokumenti še imena drugih freskantov iz Italije in skupino t. i. *pictores greci*. Največja dragocenost dubrovniške dominikanske cerkve je bogata skupina slikanega razpela z likoma Marije in Janeza Evangelista, ki še stoji na prvotnem mestu na gredi pod srednjim lokom slavoloka. Izdelavo razpela so Dubrovničani zaupali Paolu Venezianu, vodilnemu beneškemu slikarju tega časa. Domači slikarski mojstri se pojavijo v dokumentih šele proti koncu 14. stoletja.

Prva pomembnejša oseba v dubrovniških slikarskih krogih 15. stoletja je Blaž Jurjev, ki je v dvajsetih letih prišel iz Trogira in je v Dubrovniku deloval do leta 1427. V mestu je imel delavnico in učence. Ohranjeni deli sta: slikan križ v cerkvi sv. Nikolaja v Stonu in Marija v rožnem gaju v cerkvi sv. Jurija na Boninovu. Čeprav so v drugi četrtini tega stoletja nekatera večja naročila še vedno prevzemali tujci, je vodilna vloga vse bolj pripadala domačim umetnikom. Ti so v Dubrovniku odpirali svoje delavnice in v uk sprejemali učence. Po dokumentu iz leta 1434 je poliptih v cerkvi sv. Andreja na otoku Koločepu izdelal zelo aktiven slikar Ivan Ugrinović (signiral je tudi inicialki s podobo sv. Vlaha v knjigi dubrovniškega statuta). Dela starejših mojstrov lokalne slikarske šole v Dubrovniku kažejo izrazito nazadnjaške poteze, na katere so vplivali vzori poznejšega beneškega trečenta z gotskimi prvinami.

Osrednja osebnost iz sredine 15. stoletja je slikar Lovro Dobričević Marinov doma iz Kotora, ki se je šolal v Benetkah. Najpomembnejša njegova dela so: Poliptih iz zakristije dominikanske cerkve v Dubrovniku (1448), fragment z upodobitvijo sv. Vlaha s poliptiha za frančiškansko cerkev (1457–1458) in poliptih na velikem oltarju cerkve na Dančah (1465–1466). Vsa ta dela izpričujejo izjemno kakovostnega mojstra. Bil je vzgojitelj cele generacije dubrovniških slikarjev, ki so domačo slikarsko šolo naposled pripeljali v renesanso.

Najmočnejša osebnost starega dubrovniškega slikarstva je Nikola Božidarević. Po osnovni izobrazbi v domačem mestu se je napotil najprej na nadaljnji študij v Benetke, nato pa ga je želja po odkrivanju novih obzorij gnala proti jugu v ankonitanske Marke v Umbrijo in končno v Rim. V njegovih delih se poleg beneških prepoznavajo tudi vplivi umbrijskega oziroma rimskega slikarstva s konca 15. stoletja. V Dubrovniku je bil najbolj cenjen in zaposlen dubrovniški slikar. Ohranila so se štiri njegova temeljna dela: triptih v Bundićevi kapeli v dominikanski cerkvi iz začetka 16. stoletja; Oznanjenje z otoka Lopuda, zdaj v zbirki umetnin v dominikanskem samostanu (1513); Đorđićeva tabelna slika, shranjena v dominikanskem kapitlju (1513); in poliptih v cerkvi na Dančah (1517), ki nas preseneti z romantično sproščenostjo sličic na spodnjem delu slike. V Božidarevićevih delih se čuti nadaljevanje domače tradicije in odmev italijanskih vplivov. On je dosegel vrh dubrovniškega renesančnega slikarstva, ki ga je prepojil s posebnimi potezami v koloritu, tipologiji in kompoziciji. Njegova sodobnika sta bila nekoliko bolj konservativen Vicko Dobričević (sin Lovra), ki je avtor poliptiha pri frančiškanih v Cavtatu (1509–1510), in zelo nadarjeni Mihajlo Hamzić, ki je leta 1509 naslikal za Knežji dvor veliko, krajinsko kompozicijo s Kristusovim krstom in triptih za družino Lukarević v dominikanski cerkvi (1512).

Ko so 1517 in 1518 ti trije slikarski mojstri umrli, je njihova smrt simbolično oznanila, da se je izteklo obdobje starega dubrovniškega slikarstva, ki ga označujemo kot zlato dobo dubrovniškega slikarstva, in da se je začela doba nazadovanja.

Četudi lahko sledimo domačemu slikarstvu še nekaj desetletij, so si lokalni mojstri zaman prizadevali bodisi ohraniti zapoznelo krajevno tradicijo bodisi posnemati delo kretsko-beneških slikarjev. Ker so se v Dubrovniku vse pogosteje ustavljali tujci, je naraščalo tudi število slik, ki so jih naslikali italijanski slikarji, kot so *Tizian*, *Santi di Tito* ali flamski in kretsko-beneški slikarji. Trdna gospodarska osnova je Dubrovniku vendar omogočila, da je delo ponudil marsikateremu uglednemu tujcu in se obogatil s prenekatero v tujini naročeno in kupljeno mojstrovino. Med platni 16. stoletja vzbujata posebno pozornost dvoje del velikega beneškega slikarja Tiziana. Okoli leta 1548 je naslikal veliki triptih Marijinega vnebovzetja v katedrali in oltarno sliko sv. Marije Magdalene s sv. Vlahom, Tobijo in angelom ter klečečim donatorjem (menda dubrovniškim plemičem Damijanom Bunićem) v dominikanski cerkvi.

Za dubrovniško baročno slikarstvo je značilno, da je imelo prebivalstvo na eni strani vedno več v Italiji kupljenih slik, na drugi strani pa se je pojavilo manjše število skromnih domačih slikarjev. Posebej je treba omeniti freske s prizori iz življenja Ignacija Loyolskega, s katerimi je poslikal (1735–1738) prezbiterij jezuitske cerkve sicilijanski slikar španskega rodu Gaetano Garcia, sicer Salimerov učenec.

V Dubrovniku je humanistično gibanje zelo zgodaj našlo ugodna tla. Priključili so se mu mnogi Dubrovničani, večinoma plemstvo. Del grških in rimskih klasikov niso samo brali in komentirali, ampak se je pojavila vrsta domačih piscev, ki so jih posnemali. Znani so Djive Gučetić (1451–1502), Peter Menčetić (1451–1508) in znameniti *poeta laureatus* Ilija Lampridii Criević (lat. Aelius Lampridius Cervinus, 1463–1520), ki so prezirali materni (»slovinski«) jezik. Ilija Crijević je decembra 1483 prišel v Rim na Academio umanistico, ki jo je vodil Giulio Pomponio Leto. Na podlagi erotične poezije, ki jo je posvetil deklici Flavii, je bil ovenčan z nazivom *poeta laureatus*. V Dubrovniku je znan po posmrtnih govorih.

Skoraj istočasno s prvimi humanisti je dal Dubrovnik tudi prve pesnike v narodnem-slovinskem jeziku. Ko je gospodarski in družbeni razvoj v njem dobil obliko, kot so jo imela tedaj mesta v Italiji, je v njem našlo odmev tudi renesančno gibanje. V drugi polovici 15. stoletja se pojavita dva odlična pesnika: Džore Držić († 1500) in Šiško Menčetić (1457–1527). Pišoč v narodnem jeziku in uporabljajoč mnoge elemente ljudskega pesništva, sta ustvarila dela, ki imajo ne le kulturno-zgodovinski pomen, ampak tudi pravo umetniško vrednost. Za njune stihe je sam Ilija Crijević moral priznati, da jima prinašajo tudi njune slovanske pesmi trajno slavo.

Informacije iz 16. stoletja o daljnih slovanskih deželah so gotovo ne le širile staro znanje Dubrovničanov o Slovanih sploh, ampak tudi krepile njihovo prepričanje, da spadajo k južnoslovanski skupnosti. V tem času je Dubrovničan Mavro Orbin končal svoje znamenito delo *Država Slovanov* (*Il regno degli Sclavi*) in ga objavil leta 1601. V njem je popisal zlasti starejšo zgodovino Slovanov, predvsem južnih. Njegovi nazori o izvoru, preteklosti in enotnosti slovanskih narodov so predstavljali Slovane kot en narod in so mnogo pripomogli k širjenju misli o skupnosti vseh Slovanov ter krepitvi samozavesti.

V takem okolju je bil vzgojen Gjivo Gundulić (1589–1638), največji pesnik dubrovniške književnosti. Tri njegova poglavitna dela so najožje povezana z dogodki in duhovnimi gibanji njegove dobe. V *Suzah sina razmetanog*, svojem najboljšem

pesniškem delu, je Gundulić pod velikim vplivom in v duhu verske obnove Katoliške cerkve na umetniški način in z močnim doživljanjem orisal duševno razpoloženje grešnika, ki se skesan vrača k Bogu. Njegova pastirska igra *Dubrovka* je najbolj uspelo delo te vrste, proslavlja svobodo, pravico in poštenje, na katerih slonijo temelji njegove srečne Dubrave – Dubrovnika, kamor pa se vendar razjedajo razne napake in slabosti, ki jih pesnik ožigosa.

Najpomembnejše Gundulićevo delo *Osman* je ep v dvajsetih spevih toda brez 14. in 15. speva. Nekateri strokovnjaki smatrajo to Gundulićevo delo za eno največjih del v starejši slovanski književnosti sploh. Pobudo za pesnitev so dali Guduliću dogodki v zvezi s takratno Turčijo, ki je preživljala notranjo krizo in morala hkrati vzdržati napade od zunaj.

Brez Marina Držića, nadarjenega komediografa, bi si težko zamišljali renesančno gledališče v Dubrovniku. Rodil se je verjetno leta 1508 in pripadal obubožani dubrovniški meščanski rodbini. Starši so ga namenili za duhovniški stan, da bi mu zagotovili boljše in brezskrbnejše življenje. Toda ta poklic ni ustrezal njegovi vihravi naravi, zato se je že trideset let star odločil za študij v tujini. Dubrovniška vlada mu je dodelila 30 dukatov štipendije, za mesto študija pa si je izbral univerzo v Sieni v Italiji. V Dubrovnik se je vrnil v začetku leta 1545 brez diplome, brez kakršnega koli poklica in čisto obubožan. Toda kjer koli se je pojavil, je stresal šale in zabaval ljudstvo, zato so ga Dubrovničani radi sprejeli v svojo družbo. V svojih komedijah in pastirskih igrah je mojstrsko prikazal ljudi iz svoje okolice, poudarjujoč njihove napake in slabosti, kar je izzvalo smeh in zbujalo sočutje gledalcev. Osebe v njegovih odrskih delih so žive, realistične in vzete neposredno iz življenja dubrovniških ulic in trgov. Odrski jezik je postal jezik domačega preprostega ljudstva. Napisal je enajst odrskih del, med njimi je najbolj znana komedija *Dundo Maroje* (poslovenjeni Nunc Maroje). V svojih komedijah je duhovito obsojal dubrovniški vladajoči sloj. Pred koncem življenja se je zapletel v nenavadno politično pustolovščino. Kot ognjevit zagovornik enakopravnosti med ljudmi je hotel ob pomoči toskanskega vojvode Kozma I. Mediječja v Dubrovniku dvigniti upor in pregnati z oblasti dubrovniško plemstvo. Njegov politični program je ostal brez posledic za Republiko. Bil je izgnan. Kot begunec je poslednje dni svojega življenja preživel v Benetkah. Umrl je 2. maja 1567 in bil pokopan v eni od skupnih grobnic beneške cerkve sv. Janeza in sv. Pavla. Kmalu je utonil v pozabo. Ponovno so ga odkrili šele čez 350 let.

***

Miniaturna dubrovniška republika na vzhodni jadranski obali je dvanajst stoletij kljubovala pritiskom in grožnjam vojaško superiornih sil ter ohranila samostojnost in svobodo, toda ne z vojsko, temveč s spretno in iznajdljivo diplomacijo. Dubrovničani so premagali udarce, ki so prihajali od zunanjih političnih sil, kot tudi tiste, ki so jih povzročile naravne katastrofe (rušilni potres leta 1667), ker so verjeli v svobodo. Na to je Dubrovničane ves čas opozarjal napis nad vhodom v trdnjavo Lovrijenac: »Svoboda ni naprodaj za vse zlato na svetu.« Dubrovniška republika je lep primer, da je lahko majhna država uspešna na političnem in gospodarskem področju. Dubrovničani so znali izkoristiti svojo majhnost. Bi se iz tega lahko kaj naučili tudi mi?

Dr. Reginald Vospernik

Umetnost je za marsikoga edina pot iz soteske

Florjan Lipuš je letošnji dobitnik Velike avstrijske literarne nagrade

Ko je literarno nadarjena slovenska mladina na Koroškem s Florjanom Lipušem na čelu v zgodnjih šestdesetih letih prejšnjega stoletja iskala in našla inovativne poti iz dotedanje domačijsko-večerniške usmerjenosti aktualnega leposlovja in bila zaradi tega s strani starejše generacije obdolžena razdiralnega, pesimističnega »negativizma«, je med kritičnimi mlajšimi bralci povzročila pozitivno iritacijo, kakor ugotavlja literarni kritik in Lipušev poznejši kongenialni prevajalec Janez Strutz.

Foto: Vincenc Gotthardt

Zanesenjaško sem tedaj, oktobra 1962, kot absolvent dunajske univerze in mlad učitelj slovenščine in nemščine na nekaj let prej ustanovljeni celovški slovenski gimnaziji, tem najžlahtnejšem sadu povojne etnično-jezikovne zaščite koroških Slovencev, pozdravil v *Našem tedniku – Kroniki* Lipuševo gledališko uprizoritev njegovega *Mrtvega oznanila* kot *Mejnik v kulturni zgodovini koroških Slovencev* pod režijsko taktirko letos umrlega Ericha Prunča. Slednji je v ansamblu *Oder mladje* zbiral okrog sebe mladince in mladenke ter uprizarjal zahtevne igre, med njimi tudi Smoletovo *Antigono* in Molierove *Scapinove zvijače*. Tedaj je Lipuš še objavljal pod psevdonimom Boro Kostanek.

Lipuš, z njim si deliva ne samo rojstno leto in domala rojstni dan, ampak tudi osemletno gimnazijsko pot v malem škofijskem semenišču na Plešivcu blizu Celovca nad Gosposvetskim poljem – on je kot zamudnik v prvi razred vstopil šele kot skoraj štirinajstletni mladostnik –, je začel svojo literarno pot v petdesetih letih v ciklostiranem dijaškem *Kresu*, *Glasilu katoliške slovenske družine v marijanišču na Plešivcu*; svoj prvi prispevek, opis kapelškega običaja potapljanja ročno izdelanih cerkvic v Beli *Ante pante populorum* ... je četrtošolec objavil v 3. številki drugega letnika *Kresa* marca 1954, v 4. številki pa upodobil s kratko prozo *Mati – mrtva* bridko

ESEJ

usodo doraščajočega otroka, ki mu je nacistična oblast odvedla mater v koncentracijsko taborišče Ravensbrück, tako da niti ne ve za njen grob. Od takrat materina smrt in vsa z njo povezana bolest kot vodilni motiv prevzemata vse njegovo literarno snovanje do najnovejše proze. Ob boleči tematiki materine smrti pa se oglašata tudi ljubezen in erotika in tvorita neločljivo pripovedovalčevo dvojico kot gonilni človekovi sili, *eros* in *thanatos*.

Julija 1960 – Lipuš je medtem 1958 maturiral in se nato odločil za študij bogoslovja v Celovcu, ki ga je pozneje opustil in postal osnovnošolski učitelj – je izšla prva številka inovativnega *Mladja*. Narodnopolitično je bil to trenutek razburljivega upanja in skeleče bolesti, celovška slovenska gimnazija je bila tedaj triletni nebogljenček, dve leti prej pa je bila nacionalistična nestrpnost pokopala skupno šolsko spoštovanje obeh jezikov – sosedov, v tistem letu torej je zapisal uvodničar Boro Kostanek, sicer Florjan Lipuš, v novorojenem *Mladju – literarnem glasilu mladih* samorastnikom in še komu svojo jutranjo molitev: »Naša jutranja molitev naj bo Cankarjeva beseda. Naše delo naj bo knjiga ljubezni, odpri jo domovina, da boš videla, kdo ti je pravičen sin … Treba je žilavo iskati, treba je imeti neupogljiv tilnik in treba je mehko prisluhniti stokanju zvona v lini, in naj se ob njem razjoka še tvoje razbolelo srce! To bo naša rast, naše uboštvo, naš vsakdan.« V tem programu je kot izraz povojnega literarnega mladostništva nekoliko preveč solzavosti, kanec romantike, ampak tudi nekaj drabosnjakovskih lotov upanja.

Seveda naj v tem zapisu ne ostane prikrito, da je Florjan Lipuš zlasti v mladjevskih letih, ampak tudi pozneje doživel marsikatero razočaranje. Najbolj ga je tepla koroška gluha loza, ki se po njegovem mnenju ni v zadostni meri brigala za kulturni napredek, temveč imela pred očmi političnih veljakov dvo- in večtirnosti koroškega političnega življenja v prvi vrsti le lastne interese. Ta frustracija je privedla urednika Lipuša, ki je revijo *Mladje* skozi desetletja uredniško vodil, usmerjal in oblikoval, do tega, da je 25. maja 1981 po 41 številkah bolj ali manj urejenega izhajanja izdal tako imenovano medtem že legendarno črno, 42. številko revije in odložil uredništvo. Resignativno je ugotavljal: »Naroda, ki se sam od sebe, prostovoljno in svobodno odpove ducatu slovenskih kulturnikov, ki mu literarna beseda na Koroškem nič ni vredna, … takega naroda nihče na svetu ne more več jemati resno. Ni se treba čuditi, zakaj tega in onega izmed nas ni več najti v naših vrstah.«

Pa ne bi bil Lipuš, če si ne bi bil po tem razočaranju poiskal novih poti.

Že v času izhajanja *Mladja* je avtor izdal še pod psevdonimom Boro Kostanek pri Državni založbi Slovenije v zbirki Tokovi časa – urednik zbirke je bil Kajetan Kovič – drobno prozo z naslovom *Črtice mimogrede*. Kritik v *Letnem poročilu* celovške slovenske gimnazije Janko Messner očita tej prozi manjkajočo »osnovno problematiko …, manjkajoče spoštovanje materinega jezika …, igračkanje z besedami« in »preplet besed«. Boro Kostanek, sicer Florjan Lipuš, je pač v teh mladjevskih letih šele iskal poti literarnega izražanja. Vedno spet je bil zaradi notranjekoroških konfliktov primoran, da si poišče tudi nove založnike, med njimi so založba Drava

in založba Lojze Wieser, novejše knjige pa mu zalaga Litera (naslednica mariborskih Obzorij). Prve številke *Mladja* je izdajal Konzorcij »mladje«, tiskala pa jih je Družba sv. Mohorja v Celovcu.

Skoraj ni besedila iz obsežnega Lipuševega opusa, kjer se ne bi pojavila v tej ali oni obliki »Matildina« koščena roka, prispodoba smrti. Lok se začne (in konča) pri samomorilskem skoku dijaka Tjaža s celovške stolpnice. »Tišina, ki jo je nosil pri sebi in je bila na dan maminega prijetja slišna daleč naokoli, je tu izzvenela, se je tu izpela. Tjaž je prignal tišino do najvišje mere,« tako je Lipuš zapisal desetletja po *Tjažu* v svojem besedilu *Poizvedovanje za imenom*.

Motiv smrti – in z motivom povezani motiv erosa, ljubezni – zasledimo skorajda vsepovsod: v *Odstranitvi moje vasi*, v prozi *Jalov pelin*, v romanu *Srčne pege*, zlasti pa seveda v *Boštjanovem letu* skozi prostor in čas; v slednjem vidim osebno dovršen vrhunec karantansko-slovenske besedne ustvarjalnosti. Iznajdljivost, iskrivost in bogastvo izrazja, vraščenost v domača kapelška tla v kreativnem dialogu s preseganjem ustaljenih norm, vse to in še mnogo več uvršča prav *Boštjanov let* (ob prvencu *Tjažu*) med pomembne naslove slovenske literarne besede. Posebno impresivno se pojavlja motiv smrti v mitično grozljivi upodobitvi babičinega umiranja v podobi škopnika, ki se je vtisnil doraščajočemu Florjanu neizbrisljivo v travmatični spomin. Za ta prizor ugotavlja Boris Paternu v spisu *Lipušev novi preboj regionalizma* v reviji *Jezik in slovstvo* leta 2003, da gre tu »brez dvoma za izjemno upodobitev smrti v slovenski literaturi ...« In literarni kritik Paternu dodaja: »V svojem tematskem in jezikovnem izvoru je izrazito koroška, regionalna, po svoji povednosti in učinkovitosti pa nadregionalna, odprta v svet moderne literarne kulture.«

Podobno kakor postavlja na naravnost grotesken, strašljiv način Josef Winkler, Lipušev nemško pišoči koroški kolega, prostovoljno in prisilno umiranje svojih sovaščanov v zrcalo ponekod že kar odvratnega literarnega opisovanja, da ob tem lahko biča patriarhalne, še iz časa nacizma izvirajoče in še kar trajajoče vaške strukture, se Florjan Lipuš vztrajno vrača v nič kaj idilični svet lastne biografije s travmatičnim doživetjem materine smrti.

Feliks J. Bister, Lipušev plešivški sošolec in stalni prijateljski spremljevalec, odkriva v svojem prikazu njegovega zgodnjega literarnega naprezanja v zborniku *Lipusch lesen* (*Lipuša brati*, izd. Klaus Amann in Johann Strutz, Wieser, 2000) ne samo v naslovu marveč tudi v Lipuševem stilističnem in besediščnem duktusu očitne cankarjanske aliteracije. Slovenske klasike ter številne druge avtorje je nam slovenskim dijakom na Plešivcu genialno približeval profesor Johann Schnabl, učitelj slovenščine (in zgodovine) s poglobljeno afiniteto zlasti do Ivana Cankarja in Prežihovega Voranca v alternativno obveznem pouku slovenskega jezika in slovstva. Lipuš sam v svojih spisih vselej spoštljivo omenja gimnazijske učitelje, tudi in predvsem profesorja Schnabla, Ziljana slovenskega izvora, medtem ko kritično zavrača način katoliško-konservativne vzgoje v internatu in najde zanjo kopico pikrih označb. Kakor marsikateri plešivški gimnazijec iz prve povojne generacije pa se Lipuš zaveda tudi,

da brez pomoči domačega župnika, tudi moralne in finančne, ne bi našel poti v malo semenišče na Plešivec, kako tudi, saj je v zakotnih vaseh praviloma le domači župnik vedel za te možnosti izobraževanja. Navsezadnje se avtor sam zaveda tega, ko v *Delovem* intervjuju 2011 pravi: »Ni bilo pomoči ne v družini, ne v šoli, ne v javnosti. Le takratni župnik se je zavedal nesreče, to sem jasno čutil in podzavestno vedel: v župnišču so se našle osebe, ki so se tudi duhovno in duševno pobrigale zame, svetli vzori, h katerim je bilo mogoče dvigniti pogled. Tako ima taka usoda tudi svoje dobro. Mogoče me je župnik prav iz tega razloga spravil v šole?«

Utišani samorastniki s(m)o bili vsi bolj ali manj slovenski gimnazijci, z nebogljeno slovenščino, saj nam je bil učni jezik nemščina, vsem nam, ki smo prihajali iz raznih dolin in grap ob Zilji in Dravi ter njunih pritokih. Dvojezičnost je bila za mnoge učitelje, ki so se večinoma socializirali v duhu nacizma, v šolskem okolišu v očeh političnih nasprotnikov nujno zlo in nezaželena kot znak poprave škode po strahotah nacizma, brez srčne ljubezni učiteljstva, ki mu je sramežljivo prikriti kljukasti križ še zasenčeval vsiljeno jezikovno dvojnost. »Ljudje okoli mene so se zavili v molk, kakor se je zavila vanj vsa dežela,« je Prešernov nagrajenec Florjan Lipuš pozneje, mnogo pozneje, v pogovoru z *Delom* naglasil. Kajpada že kot izkušen literarni ustvarjalec in zatem, ko je leta prej približal Peter Handke – Plešivčan kakor Lipuš – s svojim prevodom Lipuševega Tjaža nemškemu bralstvu to prvo obsežnejšo Lipuševo prozo. Prav s tem besedilom (poleg številnih drugih) utemeljuje enaindvajsetglavi avstrijski umetnostni senat letošnjo podelitev Velike avstrijske državne nagrade, dotirane z 30.000 evri. Med nagrajenci in nagrajenkami iz raznih področij od leta 1934 dalje se najdejo najbolj zveneča imena zlasti povojne avstrijske literature. Prvič bo deležen te visoke časti slovensko pišoči Korošec, kar je povzročilo več let trajajočo debato, ali naj bodo sprejeti v krog dobitnikov nagrade tudi nenemško pišoči avtorji in avtorice. Končno je obveljalo načelo, da je vsekakor literarna beseda v jezikih narodnih skupnosti, ki jih priznava tudi avstrijska ustava (ob slovenščini tudi hrvaščina, madžarščina, češčina, slovaščina in romski jezik), vredna ob upoštevanju samoumevnih kakovostnih kriterijev takega odlikovanja. V kanon nadvse tudi za večinski narod berljive svetovne literature uvršča Lipušev obsežni opus v Parizu živeči avtor svetovnega slovesa in njegov prevajalec Peter Handke, ki se šele v svojih postgimnazijskih časih zaveda kot Grebinjčan in otrok slovensko govoreče domačinke svojih slovenskih korenin. V romanu *Die Wiederholung* (*Ponovna vrnitev*) in v drami *Immer noch Sturm* (*Še vedno vihar*) postavlja Handke, ne nazadnje tudi po zaslugi prijateljevanja s Florjanom Lipušem, svojim slovenskim prednikom in svojemu sorodniku, ki je v Mariboru obiskoval sadjarsko šolo, pomenljive spomenike.

Kar zavidljivo obsežen je izbrani in zaradi tega nepopolni pregled slovenskih odlikovanj, ki jih je Florjan Lipuš prejel že v preteklih letih. Poleg Zlate ptice (1972), Literarne nagrade slovenske prosvetne zveze (1973) iz začetnih časov izstopajo nagrada Prešernovega sklada (1975) in

Prešernova nagrada (2004). Med mednarodnimi priznanji je Petrarcova nagrada (2011), med dosedanjimi avstrijskimi in koroškimi pa častni križ za znanost in umetnost Republike Avstrije (2002), Koroška deželna kulturna nagrada za literaturo (1995), literarna nagrada mesta Graz, poimenovana po literatu Franzu Nablu (2013), in letošnja velika literarna nagrada Republike Avstrije 2018. Od leta 1985 pa je Florjan Lipuš tudi dopisni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

K sreči se je pisatelj Florjan Lipuš odločil, da svoje napovedi kulturnega molka iz leta 2011, torej pred sedmimi leti, ni uresničil. Poglavitni vzrok za tako odločitev je tedaj naselil »predvsem v občutku, da sem vse, kar sem imel povedati, povedal že okoli sto voglov«. Ne glede na to, da velja taka argumentacija za vse pisce, ki jim je glavni vrelec inspiracije avtobiografsko in zgodovinsko ozadje, recimo tudi za Borisa Pahorja, ki mu je glavna tema obsežnega življenjskega dela njegova in njegovega naroda fašistična preteklost dvajsetega stoletja, se kreativni pisatelji uresničujejo zlasti v vedno znova uglašenih variantah in v virtuoznih vijugah, ki jih ubira njihovo umetniško izražanje.

Na koncu pa še beseda o Lipuševi ljubezenski tematiki, o njegovi erotičnosti, utišani v lemenatskih letih, pa vendarle vseskozi prisotni. Kakor doživljanje smrti, osebne ob izgubi matere in babice ali v smrti tega ali onega vaščana – posebneža, označuje tudi erotičnost pisateljevo prozo, jo vseskozi spremlja, dokler se ne razraste v *Boštjanovem letu* v odrešujočo, dolgo pričakovano in vendar »često nedočakano« silo.

Prva izmed njegovih *Črtic mimogrede*, izdanih pri Državni založbi Slovenije 1964, je *Žalostinka za Lili,* v središče njegove ljubezensko-pripovedne epopeje v *Boštjanovem letu* pa postavlja deklico Lino, veliko ljubezen, ki mora ostati prikrita in v zatišju sprehodov v okoliških gozdovih pred *žnergavo in žnedravo* vasjo. Zgodnja Lili in kasna Lina si podajata roko. Kakšno le poizvedovanje za imenom, da variiram originalni Lipušev naslov njegovega po obsegu najbolj drobnega tiska.

In še nenazadnje: literarni zgodovinarji in prevajalci – že pokojni Fabjan Hafner, Klaus-Detlef Olof, Janez Strutz, Klaus Amann, Jože Blajs, Boris Paternu in številni drugi – so si enotni v presoji, da je Florjan Lipuš izreden, inovativen poznavalec slovenskega jezika, zlasti še tistega, ki ga ljudje govore v neposredni bližini njegovih krajev, v Železni Kapli in okolici. Izoblikovan posluh ima za finese domače govorice, ki jo je povzdignil na oltar knjižnega izražanja; to vse in še mnogo več oblikuje in odlikuje avtorja. Neverjetno bogato izrazje si je nabiral, nabral in obelodanil v svojih literarnih besedilih. Nenazadnje pa je Lipuševa posebnost še ta, da piše in izdaja knjige izključno v svojem maternem jeziku, slovenščini, kar za koroško-slovenske avtorice in avtorje nikakor ni samoumevno.

Peter Militarov, uprizoritelj posodobljenega Lipuševega *Mrtvega oznanila*, je označil nekoč Lipušev opus leta po nepozabni Prunčevi odrski obdelavi tega dramskega besedila kot »balado o poti človeštva«. Morda pa se da avtor prepričati, da doda svoji obljubi navkljub tej baladi še nekaj pomenljivih kitic.

Dr. Janko Prunk

Pomembne zgodovinske prelomnice v jeseni 1918

V jeseni 1918 sta se zgodila dva dogodka, ki sta temeljno zaznamovala slovensko narodno zgodovino oziroma kar preusmerila njen dotedanji tok. Prvi je bil konec prve svetovne vojne, drugi pa odločitev Slovencev za odhod iz Avstrije in vstop v Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Pri prvem dogodku so bili Slovenci udeleženi proti svoji volji in mimo svojih interesov, pač kot pripadniki Habsburške monarhije, ki je sprovocirala vojno. V drugem pa so bili po svoji volji, za svoj interes in so sami narekovali glavna dejanja in tempo dogajanja. Povedati je treba, da sta oba dogodka tesno medsebojno povezana.

Pa si zaradi vzročnosti in posledičnosti poglejmo najprej prvo svetovno vojno in tisto njeno dogajanje, ki je vplivalo na Slovence. Slovenci so bili potegnjeni v vojno na samem začetku in poslani na bojišča na Balkanu in na rusko fronto. Vodstvo avstro-ogrske armade, ki je v 19. stoletju veljala za zmogljiv organizem, se je izkazalo za nesposobno in je doživljalo težke poraze na obeh bojiščih avgusta na Ceru, v Srbiji in v jeseni v Galiciji proti ruski vojski. Boji v Galiciji so na avstrijski strani zahtevali velikanske žrtve v stotisočih, med njimi tudi mnogo slovenskih fantov in mož. Habsburški vojski je morala enostavno priti na pomoč nemška vojska. S tem pa je monarhija čedalje bolj drsela pod vpliv militaristične Nemčije in v Avstriji se je krepil agresivni nemški nacionalizem.

Nemški in avstrijski nasprotnici Antanti je uspelo spomladi 1915 pritegniti na svojo stran do tedaj nevtralno Italijo z obljubo, da bo dobila želene pokrajine, Trentino, južno Tirolsko, Slovensko Primorje in Dalmacijo. Slovenci in Hrvati, ki so tedaj sodelovali, so poskušali preprečiti sklenitev takega sporazuma z Italijo, tako da so prosili carsko Rusijo, naj ga ne podpiše. Toda ruski odgovor je bil za Slovence in Hrvate porazen. Rusija jim ni hotela ustreči na noben način. Izjavila je, da se je slovenski problem ne tiče. Tako so se potem Slovenci v avstrijski vojski hrabro borili in zadrževali globlji italijanski prodor na Kras, v Trst in na Notranjskem, tudi zato, ker so s tem branili svojo slovensko deželo pred razkosanjem v slučaju Antantine zmage.

Toda slovenska hrabrost in požrtvovalnost nista našli v očeh nemških strank nobenega priznanja. Nasprotno, spomladi 1916 so nemške stranke v Avstriji izdale svoje zahteve (Belange), naj se v avstrijski

polovici monarhije izvede ustavni oktroa, ki naj še med vojno Avstrijo razglasi za nemško državo s samo enim – nemškim priznanim uradnim jezikom. Takšno dejanje, če bi se izvedlo, bi na daljši rok pomenilo germanizacijo Čehov in Slovencev, najprej bi se to zgodilo s Slovenci kot manjšim narodom.

Slovensko narodno vodstvo se je tega zavedalo in poskušalo temu parirati od začetka leta 1917, ko je bila vojna na višku in je Avstrija potrebovala vse svoje sile za vojno. Slovenci so tako postavili na tehtnico svoje vojake in svoje davčne prispevke, ker neke druge kolikor toliko pomembne politične sile niso imeli. Zato so se politično naslonili na edinega zaveznika, ki jim je bil na razpolago, na Starčevičevo stranko prava v Banovini Hrvaški. Krek in Korošec, politika Slovenske ljudske stranke, ki je že pred vojno sodelovala s hrvaškimi pravaši, je pridobila Starčevičevo stranko prava, ki je bila opozicijska stranka v hrvaškem saboru, da jo je vključila v svojo adreso na cesarja in kralja Karla. Adresa je od Karla zahtevala, da takoj, ko bodo dopustile vojne razmere, dovoli sklicanje zastopnikov vseh hrvaških in slovenskih dežel na sabor v Zagreb, kjer naj bi se izvršilo zedinjenje s Slovenci na osnovi narodnega načela in hrvaškega državnega prava. Ta deklaracija je bila že nekakšna anticipacija poznejše Majniške deklaracije.

Majniško deklaracijo je sestavil dr. Janez Evangelist Krek, skupaj s hrvaškimi pravaši iz Istre in Dalmacije, obeh hrvaških dežel, ki sta spadali v avstrijsko državno polovico in pošiljali svoje poslance v dunajski parlament. Skupaj s Slovenci so ti v dunajskem parlamentu tvorili Jugoslovanski klub. Majniška deklaracija je zahtevala »na temelju narodnega načela in hrvaškega državnega prava, naj se vsa ozemlja monarhije, na katerih živijo Slovenci, Hrvati in Srbi, zedinijo pod žezlom habsburško lotarinške dinastije v samostojno državno telo, ki bo prosto vsakega narodnega gospostva tujcev in zgrajeno na demokratični podlagi«. Na koncu deklaracije so zapisali še ultimat: »Za uresničitev te zahteve svojega enotnega naroda se bomo zavzeli z vso silo. S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali parlamentarnega dela.«

Majniška deklaracija je bila temeljni politični program Slovencev in hrvaških pravašev in je zahtevala temeljno preureditev Habsburške monarhije v trialistično konfederacijo in s tem odstranitev obstoječega dualističnega sistema. Zato so jo odklonili vsi odločilni politični dejavniki v monarhiji: nemške in madžarske politične stranke, avstrijska in madžarska vlada, skupna avstro-ogrska armada in dvor. Zelo pomembno pa je bilo tudi odklonilno stališče vladajoče politične stranke na – hrvaško srbske koalicije, ki je vztrajala pri dualizmu in v primeru zmage Centralnih sil računala na sporazum z ogrsko vlado za nek subdržavni status pod Ogrsko. Imela pa je še rezervni načrt: v primeru zmage Antante je računala na združitev s Srbijo. Tako ta večinska politična sila ni hotela ničesar slišati za sodelovanje in povezovanje s Slovenci, kar je zelo oteževalo slovensko prizadevanje za emancipacijo oziroma osvoboditev izpod nemške nadoblasti.

Toda zgodovina je ubirala svoj evropski tok, ne oziraje se na Slovence in Hrvate. Aprila 1917 so v vojno proti Centralnim silam stopile Združene države Amerike s svojim velikim človeškim in gospodarskim potencialom. Vojaške in materialne rezerve Centralnih sil pa so bile izčrpane. Na prelomu let 1917/1918 se je sicer zazdelo, da bi Centralne sile še lahko zadale odločilen udarec Antanti. Po zmagi oktobrske revolucije se je boljševiški režim umaknil iz vojne in Centralne sile so lahko svoje vzhodne divizije premestile na Zahod. Tam so velik uspeh dosegle na Soški fronti pri Kobaridu, kjer so novembra do nog potolkle Italijo in jo porinile do Piave. Njihova ofenziva spomladi 1918 na zahodni fronti pa ni uspela. Francija in Anglija sta že dobili ameriško pomoč, svežih 800.000 vojakov z moderno oborožitvijo. Še ena nemška poletna ofenziva na Zahodu pa je bila samo še labodji spev.

Centralne sile so bile v jeseni poražene. Prva je 29. septembra kapitulirala Bolgarija, ker so Antantine sile solunske armade, pri katerih so se odlikovali Srbi, prebile njihove in avstrijske frontne linije v južni Makedoniji in začele prodor v Srbijo. Konec oktobra 1918 so nenemški narodi Habsburške monarhije začeli zapuščati italijansko bojišče; njihova politična vodstva pa so razglašala svoje narodne države: Čehi in Slovaki 28. oktobra, Slovenci in Hrvati pa so 29. oktobra razglasili samostojno Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov z ozemlja monarhije. Istočasno so Madžari prekinili vse zveze z Avstrijo in tako dosegli popolno samostojnost. Vlada ostanka habsburške države – Avstrija je 3. novembra zaprosila Antanto za premirje in podpisala kapitulacijo.

Nemčija je kapitulirala 11. novembra in s tem je bilo konec prve svetovne vojne. Ta konec je imel številne dolgoročne posledice. Prva je bila vojaška in strateška oslabitev evropske sredine, to je Nemčije in razpad Habsburške monarhije. Takšna oslabljena vojaška in politična moč nemštva je omogočila nastanek samostojnih držav na njenem vzhodnem in jugovzhodnem robu: Poljske, Češkoslovaške, Madžarske in Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Naj nazadnje zapišem še nekaj o prizadevanju Slovencev za narodno emancipacijo. Že v obeh desetletjih pred vojno so Slovenci računali, da se bodo nemške nadoblasti lahko rešili le v povezavi s Hrvati, ki so imeli v monarhiji boljši, skoraj nekakšen subdržavni položaj. Problem pri tej povezavi je bil, da večina hrvaške politike ni želela take povezave, ker bi jo ta vodila v konflikt z nemštvom, ki se ni bilo pripravljeno odreči slovenskim deželam, ki so zapirale pot do edinega nemškega južnega pristanišča – Trsta. Zato so slovenski politiki veliko energije vlagali v to, da prepričajo Hrvate, kako so jim koristni kot obrambna meja pred nemštvom. Da bi se prikupili Hrvatom, so sprejeli celo tezo o narodni enotnosti z njimi. Tako je dr. Janez Evangelist Krek tudi zaradi tega in zaradi drugih razlogov septembra 1917 v pravaškem časopisu *Hrvatska država* zapisal, da mora »enotni hrvaško-slovenski narod dobiti enotno samostojno državo«. Slovenci so nato daleč prednjačili v deklaracijskem gibanju, ki je demonstriralo za Majniško deklaracijo.

Tako so v dneh od 16. do 19. avgusta v navzočnosti nekaterih hrvaških, češkin in poljskih poslancev ustanovili Narodni svet za Slovenijo in Istro kot organ, ki naj vodi osamosvojitvene posle. Zanimivo je bilo, da so temu organu določili tudi kompetence nad Istro, kar so storili potem še enkrat, septembra.

Do odločilnega koraka pri osamosvajanju je prišlo 6. oktobra 1918, ko je bilo v Zagrebu ustanovljeno Narodno vijeće Slovencev, Hrvatov in Srbov za tiste iz Habsburške monarhije. Predsednik je postal nevtralni v hrvaško-srbskih sporih, Slovenec, dr. Anton Korošec. Če pogledamo ves proces slovensko-hrvaškega osamosvajanja izpod Habsburške monarhije, moremo reči, da so bili Slovenci tisti, ki so vodili ves proces, zadnja odločilna beseda pa je bila hrvaška.

Kot predsednik Narodnega vijeća je dr. Korošec 16. oktobra v avdienci pri cesarju Karlu zavrnil njegovo ponudbo o federativni preureditvi Habsburške monarhije, ki bi dajala veliko avtonomijo posameznim narodom. Toda ta ponudba je vsebovala še vedno dualistično mejo, ki bi onemogočala skupno hrvaško slovensko državo, ki je že prevzela slovensko in hrvaško politiko.

Takšno državo so potem pod imenom Država Slovencev, Hrvatov in Srbov razglasili 29. oktobra istočasno na seji hrvaškega sabora in na velikem ljudskem zborovanju v Ljubljani na Kongresnem trgu.

Slovenci so nato 1. novembra ustanovili svojo Narodno vlado, ki jo je takoj potrdilo Narodno vijeće v Zagrebu, kot vrhovni politični organ Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Slovenci so potem novembra 1918 živeli dejansko *via facti* samostojno narodno življenje, čeprav so deklarativno priznavali vpetost in vrhovno oblast Narodnega vijeća Države SHS.

Toda mednarodne imperialistične razmere niso bile naklonjene ne zagrebški Državi SHS in posebno ne Slovencem. Italijanska armada je kot članica Antante na osnovi londonskega pakta iz leta 1915 v začetku novembra zasedla Slovensko primorje in dele Notranjske. Slovenci sami in tudi Država SHS niso imeli vojske in političnih možnosti, da bi zavrnili Italijane. Edino slovensko vojaško politično dejanje je bila 1. novembra akcija generala Rudolfa Maistra, ki je pred mariborskim nemškim vojaškim poveljstvom razglasil Maribor in okolico za jugoslovansko posest in na tem ozemlju prevzel vojaško oblast. S tem in še z eno akcijo, 23. novembra, ko je razorožil mariborski nemški Schutzwehr, ki je demonstriral za priključitev Maribora nemški Avstriji, je rešil Maribor in Podravje za Slovenijo.

Zadnji teden novembra 1918 pa so se v Narodnem vijeću v Zagrebu na pritisk Srbov in hrvaških liberalcev odločili, da se takoj brezpogojno Država Slovencev, Hrvatov in Srbov združi s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Hrvati v tistem trenutku niso imeli dovolj moči, da bi se temu uprli in so morali na to pristati. S tem pa so s seboj 1. decembra potegnili tudi Slovence v novo veliko Jugoslavijo. Slovenci so tako prišli v enem mesecu iz ene države v drugo in še več – iz enega civilizacijskega kroga v drugega.

Aleš Čeh

Poskus rekonstrukcije idej Cankarjevega nedokončanega romana *Ženitnina v Kani Galilejski*

Cankar je roman *Ženitnina v Kani Galilejski* snoval v zadnjem letu svojega življenja. O delu ni veliko znanega, čeprav naj bi obstajali celo lastnoročni osnutki in nekaj strani besedila, ki pa so se po pričevanju Josipa Puntarja, Cankarjevega takratnega sostanovalca, izgubili malo pred smrtjo velikega literata leta 1918. Puntar je tudi eden redkih zanesljivih virov podatkov o izgubljenem delu. Svoje spomine je najobširneje napisal v spominskem članku *Ivan Cankar*, ki so ga leta 1920 objavili v posebni cankarjanski izdaji revije *Dom in svet*.

Nedokončana dela v svetovni književnosti pogosto vzbujajo pozornost, v slovenski literarni zgodovini pa največ radovednosti pritegnejo prav Cankarjeva dela v osnutkih. Čeprav Cankarja že zdaj ponarodelo imenujemo za največjega slovenskega pisatelja, je nekaj njegovih znancev menilo, da so nekatera izmed najbolj izjemnih del zaradi pisateljeve prezgodnje smrti ostala nekončana. Omenimo naj nedokončano zbirko črtic, ki bi kronološko sledila *Podobam iz sanj* (1917) – *Moja prenočišča*, hkrati pa »izgubljeno« nenaslovljeno povest o umetniku, ki je ustvarjal sliko čudodelne Matere božje. V tej povesti bi Cankar idealizirano prikazal pokrajino med Vrhniko, Horjulom, Poljansko dolino in Žirmi, kjer je zemlja ostala takšna, kakršna je bila ob stvarjenju sveta. Obstajajo tudi zapisi o nedokončanem romanu *Marta*, kjer bi spremljali življenje kmečkega dekleta v velikem mestu. Vrtinec časa je s sabo pokopal številne Cankarjeve ideje in osnutke. Na srečo so določeni vsaj delno ohranjeni (drama *Hamlet iz Cukrarne*), nekateri pa so v celoti izgubljeni.

Ob vsem tem pa največ vprašanj vzbuja prav osnutek romana *Ženitnina v Kani Galilejski*. Poleg tega, da je že sama Kana Galilejska precej skrivnostna svetopisemska lokacija, ki je stoletja budila različna teološka, geografka in sociološka vprašanja, se je Cankar velikokrat preizkusil v pisanju proze z motiviko iz evangelijev, pogosto je celo simbolno in povsem fizično upodabljal Jezusa. Po Puntarju pa je *Ženitnina* predstavljala vrh tovrstnega pisanja, saj je avtor roman neskromno oklical za dodatek k Evangelijem.

Ohranjena so poročila o dveh pomembnih fragmentih romana. Najzanimivejši se zdi odsek, ki bi predstavljal pripovedni vrh romana: Kristusova pridiga na svatbi. Kristus s povedanim ne bi nagovarjal dejanskih gostov na večerji, pač pa bi Cankar alegorično nagovoril trpeče narode v nestabilnem povojnem času, ko je Evropo zajela grozljiva humanitarna stiska, dodatno obremenjena s še vedno naelektrenim bojnim ozračjem. Avtor bi se v Kristusovem govoru osredotočil na zatiralce nemočnih narodov. Govor torej ne bi bil osredotočen na objokovanje groze, ki jo majhni narodi doživljajo, pač pa na ostro žuganje zoper zatiralce, pri čemer bi najbrž še vedno šlo za človekoljubni roman s pacifističnim sporočilom, ki bi pozival k miru, slogi in bratstvu med narodi. V prej omenjenem prispevku je Puntar opisal še prizor, ki bi bil dogajalno umeščen za pridigo. Kristus bi se odpravil iz brunarice v noč, kjer bi polna luna osvetljevala pot pred njim. V odblisku lunine svetlobe bi Kristusu pred oči stopila vsa grešnost sveta. Od žalosti bi sedel na obcestni kamen ter bridko zajokal. Prizor je v svojem romanu *Tujec* opisal tudi Anton Slodnjak, ki skozi besede Cankarjeve nesojene neveste pove, da bi po pisateljevo Jezus *moral ugotoviti nemoč samega Boga spričo sovraštva razbesnelih zapeljanih – bratov*.

Cankar je želel Kristusa upodobiti kot gosta v vinjeni in okajeni družbi. Čeprav bi govoril povsem človeške besede, bi ohranjal svojo transcendentno naravo – želel je, da bi bile Kristusove misli aktualizirane za posameznika v obdobju po prvi svetovni vojni. Puntar piše, da je avtor razmišljal tudi o Judu Iškarijotu, ki ga je nameraval orisati zelo simpatično, da bi se vsem zasmilil.

O Cankarjevi domnevni karakterizaciji Kristusa v njegovem »dodatku k Evangelijem« lahko marsikaj sklepamo tudi iz utrinkov dejansko izdane (kratke) proze.

Taka je denimo črtica *Kristusova procesija*, ki je bila objavljena v glasilu jugoslovanske socialne demokracije *Rdeči prapor.* Začne se s podobo dvanajstletnega Kristusa, ki ima haljo iz rdečega sukanca – izvemo, da je halja rastla in šla z njim na Oljsko goro in na Golgoto. Črtica se dogajalno nato prestavi na naključno nedeljo v avtorjevi sodobnosti, ko se po cesti sprehaja dolgolasi tujec v rdeči halji, ki čez Slovenijo vodi procesijo (motiv, ki je podrobneje raziskan v romanu *Kurent*, le da tam namesto svetopisemskih najdemo mitološke drobce). V procesiji hodijo bolehni otrok s težko butaro; migranti, ki v Ameriki iščejo kruha in domovine; vaščani neke naključne slovenske vasi; osamljeni, pozabljeni ljudje … Kristus procesijo vodi na hrib, kjer naznani, da je prišel dan odrešitve za vse nemočne in zasužnjene: »Od bičanja in iz križanja, iz sramote in trpljenja je vzrasel vaš dan.« S tem se začne apokaliptična sodba, Kristus pa zbrano procesijo ponižnih in teptanih odpelje na svetlo: »Šli so z njim, tisti, ponižani in teptani so šli z njim, ki jim je rekel: Božje kraljestvo je v vas! –.«

Iz te črtice lahko povzamemo pomembne karakterne lastnosti, ki bi se najbrž prenesle na upodobitev Kristusa v *Ženitnini*, saj bi se

avtor tudi tam postavil na stran zatiranih in izkoriščanih, le da bi Cankar sporočilo še dodatno politično motiviral, najverjetneje pa tudi prostorsko razširil.

Ni skrivnost, da je Cankar svetopisemsko snov večkrat povezoval s političnim dogajanjem. Na tem mestu velja omeniti literalizirano kolumno *Naše veliko jutro*, ki jo je leta 1918 priobčil v *Jugoslovanu*. Tam iz sprva strogo literarnih podob (Flaubert) preide na svetopisemsko motiviko. Najprej opisuje Kristusova tesnobna občutja ob cvetni nedelji, ko so ga drugi slavili (»Ko je na Cvetno nedeljo jezdil v Jeruzalem in so ga obsipali s cvetjem, nastlali mu z oljkovimi mladikami zmagoslavno pot, klicali mu hozana, je bil tih in žalosten pogled njegovih svetlih oči; gledal je v nezvestobo, v ponižanje, v neizmerno bolečino in v smrt.«), Cankar nato pripoveduje, da je Kristus pod križem trikrat omagal, kjer tematizira tudi dvom: »In tudi je bilo treba omahovanja, dvoma, bridkosti in malodušnosti: ker malodušnost je rodna mati najgloblje vere in najvišje moči.« Ob teh besedah se spomnimo na prej predstavljen prizor iz *Ženitnine*, kjer bi se Kristus razjokal od bridkosti. Vidimo, da se je lik Kristusa pri Cankarju razvijal iz dela v delo, vedno pa je simbolno povezoval podobne misli.

Tudi v zbirki črtic *Podobe iz sanj* obstaja serija besedil, ki jih sam dojemam kot svetopisemski cikel. Najprej najdemo črtico *Bebec Martin*, kjer se naslovni lik sredi zasneženega večera pojavi pred vrati domačije. Tam blebeta, kako je z nekim moškim blodil pod Kamnikom. Bebec Martin moškega očitno prepozna: »Dotaknil se me je, pobožal me je z dlanjo po rami; takrat sem ga pogledal natanko in sem videl, kdo da je. Zabolelo me je v srcu, da nikoli še ne tako.« Martin pove, da se je skrivnostni moški zelo postaral, da je njegova brada, ki je bila prej lepa in svetla, zdaj čisto siva, njegove oči objokane, kalne, rdeče. Suknja preperela, ves čas se je opotekal, padal na kolena. Moški se je tresel in ga vlekel vstran od luči, saj se je bal ljudi. »Jokal je brez nehanja, še roka mu je poihtevala,« pravi Martin. Ljudje so ga razburjeno spraševali, kdo je bil skrivnostni popotnik, ki je hodil ob njem, Martin pa je odgovoril: »On sam je bil … Jezus …«. V črtici *Bebec Martin* zaznamo karakterne lastnosti Kristusa, ki bi bil pozneje ubeseden tudi v *Ženitnini* – globoko pretresenega in utrujenega moža, ki bi za človeka zastavil samega sebe, hkrati pa ga tega človeka postaja tudi strah.

Četrta postaja, naslednja črtica v omenjenem ciklu iz *Podob*, opisuje Kristusa, ki ob svoji materi najde moč za pokončno držo. V pasijonskem prizoru Cankar opisuje, kako Kristus omahuje in se opoteka pod križem, kako se vleče v neusmiljeno smrt. Kristus v smrtnih mukah zagleda svojo mater, kar mu da življenjske moči in ponosa: »/K/omaj je videl to roko, to lice, te oči, komaj je slišal ta glas, ni bilo trpljenja več, ne trnovega venca več, ne križa več. Visok in lep, brez krvi in brez ponižanja je stopil k nji, da bi jo potolažil; ker njena bolečina je bila večja od njegove.« Cankar v

delu alegorično kaže rahločutnost do vseh oseb, ki so trpele zaradi vojne. Skozi Kristusa skuša nagovarjati vojake in njihove matere, žene, ki v njihovi odsotnosti in strahom pred izgubo najbližjega trpijo nedoumljive muke. To potrdi z besedami: »Zdaj, v tem strašnem času, ga vidim živega tik pred seboj, vidim ga tisočkrat in stotisočkrat. Njo vidim, žalostno mater, tudi njo tisočkrat in stotisočkrat. Človek gre na Golgoto, da bo trpel in umrl in da bo vstal poveličan.«

Tretja črtica v vzpostavljenem ciklu je naslovljena *Tretja ura*, kjer Cankar še najbolj osebno nagovori tesnobo vojnih let. Ugotavlja, da so si ljudje v vojni hkrati bratje in sovražniki, kakor so si bili Judje bratje pred Pilatom. V avtorjevi rahločutnosti ni prostora za sodbo in obtoževanje, ne obsodi ljudi, ki so med barbarom in Kristusom izbrali slednjega, saj razume, da se v težkih časih okrepi nezaupanje, zloba in sovraštvo. V svoji klasični maniri skozi svetopisemsko podobo obljubi, da bodo oči spregledale, da bo temna megla padla iz njih. Podoben zaključek najdemo tudi v črtici *Nedelja*: »Vélikega petka je bilo treba za véliko nedeljo; smrti Bogá samega je bilo treba, da je zazvonilo in zapelo ponižanemu človeku veličastno vstajenje.«

Skozi prej navedene primere vidimo, da je njegov lik Kristusa povezan s preobratom, ki bo človeku iz krutih časov povrnil dobroto, upanje in mir. Sklenemo lahko, da Kristus v *Ženitnini* iz tega vzorca ne bi pretirano izstopal, saj je bil roman zasnovan v približno istem času kot *Podobe iz sanj*.

Nazadnje poglejmo še med avtorjeve literalizirane kolumne in eseje. *O človeškem napuhu* vsebuje še eno priliko o Jezusu. V njej Kristus pristopi k človeku, ki joka na cesti in ga vpraša, kaj mu je. Moški mu odvrne: »Meni ni pomoči ne na zemlji, ne v nebesih!« Jezus se zgrozi in mu pove, da je njegov Bog, da mu lahko prinese odrešenje. Človek pa odvrne: »Slovenec sem.« V tistem se Kristus razjoka in gre dalje po svoji poti. Rahlo ironizirana in humorna črtica vendarle spomni na dejstvo, da je bil Cankar tudi izvrsten satirik.

Cankar je bil v obdobju snovanja *Ženitnine* precej razdvojen. Po eni strani je pozival k ljubezni in miru, po drugi k boju (»Edina pot je boj ljudstva, brezobziren boj, dokler ne pade poslednja barikada, dokler ni dosežen poslednji cilj!«). Po eni strani je bil glede usode Slovencev determinirano nihilističen, po drugi je veselo zrl v prihodnost. Ugibanje, kam bi ga popeljala *Ženitnina*, tako pade na ramena osebne interpretacije njegovih idej in občutij. Osebno zagovarjam idejo, da bi *Ženitnina* obljubljala svetlejše čase, čeprav bi bila po drugi strani prav lahko tudi do konca mrakobna. Nedvoumnega odgovora ne bomo imeli nikoli, zato vsa rekonstrukcija pade na subjektivne misli in interpretacije, ki jih lahko utemeljujemo zgolj na idejnih drobcih iz njegove preostale literature.

Cankarjanski govor Kristusa na *Ženitnini* si zatorej predstavljam takole. Na gostiji, kjer je večina ljudi že vinjena, Kristus vstane in poda napitnico, ki se sredi besedila spremeni v pridigo in religijsko-politično tuhtanje. Ko so spregovorjene prve besede, se po sicer

vrhavem prostoru razleže mir. Kristus s človeškimi besedami, vseeno pa z za avtorja značilnim poetičnim slogom, izpove pomembne misli o miru in spravi. Menim, da bi Cankar v govoru poudaril duhovni prostor, kjer se od vojne polomljeno človeštvo trenutno nahaja. Kot vemo po Josipu Puntarju, bi nagovoril tudi zasužnjevalce dobrih ljudi. V političnem smislu bi se s tem ozrl na Avstrijo in Nemčijo, kar bi bilo nedvomno močno in drzno politično sporočilo (v nestabilnih časih skozi svetopisemske podobe posredno kriviti politično stabilnejši in močnejši narod).

Po Josipu Puntarju vemo še, da bi bilo besedilo tudi natančno geografsko umeščeno, saj naj bi Cankar študiral literaturo o Palestini. Menim, da je študiral po knjigi Luke Jerana, *Popotvanje v Sveto Deželo, v Egipt, Fenicijo, Sirijo, na Libanon, v Carigrad in druge kraje* (1872), saj je Cankar imel do Jerana poseben odnos, kar izkazuje tudi črtica *Zgodba o nepoštenosti* iz leta 1914. V *Popotvanju* Jeran nagovori zmedeno vprašanje pozicioniranja Kane: »/.../ smo bili že v Kani, ki jo imenujejo Kanaed-Dželil (Kana galilejska) /.../. Nekateri hočejo za terdno vediti, da je bil Zveličar v tej Kani svoj pervi čudež storil. /.../ V enem kraju je kotel z nadvisečo skalo, ki je bil lahko pripraven za kako svatovšino. Jama je z gosto smokovino zarašena in na dnu je lepo obdelan kamen.« Ker je *Popotvanje* resnično eminenten potopis, ki na 438 straneh zelo natančno razdela obravnavane kraje, lahko sklepamo, da bi Cankar značilnosti dogajalnega prostora delno povzel iz nje.

Ženitnina v Kani Galilejski ostaja skrivnosten roman, ki bo za vedno ostal skupek naših ugibanj in sklepanj. To bi spremenilo samo odkritje avtorjevih osnutkov, kar pa praktično ni mogoče, saj so se listi z zgodbo gotovo izgubili v razburkani stoletni zgodovini, ki je sledila smrti literata. Od romana, ki bi bil lahko še eden izmed presežkov v vrsti največjega slovenskega pisatelja, ostane le prijetna skrivnost. V osebno tuhtanje, kaj bi roman lahko bil, pa naj nas s svojim romanom *Tujec* popelje Anton Slodnjak, kjer Cankar svoji nesojeni nevesti razkrije nesmrten načrt:

> Naenkrat je trudno zamahnil. »Kaj se ve! Morebiti pa je treba za knjigo, se pravi za lepoto, lastnega trpljenja, ne sočutja drugega. Sicer pa se mi res šele zdaj odstirajo strani tiste knjige, za katero sem bil rojen.«
> Zdaj je vedela, da je bil trezen, čeprav je nerazločno izgovarjal besede. Iz ust mu je kar vrela napoved svetopisemskega romana *Ženitnina v Kani Galilejski*, v katerem bo tvegal najtežji in najvišji poizkus. Napisal bo novo poglavje k Evangelijem. V njem bo klical Kristus k spravi sredi najhujše morije, a bo moral ugotoviti nemoč samega Boga spričo sovraštva razbesnelih zapeljanih – bratov.
> Začudeno, skoraj preplačeno ga je gledala. On pa ji je rekel: »Misliš, da tega ne bom zmogel? Preberi tu, v tej knjižici, črtico *Konec*, pa boš videla, kje sem in kdo sem!«

Dr. Edvard Kovač

Razkritje neskončne ljubezni

Miselno obzorje filozofije papeža Frančiška

Govoriti o filozofiji papeža Frančiška je intelektualno izzivajoče dejanje, saj vendar kot pater Bergoglio nikoli ni bil filozof, prav tako zdaj kot rimski škof nima ambicij zaznamovati krščanske filozofije in še manj ne filozofije kot take. Toda staro pravilo pravi: Ne filozofirati je tudi filozofirati. Vendar pa je filozofija predvsem ljubezen do modrosti in ne moremo reči, da papež Frančišek ne izreka modre besede. Zato bi lahko zatrdili, da suvereni pontif prakticira filozofijo v širšem pomenu besede, filozofijo kot modrost, in s tem samo filozofijo vrača v njene začetke. Kot vemo, tudi grška filozofija sprva ni pomenila zgolj abstraktne govorice, zato tudi ni bila zgolj špekulacija, ampak je želela zaobjeti vso človekovo resnično življenje. Med modrovanjem filozofa in njegovim življenjem naj ne bi bilo razlike. Tudi Sokrat je dejansko živel tako, kot je poučeval v svoji filozofiji. Prav tako je Platon znotraj svoje filozofske govorice uporabljal mite in religijske podobe ter se izražal v ritmiki poeta in s tem povedal, da želi zaobjeti vse življenje, tudi tisto, ki uhaja abstraktnim idejam. To pomeni, da religija in literatura in vsa umetnost na sploh niso bile v začetkih filozofije njene tekmice, ampak so jo spremljale z roko v roki. V tem smislu gre tudi del moderne filozofije nazaj k umetnosti. Filozof Heidegger je opozarjal, da se tudi resničnost biti najprej razkrije v idejah, ki jih najdemo v literaturi, iz njih pa filozofi izdelajo pojme šele pozneje. Tako lahko opazimo, da tudi Jean-Paul Sartre in Gabriel Marcel potrebujeta dramska besedila, s katerimi lahko izrazita to, kar jima v filozofskih tekstih ni uspelo. Podobno se Michel Henry zateče k romanu. Zato se ne smemo čuditi, da je Nikolaj Berdjajev Dostojevskega razglasil za resničnega filozofa.

Že etika velikega Aristotela je našla svojo utemeljitev v grški dramatiki, Schopenhauer se je skliceval na hinduizem in prav tako že omenjeni Heidegger priznava navdih, ki ga je prejel od pesnika Hölderina. Slednjič je na ključnih mestih svoje filozofije, ko je usmeril fenomenologijo v etiko, tudi Levinas čutil potrebo, da navaja Biblijo. Spomnimo se, da je ob koncu svoje velike, najcelovitejše razprave iz spoznavoslovja naš Janez Janžekovič napravil še poklon pesniku Vladimirju Truhlarju.

Na obzorju filozofije kot ljubezni do modrosti imamo lahko tudi današnjega papeža za modreca in za filozofa, ki prakticira branje in razlago knjige vseh knjig, to je, da preko branja Svetega pisma in njegove globine najde nove ideje, ki jih skuša preoblikovati v pojme. Ti novi koncepti, kot bomo videli, so tudi odličen nastavek za pojmovno filozofijo, ampak ta lahko pride šele pozneje od poklicnih filozofov in teologov.

Pri Frančišku pa zaznamo tudi kanček humorja, saj piše in govori, kakor da filozofov nikoli ne bi bral. Prav v svoji apostolski spodbudi *Amoris leticiae*[1] poleg Tomaža Akvinskega navaja samo enkrat Gabriela Marcela. Toda v svoji jezuitski formaciji se je moral spopasti tudi s filozofskimi besedili. Značilnost filozofskega študija jezuitov v Latinski Ameriki pa je, da se odpira humanističnim znanostim. Od tod tudi teoretična podlaga za Frančiškovo razumevanje družbe in stisk posameznika. Toda pravo soočenje z moderno filozofijo in teologijo predstavlja leto obnovitvenega študija, ki ga je Bergoglio po svoji težki predstojniški službi provinciala preživel v Nemčiji. Ne bo nam težko prepoznati teh modernih mislecev, katerih ideje so v ozadju Frančiškovega razmišljanja.

Francoski teologi radi komentirajo Frančiškovo osebnost kot tisto, ki onkraj zunanjega videza, imena in ravnanja ostaja po svoji *forma mentis* izrazito jezuitska. Pri tem povezujejo Frančiškovo metodo razmišljanja z Ignacijevimi duhovnimi vajami. Na začetku je treba iti dosledno v svojo majhnost in krhkost, v svojo nebogljenost in grešnost ter se iz tega, ko pridemo do roba, dvigniti. Tako lahko zelo okvirno razumemo ignacijanske duhovne vaje, se dvigamo k svetlobi, k upanju in na koncu h globalni življenjski odločitvi.

Jezuiti so imeli v 17. stoletju izredno nadarjenega gojenca, Renéja Descartesa, poznejšega očeta moderne filozofije. Stoletje prej so imeli odličnega učitelja, predstavnika t. i. druge sholastike, Frančiška Suareza. Vsi mi smo se učili, da je Descartes predstavljal prelom s sholastiko, toda v nekem smislu je tudi njeno nadaljevanje. Jezuitska moderna vzgoja je bila vendarle nadaljevanje Tomaževega nauka »Gratia presupponit naturam«, ali »Milost predpostavlja naravo«. Narava je v tem smislu nekaj pozitivnega, od tega bo potem prišel tudi znamenit pojem »naravni moralni zakon«. Bog je ustvaril naravo, zato jo mora človek upoštevati in dograditi ter ne zaradi nje klicati Boga na zatožno klop. Kot je znal ta nauk duhovito komentirati prof. Anton Trstenjak, je ubogi mladenič René imel takšno naravo, da je potreboval veliko spanja, a njegovi vzgojitelji so spoštovali njegovo Božjo kreaturo in mu zaradi njegove genialnosti dovolili spati 12 ur.

Povrnimo se k Ignacijevim duhovnim vajam. Komentatorji pravijo, da je njihov način razmišljanja René Descartes uvedel v svojem prvem filozofskem spisu v francoščini *Discours de la méthode*, v svoji *Razpravi o metodi*,[2] kjer Descartes pravi, da takrat, ko sem na nekem otoku in ko hočem priti do morja, do neke rešitve, moram izbrati le eno smer in iti do konca. Kajti, če bom hodil cik-cak, spreminjal smer, bom omagal.

[1] Papež Frančišek, *Posinodalna apostolska spodbuda: Radost Ljubezni. Amoris Laetitia*, Cerkveni dokumenti št. 152, Družina, Ljubljana 2016.

[2] René Descartes, *Razprava o metodi. Za pravilno vodenje razuma in iskanje resnice v znanosti*. Zbirka Philosophia Classica, Filozofski Inštitut ZRC SAZU, Ljubljana 2017.

Morda ne bom izbral najkrajše poti, ampak zagotovo bom prišel do konca, do rezultata. Torej ko neko metodo izpeljem do konca, vidim, kakšna je rešitev, ali sem dobil pravi rezultat ali ne.

Lahko rečemo, da to metodo odlično uporablja papež Frančišek, tudi v svoji zdaj že znameniti apostolski spodbudi *Radost ljubezni*. V njej je izhodiščno vprašanje: če je Bog usmiljenje in dobrota sama, če je Bog odpuščanje in nežnost, kam nas takšen pogled na Boga privede?

Božja dobrota in usmiljenje se ne ustavita ob zlikovcih, ob ženah z eksistencialno stisko, tudi ob politikih. Pojem njegove ljubezni je treba izpeljati do konca. In Frančišek ima pogum, da gre v mislih in dejanjih resnično do konca. Zato ni res, kar mu očitajo tomisti, da ni doslednosti v njegovi misli. Frančišek izpelje veliko koherentnost v svoji misli. Pri njem se kaže tudi moderna filozofija, kjer je misel tudi kretnja, in ta »kretnja«, ki je beseda ljubezni, gre do konca. Zato je sposoben poklekniti pred mladimi zlikovci, jim umiti in poljubiti noge. Ali, če je vsakdo Božja podoba, ikona samega Boga, je to tudi predsednica Argentine, predsednica Brazilije, zato ju bo objel kot božji kreaturi. Da je človek Božja podoba, bo zakričal na otoku Lampedusi, zato se moramo zganiti pred danes največjim grobiščem, kar je postalo Sredozemlje. Zaradi človeka, ki je Božja podoba, bo kričal proti mafijcem, ki ubijajo žene in otroke. Spomnil jih je, da bodo tudi oni enkrat stali pred Bogom in njegovo sodbo. To pomeni, da je znova izpeljal do konca še neko idejo, tokrat idejo zla. Zlo moram premagovati kot zlo. Človek, ki je krhek, nedolžen, ampak hkrati tudi grešen, je vendar Božja podoba in pred to podobo se moram skloniti.

Ta doslednost pri papežu Frančišku je neprestana. Zato so kritike njegovih nastopov, v katerih naj ne bi bilo teološke misli, le medijsko zunanje dopadljive besede, neupravičene. Pri tokratnem rimskem škofu gre samo za uresničenje etične zahteve, da med besedami in dejanjem ne sme biti razkoraka. Njegova posebnost je le ta, da ni v zadregi, ko mora to pokazati. Lahko bi rekli, da le dosledno izvaja logiko ljubezni ali logiko usmiljenja, dobrote in nežnosti.

Toda od kod Bergogliju tolikšno poznavanje moderne življenjske filozofije, posebno še Guardinija in drugih personalistov, tudi judovskih filozofov? Kot vemo, je bil vse življenje pastoralno usmerjen k ubogim in je odklanjal akademsko kariero. Hitro tudi opazimo, da sicer ni kartezijanec. Kajti po Descartesovi antropologiji naj bi človek imel dve substanci, mislečo in razstegajočo se v prostoru. Toda Frančišek ima tipično biblično, personalistično stališče o enosti človeka ali o enotnosti duše in telesa. Morda lahko pojasnimo te vplive analogno z življenjem velikega jezuita Pierra Theilarda de Chardina. Tudi on je bil pod vlivom filozofov, kot sta Bergson in Hegel, čeprav ju najbrž ni bral. Tukaj moramo napraviti poklon jezuitom po svetu, ker so bili njihovi pogovori okoli mize vedno visoko teološko in filozofsko intelektualni. To bi pomenilo, da mu je vsak obed pomenil simpozij, kar pomeni v grščini pojedino. Pri teh »pojedinah« je bil Bergoglio predvsem učenec, ki je veliko poslušal in spraševal. Zato tudi zdaj

sam nima namena izdelati novih filozofskih teoloških pojmov, to prepušča poklicnim teologom in filozofom. Njihovemu delu pa daje evangeljsko smer ljubezni in usmiljenja. Tudi ta kratek sestavek ne more biti uresničitev tega velikega načrta, ki še čaka sodobno teologijo.

Prva od teh smernic, bi lahko rekli, je zahteva, etika postane prva filozofija ali nova metafizika. Gre za etiko ljubezni, odpuščanja, in usmiljenja. Druga smernica pa je, da krščanska filozofija in teologija postaneta znova znanosti o konkretnem. Zaradi tega tudi sam uporablja, kot bomo videli, pojme in metodo sodobne fenomenologije.

K temu, da bi bila etika prva filozofija, torej njen začetek ali temelj, je papeža nagnilo njegovo vrednotenje nežnosti. A nežnost pri njem ni prvenstveno čustvo, še manj sentimentalnost, ampak je začetek mišljenja, je začetek njegove logike, tiste logike ljubezni, ki je gramatika Božjega usmiljenja.

Kadar smo mi pod vplivom čustev, so ta čustva lahko lepa ali ne, zato lahko takrat, ko prerastejo v sentimentalnost ali pa v negativno razpoloženje, usmerijo naše mišljenje na stranpoti. Zato se Frančišek bolj približuje Platonovi tradiciji in se odpira frančiškanski filozofiji svetega Bonaventure, ki ima podlago v Janezovem evangeliju, ki pravi, da je bila na začetku Beseda, ta Beseda je pri Bogu in je ljubezen. Samo bodimo pozorni. Ko danes biblični eksegeti razlagajo Janeza, pravijo, da njegov Logos (Beseda), ni grški logos, ni stoični logos, ampak da je v ozadju Janezovega razmišljanja biblična Tora. Kajti tudi po judovski tradiciji je Tora ali Postava obstajala pred stvarjenjem sveta. Za Janeza je Kristus nova Tora, nova Postava ljubezni, ki je predeksistenčna svetu. Vemo, da je moderne judovske filozofe, ki zagovarjajo etiko kot novo metafiziko, bral Woltyla. Gre za Rosenzweiga in Levinasa, medtem ko je Bergoglio zagotovo bral Martina Bubra, Rosenzweigovega učenca.

V obzorju teh mislecev lahko rečemo, da je bila na začetku ljubezen. Ljubezenski pogled ali ljubezenska stvaritev človeka je tista utelesitev človeka, ki ni samo inkarnacija Kristusove podobe, ampak gre za pojavnost samega mesije, torej Božje ljubezni. Zato je ta ljubezen v nas, to je naše bistvo, je bistvo vsakega človeka. Ta ljubezen pa je hkrati tudi začetek ali prebuditev naše inteligentnosti ali naše razumnosti. Gre namreč za več kot za nežnost občutka pripadnosti, ki jo otrok občuti ob materi. Gre za samo misel, za inteligenco ljubezni, ki se v nas prebuja preko odnosa matere in očeta. Skratka, inteligenca ljubezni ali misel ljubezni mora odslej voditi vsa ostala razmišljanja, tudi filozofijo in vsekakor teologijo.

Toda kaj je ta ljubezen, v čem je njen pravi smisel? Da bi se nam razkrilo njeno bistvo, si bomo pomagali s sodobno fenomenologijo. Ta filozofska metoda se namreč sprašuje, kje je izvor misli, kaj je začetek misli ali v čem je začetek pomena. Zakaj imajo besede pomen? Mi odgovorimo: tako je pač, besede imajo pomen, drugače se ne moremo pogovarjati. Toda da bi lahko o izvoru pomena besed sploh lahko govorili, saj so tudi naše kretnje besede, moramo sprejeti, da izhajajo iz ljubezni, ki je položena v nas. Preden smo se je zavedali. Če se nam

zdi to nekoliko preveč abstraktno, pomislimo na preroka, za katerega v Svetem pismu velja: še preden si bil v materinem telesu, sem te že izbral in sem te izvolil. To pomeni, še preden si ti prišel do besede, ali tudi k zavesti, sem bil že v tebi, si bil že izvoljen z mojo ljubeznijo. In če boš prišel na svet, boš zato, da boš tudi ti ljubil. Se pravi, da je ljubezen, ki je usmiljenje in nežnost, izvor mišljenja in mora voditi vsako razmišljanje k etični odgovornosti do drugega človeka.

Toda bolj določeno, kaj je pravzaprav nežnost? Sam izvor besede je latinski, *tenere* ali *tener*, se pravi, da gre za milino, mehkobo, krhkost ali tudi sladkost. Zdaj moramo odkrito priznati, če je nežnost, ki je krhkost in slabost, izvor našega mišljenja, potem papež Frančišek ne more biti tomist. Rad navajam filozofa Blondela, ki je molil k svetemu Tomažu, naj ga ta varuje pred tomisti. Pri Akvincu je namreč veliko več neizrekljive teologije, ki jo pa tomisti radi obidejo. Tomizem pa zahteva, da bi bila govorica o Bogu govorica bitja, pravimo »onto-teologija«. Prosto povedano, gre za enačenje najvišjega bitja z Bogom, četudi na analogen način.

Frančišek pa sam zagovarja misel personalistov, ki so jo še bolj podčrtali judovski misleci, da je filozofska govorica o Bogu, ki je edina ustrezna, samo etična ali še bolj določeno etični odnos. Tudi imena »Jahve« ne bi smeli več prevajati »Jaz sem, ki sem«, ampak kot pravijo judovski rabini: »Jaz sem, ki sem bil, ali pa Jaz sem, ki bom«, saj to ime pomeni obljubo odnosa, kakršnega bo Bog imel do nas. Bog obljublja Judu: sem tisti, ki te bom spremljal, kjer koli boš hodil, bom s teboj. Bog tudi v Svetem pismu razodeva v etičnem odnosu ljubezenske obljube.

Zdaj razumemo, zakaj imajo tomisti težavo razumeti današnjega papeža. V ontološkem smislu je zlo resnično pomanjkanje dobrega in ga moramo obsoditi. Toda če gre za človeka, zanj ni prva obsodba, ampak etični odnos ljubezni in usmiljenja.

Predvsem pa gre pri Frančišku tudi za teologijo skrivnosti, ki razkriva trpljenje Boga. Za tomiste je nerazumljivo, kako bi moglo vsemogočno in popolno bitje trpeti? Toda Bog Jahve pravi, da je slišal, videl solze svojega ljudstva, njihovo vpitje. Ta Bog se torej razkrije kot sotrpeči Bog in ranljivi Bog. Ko se Bog razodene v svoji ljubezni, v samem trpljenju Kristusa, v njem trpi tudi Oče sam, to trpljenje je daritev. Seveda ontološko to ni razumljivo, saj je Bog popolno in nespremenljivo bitje, se ne more spreminjati, zato je takšno govorjenje za tomiste lahko samo pesniška prispodoba, ne pa izziv za teološko misel. Toda če spregovorimo o analogiji ljubezni in ne samo o analogiji bitja, ali je mati, ki trpi, ker je otrok bolan ali pa je zašel, zaradi tega nepopolna? Tukaj vstopamo v novo teološko govorico in to je treba upoštevati. Temelj papeževe govorice je etični odnos, iz katerega izhaja vse drugo, tudi ontologija in ne obratno.

In zdaj pride do razkritja nove lepote, čudovite neskončne ljubezni. Najvišja etičnost se razkriva v krhkosti in nebogljenosti. Odslej slabost ni več sramota, saj se lahko v njej razkriva ljubezen.

Denis Poniž

Sedem esejev za sedemdeset let

Izid: **september 2018**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredila: **Tadeja Petrovčič Jerina**

Na poti k popotovanju

Potujem skozi čas in čas potuje skozme. In zapisujem, kar se mi zdi, da mora ostati shranjeno ne samo v mojem spominu, ampak tudi na papirju. Mogoče bo nekoč kateri od mojih potomcev razumel, v kakšnem času sem živel, kaj me je oblikovalo in kako sem videl dogodke okoli sebe, morda sem jih vsaj včasih tudi razumel, to človeško komedijo, če uporabim Balzacovo primero. Potujem, že dolgo vrsto let, nemara predolgo. Nabralo se je veliko spominov, vsak ima svojo težo in svoj pomen, vsi skupaj pa sestavljajo to, kar lahko imenujem moje življenje. Ni bilo tako malo modrih in izkušenih ljudi, ki so dejali ali napisali, da je prav, če človek utihne, ko je na višku svojih ustvarjalnih energij, vsekakor pa naj ne piše spominov. Kajti, tako dodajajo ti modri misleci v svojih zapisih, ki so si bolj ali manj podobni, vse, kar nastaja po tem obdobju življenja, je zgolj dolgočasno ali mučno ponavljanje in variiranje znanih dejstev. Še več, je nekakšen nostalgičen pogled v preteklost, ki vedno bolj izginja v megli oddaljujočega se časa. Še huje pa je, ko lahko opazujemo, kako nekoč bistri in elokventni ljudje postanejo zgolj lupine, v katerih ni več nekdanjega živega jedra, sredice, kako jim peša zavest, pa se tega ne zavedajo in so, zlasti kadar nastopajo v javnosti, predmet prikritega posmeha. Ničesar od tega ne bi želel izkusiti. In za nič od tega ne želim, da bi doživeli moji otroci, Nina, Jan, Valentin in Benjamin. Naj jim življenje prinese samo radosti, čeprav vem, da je vedno sestavljeno tudi iz neprijetnosti. Kako bi lahko vedeli, kaj je dobro, če ne bi okusili tudi manj lepih stvari. A vem, da so sposobni, pogumni in pametni ter bodo nekoč te besede razumeli tako, kot so bile napisane.

Drži pa še nekaj drugega: starejši kot je človek, več znanja, izkušenj je zbranih v njem. Spomini na preteklost niso samo spomini, ki obnavljajo dogodke iz minulih, za vedno izgubljenih časov, ampak so tudi zbirka podatkov, vedenj, znanj in spretnosti, ki jih lahko deli z mlajšimi. Ne zato, da bi bil do njih pokroviteljski in učiteljski, da bi zviška zrl nanje in jim dal vedeti, kako neizkušeni in nespretni so, ampak zato, ker je v temelje civilizacije, ki ji pripadam, vgrajeno nekaj skrivnostnega, kar označuje beseda izročilo. Nekomu, ki prihaja za menoj, želim izročiti nekaj, kar sem sam dobil od nekoga pred seboj. Vendar to ni mehansko

kopiranje in prenašanje znanj, ampak izbiranje tistega, kar so ljudje pred nami osvojili ne samo zase, ampak tudi za nas, da bi mi usvojeno znanje, oplemeniteno z lastnimi izkušnjami, predajali zanamcem in ti spet svojim zanamcem. Tudi evangelijsko krščanstvo je prenašanje znanja iz roda v rod. Vedno manj vernih ljudi se zaveda tega, da je njihova vera obnavljanje in ponovno rojevanje spoznanj, zaradi katerih smo ustvarili to civilizacijo, z vsem njenim bliščem in vso njeno bedo. Evropska kultura je veriga znanj, spoznanj, vedenj in spretnosti, zaradi katerih je, ob vseh stranpoteh in zablodah, ki so se dogajale v dva tisoč in petsto letih njene rasti in preoblikovanja, njena mentalna moč nekaj, kar oblikuje zavest ne samo Evropejcev, ampak vsega človeštva.

Pišem, torej sem. Samo upam lahko, da moje potovanje skozi čas ni prazno in brezciljno tavanje, da ima oprijemljive točke, zaradi katerih sem prepričan, da bom tudi sam lahko kaj prenesel na tiste, ki prihajajo za menoj. Ne samo na svoje otroke, ampak tudi na vse tiste, ki sem jih poučeval na različnih univerzah, pa tudi povsod drugje, kjer je mogoče posredovati znanje. Napišem lahko, da sem živel v burnem in zmedenem času, ki še vedno traja. Mogoče to ni samo moj občutek, temveč nekakšen zaščitni znak dvajsetega stoletja, ki se, brez prekinitev, nadaljuje v enaindvajseto. Nikoli ne bom poznal tiste ustaljenosti in mirnega teka, ki ga je poznalo devetnajsto stoletje, še posebej v svoji drugi polovici. Ker me pisanje spremlja večji del življenja, sem vesel, da lahko ob okroglem jubileju dodam še nekaj zapisov o tistem, »kar je bilo« in kar mi, kot pravimo, leži na duši in kar hoče ter mora priti na dan. A to, kar sem zbral v sedem esejev, po enega za vsako preživeto desetletje, ne bo govorilo toliko o meni, temveč bolj o ljudeh in dogodkih, za katere menim, da so me – v najrazličnejših oblikah srečevanja in sodelovanja – oblikovali in usmerjali, o ljudeh in dogodkih, ki so mi prinašali dobre, manj dobre in slabe izkušnje. Nekaj malega bi rad povedal tudi o ljudeh, na katere sem prenesel nekaj svojega znanja, s katerimi sem sodeloval pri različnih načrtih, umetniških dogodkih in dejanjih »državljanske nepokorščine« (Vaclav Havel). Nekateri od teh so postali otipljiva realnost, drugi so se izgubili v odtekajočem času. Rad bi tudi zaznamoval srečanja z nekaterimi sodobniki, ki so bili moji učitelji, moji sogovorniki, ne nazadnje tudi spremljevalci mojega dela, njegovi kritiki in prvi bralci. Nismo se vedno strinjali, veliko je bilo različnih pogledov, polemik, tudi ostrih diskusij, a mislim, da smo vedno znali najti pravo mero in način, ki ni ne izključeval in ne žalil. In spregovoril bi rad o tistih ljudeh, s katerimi sem delil spoznanja in z njimi ustvaril, kar bo ostalo za menoj, kar bo pričalo, da sem nekoč bil. Nekaj minulega, a še vedno živega, skušam prenesti v spominske zapise. Nihče ni sam na svetu in če verjameš v transcendenco, potem je te samote še manj, so samo trenutki večje in manjše zbranosti za pogled na prehojeno pot in pretečeni čas.

Zato ločujem dvoje: pisanje, spominsko in avtobiografsko, ki poveličuje pisca, in pisanje, v katerem se pisec postavlja na mesto edinega in najpomembnejšega subjekta, vsevednega in samovšečnega arbitra, okoli katerega se vrti svet. Koliko takih spominov je nastalo samo v prejšnjem stoletju! Drugi način spominskega pisanja in oblikovanja lastne podobe

pa motri svet skozi drugačno optiko: pisec se zaveda, da ni edini na svetu, ni najpomembnejši in ni ves čas v ospredju. In ker je pisanje vedno zelo osebno opravilo (kdor meni drugače, se pretvarja pred samim seboj, svetom in Bogom), že zdaj prosim vse tiste, ki so v mojem spominu ostali kakor okus grenkobe, žalosti, razočaranja in izdaje, ali pa sem jaz hote ali nehote postal del njihove grenkobe, sled žalosti in razočaranja, da mi oprostijo, saj je točka nič naše kulture in civilizacije, osnovni postulat evangelijskega krščanstva, strnjen v obrazcu, ki ne zahteva pozabljenja, a pričakuje, da vsem, ki so nam prizadejali zlo, oprostimo tudi tisto, kar nas je najbolj prizadelo, razžalostilo in ogoljufalo. Tudi sam sem oprostil vsem, ki so me tako ali drugače prizadeli, bili do mene krivični ali celo nasilni. Če ne bi zmogel tega, tudi ne bi mogel napisati te knjige, ostalo bi preveč neizrečenega. Marsikdaj pa je tako, da se dogodki, ki so takrat, ko so se zgodili, pustili rano in brazgotino, kasneje izkažejo za drugačne. Prav popotovanje skozi čas in osebna rast nam omogočita, da vidimo tisto, česar takrat nismo videli ali smo videli nejasno in brez ozadja. Življenje je podoba, sestavljena iz drobcev, in vedno, ko v spominu poskušamo obnoviti podobo, se zgodi, da v tej podobi kakšen drobec postavimo na napačno mesto in šele, ko smo oddaljeni, ugotovimo, da smo se zmotili. Ali pa, da nam kakšen drobec manjka, ker se je, kdo bi vedel zakaj, izmuznil iz spomina in ga ni mogoče priklicati v zavest.

Še nekaj je, kar določa civilizacijo, katere član sem: zavest o občestvu in skupnosti, ki se – ob veri in mišljenju – izraža prav v umetnosti zapisovanja, ne le umetniških besedil, ampak vseh besedil, ki niso gola, zgolj vsakdanji uporabi namenjena navodila. Toda v zadnjih desetletjih se je položaj pisane besede bistveno in usodno spremenil, na obzorju je nov in povsem drugačen odnos do pisane besede, njenega shranjevanja in ponovnega branja. Smo na začetku obdobja, ki ga je označil izraz matematika Noberta Wienerja, kibernetika. Smo v kibernetski dobi, kjer človek postaja vedno bolj sogovornik strojev, ti stroji pa postajajo iz dneva v dan bolj inteligentni in ni daleč čas, ko bodo začeli izdelovati sami sebe. Znanstvena fantastika je vse manj fantastična in vse bolj znanstvena, sanje in vizije se uresničujejo z vedno večjo naglico, a tudi črnim utopijam smo bližje, kot smo si to pripravljeni priznati. Verjetno nas je strah, strah pa je vedno oče molka. In če bodo hoteli ljudje ohraniti primat nad stroji in jih uporabljati izključno za dobrobit posameznika in občestva, potem bodo morali postati bolj odgovorni in solidarni. Imata mišljenje in poezija moč, da na to vsaj opozarjata, če že ne moreta spremeniti sveta in ljudi, ki bivajo na njem? Ne: pišem, torej sem, ampak: pišem, *da sem*, ker *hočem biti*.

Ker sem marsikateri dogodek, da ne napišem dogodivščino iz svojega življenja in tudi iz življenja svojih bližnjih že opisal in objavil v različnih publikacijah, bom poskušal na ustreznih mestih teh esejev bralca opozoriti na te zapise. Ne zdi se mi primerno, da bi tisto, kar sem že napisal in objavil, znova natisnil. Če koga ti zapisi zanimajo, jih bo zlahka našel in povezal s tem, kar je objavljeno v pričujočih esejih.

V uredništvu *Zvona* avtorju iskreno voščimo ob življenjskem jubileju!

Rudi Mlinar

Maks Pleteršnik

Teden s slovaropiscem

Izid: **september 2018**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredila: **Cvetka Rezar**

Prvi dan

»Profesor Pleteršnik, še enkrat se vam opravičujem v imenu vseh študentov, ker vas takrat v Ljubljani nismo spoznali. Ko smo se pozneje o tem pogovarjali, nas je bilo vse pošteno sram, da vam nismo omogočili sesti v prvo vrsto, kar bi si nedvomno zaslužili,« sem zardelega obraza tisto popoldne že drugič ponovil. Sedel sem mu nasproti v njegovi zidanici. Med nama je bila ozka mizica, natrpana z raznimi knjigami, med njimi je bilo največ slovarjev in drugih strokovnih knjig iz jezikoslovja.

Predolgi lasje so mi venomer silili na čelo in z nemirno roko sem si jih vztrajno popravljal ter tudi na ta način prikrival svojo zadrego.

Profesor si je počasi, kakor da bi bil sam in ne z menoj, segel s prsti v gosto belo brado, skozi njo potoval višje, si pogladil brke, ki so se mu konec ustnic kar nekako spojile z brado. Visoko čelo se mu je nadaljevalo v plešo in le v ozadju na zatilju se je svetlikalo nekaj srebrnine las. Oči za očali, ki so se mu ob mojem opravičilu zaiskrile, so bile vtisnjene globoko v obraz, kar mu je dajalo strog izraz. Ustnice, zakrite z brki, so bile rahlo povešene, in kot take so nakazovale, da se profesor le redkokdaj nasmehne.

Videti je bil zamišljen in močno me je skrbelo, da od vsega, kar sem si želel, ne bom dobil ničesar.

Še nekajkrat si je s prsti šel skozi brado, se znova dotaknil brkov, nato si je popravil očala in šele potem je umirjeno rekel: »Nič vam ne zamerim, saj je res že čas, da izginem s prizorišča in prepustim usodo slovenskega jezika v vaše roke.«

»Nikakor, profesor Pleteršnik, vaš slovar uporabljamo vsi slavisti in ponosni smo, da ste nam ga tako kakovostno in strokovno pripravili. Še generacije za nami ga bodo uporabljale in vsi se zavedamo, da ste se z njim trajno zapisali v zgodovino našega jezika, tako kot so se Trubar, Dalmatin, Miklošič in drugi,« sem hitel govoriti. Nikakor nisem mogel prikriti, kako vznemirjen sem, kot bi stal pred strogim profesorjem in se pripravljal, da bom odgovarjal na izpitna vprašanja.

Profesor je to opazil.

Zagotovo je doživel že veliko takih trenutkov. Leta dolgo je opazoval pred seboj dijake, vsak njihov gib, vsako spremembo na obrazu si je znal razložiti. Zanj je bil dijakov obraz kot odprta knjiga, ki mu je povedala vse o tistem, ki je stal pred njim. Jaz v tem pogledu nisem bil nobena izjema.

Pokimal mi je in se skušal zravnati, pri tem se je skremžil in se mi z rahlim vzdihom opravičil: »Te bolečine v križu so posledica prepogostega sedenja.«

Pogledal je skozi okno.

Nestrpno sem čakal, kaj mi bo odgovoril.

Gotovo je tehtal, ali si tisto, kar me je pripeljalo v njegovo zidanico na obrobje vasi, pod temne gozdove, ki so šumeli nedaleč stran, zasluži njegovo pozornost.

Skušal sem ugotoviti, kako se počuti zdaj, ko je izvedel, da mu sedim nasproti zaradi njegovega nedavnega obiska, ko se je udeležil predavanja, ki smo ga študentje slavistike v Ljubljani, v zbornični dvorani univerze pripravili ob obisku znamenitega francoskega slavista Antoina Meilleta.

Prikrito sem ga opazoval, ko je nemirno pogledoval okrog sebe, se pogosto ustavil s pogledom na mojem obrazu, nato je znova pobegnil nekam ven, v zelenje bližnjih dreves.

Čas je počasi predel svoje nitke in dlje kot je molk vsiljivo visel pod stropom zidanice, bolj nestrpno sem čakal na odgovor.

Nazadnje se je le odločil. Obrnil se je proti meni in stisnjenih ustnic rekel: »Vesel sem, da vam slovar dobro služi, ampak da me primerjate z našimi velikani pisane slovenske besede, o tem vendarle ne bi izgubljal besed. Jaz nisem pomemben, pomembno je delo, ki sem ga opravil, pomemben je slovar.«

»Nikakor, profesor Pleteršnik, pomemben je tudi tisti, ki ga je spravil tako daleč, da so ga lahko natisnili. Res je, kar trdite, da je pomemben slovar, a brez vas ga ne bi bilo.

Vemo, kako dolgo je trajalo, da so našli pravega človeka, ki je bil sposoben opraviti to delo. Zato nas je še toliko bolj sram, da vas mladi, razen kot tistega, ki je uredil slovar, premalo poznamo. Tako vas prosim, da mi poveste kaj o sebi, o tem, kako ste živeli, delali, ustvarjali,« sem mu tokrat počasi, a gotovo še vedno prehitro, skušal pojasniti. *Ko bi le lahko skril to svojo tremo*, sem z nelagodjem pomislil.

Profesor se je skušal nasmehniti. Samo toliko je razprl ustnice, da sem se ob tem pomiril, saj sem čutil, da me sprejema, da mi je naklonjen.

Seveda nisem niti slutil, kaj se godi v njem, kaj premišljuje. Takrat še nisem vedel, da si celo sam želi še enkrat, četudi samo v mislih, prehoditi svojo življenjsko pot od prvih korakov, ki so se začeli prav tu, na obronkih teh bregov, v tej vasi, ki je ležala spokojno in tiho nedaleč spodaj pod zidanico.

»Ne vem, kaj naj rečem. Ne bi vas rad utrujal s svojimi spomini. Ničesar tako velikega nisem doživel, kar bi bilo vredno, da bi se tega morali drugi spominjati.«

Odločno sem odkimal. Živahno sem vskočil, kot da je samo od tega odvisno, kako se bo nadaljeval najin pogovor: »Že samo to, da ste iz tako majhnega kraja, kot so Pišece, zmogli pot, ki vas je pripeljala do take izobrazbe, da ste se lahko podpisali pod to veličastno delo, slovar, ki bo še veliko let pomemben za slovenski jezik, je nekaj, kar si zasluži vso našo in tudi širšo pozornost.

Žal vas večina mladih premalo pozna. Seveda poznamo vaš slovar, malo ali skoraj nič pa ne vemo o vas. Jaz in nekaj mojih prijateljev bi vseeno želeli izvedeti, kdo pravzaprav ste, profesor Maks Pleteršnik. Kaj vas je pripeljalo do tega, da ste postali to, kar ste? Zato bi vas prosil, če vam ni odveč, zaupajte mi svoje spomine, popeljite me skozi svoje življenje.«

»Spomine! Ko je človek star toliko kot jaz, ima veliko spominov, če vam jih začnem pripovedovati danes, do jutri ne bom končal.«

»Ves teden imam prosto,« sem pohitel.

Začudeno me je pogledal. »Teden časa bi si vzeli, da bi me poslušali? Ali res nimate nobenega pametnejšega dela?«

»Trenutno ste zame najpomembnejši vi, profesor.«

Pozorno me je pogledal. Gotovo me je ocenjeval. Je med drugim videl mojo začetno

nestrpnost? Če jo je, potem je moral videti tudi mojo iskreno željo, da bi ga poslušal. Morebiti je celo opazil, kako se je v samo nekaj minutah izgubila vsa moja trema, kot da sem od svojega profesorja dobil vprašanje, na katerega znam odgovoriti.

»Mladi mož, to ni tako enostavno, mnogo mojih spominov je že prekrila tančica pozabe. No, po drugi strani pa je tudi res, da se skozi življenje človek v mojih letih rad sprehodi, če le ima za to pravi vzrok. Če resnično želite …«

Navdušeno sem pokimal in si za desno uho zataknil neubogljivi koder las.

»Seveda. Čas imam, radovednost me tudi razganja in navsezadnje čutim, čutimo vsi, ki smo vas zadnjič v Ljubljani prezrli, tudi obvezo, da se vam vsaj malo oddolžimo za sramoto, ki smo si jo nakopali ob vašem obisku. Priznam, da nekateri z menoj vred sploh nismo vedeli, da ste še živi, še manj to, da ste se umaknili iz Ljubljane v svoj rojstni kraj.«

Pokimal je, to je bil dober znak, slutil sem, da mi ne bo odrekel. To, da molči, je znak, da premišljuje, kako naj začne, sem si razlagal njegov molk.

»Naj vam bo, mladi mož, samo nikar me ne krivite, če se boste ob mojem pripovedovanju včasih dolgočasili. Kdaj bi lahko začela?«

Poldne se je prevešalo v popoldne, in da se profesor ne bi premislil, sem predlagal: »Kar zdaj, če vam ni pretežko.«

Pogledal je skozi okno v jasno nebo, kot da je tam vse zapisano, nato se je udobno naslonil na naslonjalo stola.

»Teden dni, pravite, da imate časa?«

Pokimal sem.

»Razume se, da boste ta teden preživeli pri meni. Tu, v zidanici, ste lahko.«

»Ne bi vas rad motil.«

»Nič me … nič me ne boste motili. Mici bo dala malo več v lonec, pa bo. Saj ste videli, tudi ko ni vedela, da boste prišli in boste danes pri nas na kosilu, je bilo za vse tri več kot dovolj. Veste, vajena je kuhati za veliko ljudi. Zdaj, ko sva sama, ji je to ostalo in ne zna si pomagati, zato tu in tam še koga povabim, ker vem, da s tem tudi njej naredim veselje.«

»Kar tako nenapovedano sem prišel, zagotovo …«

»Rekel sem vam, mladi mož, da me ne boste motili.«

Zamislil se je.

»Teden, pravite, da imate časa,« je ponovil, kot da tega ne more verjeti.

»Teden je včasih lahko zelo dolg, včasih pa zna biti tudi zelo kratek. Nič ne vem, kam vse me bo zaneslo pripovedovanje, zato je res najbolje, da kar začnem. Zavedam se, da bi se vseeno moral malo pripraviti, zato se oproščam, če se mi bodo misli kdaj ustavile in ne bom vedel nadaljevati.«

Poravnal je nekaj papirjev na mizi.

»Sva torej zmenjena? Ostanete moj gost, dokler boste hoteli in nikar si ne delajte skrbi, da bi mi bili v nadlego. Če bi se to zgodilo, bodite brez skrbi, vam bom že povedal.«

Ko je videl, da ne bom ugovarjal, je dodal: »Če si še niste premislili, se lahko podava na pot. Do večerje vam lahko že marsikaj povem.«

»Nisem,« sem odločno rekel.

Srčno sem upal, da ga je moje vedenje prepričalo, da si res želim slišati, kaj mi bo povedal.

Za nekaj trenutkov je zaprl oči, nato je med stenami zidanice zazvenel njegov poln, prijeten glas.

Drago Jančar:
Mnoga življenja
Izbrane novele in kratke zgodbe
Beletrina, 2018, 285 strani

Dr. Edvard Kovač

Dramski prizori Jančarjevih kratkih zgodb

Leta 2003 je Michel Polac v svoji oddaji o knjigah na Radiu France Culture naredil izjemo in na dolgo predstavil knjigo kratkih zgodb Draga Jančarja ter njegovo zbirko novel poimenoval *Bijou de la Slovénie*, *Biser iz Slovenije*. Čeprav je pozneje izšlo poleg ene drame še šest prevodov njegovih romanov, kar mu je pomagalo, da je leta 2011 prejel v Strassbourgu Evropsko nagrado za literaturo, je vendar njegov vstop v svet francoskega prevodnega leposlovja zaznamovala ta zbirka kratkih zgodb, ki je imela velik uspeh tudi pri bralcih. Zaradi te mojstrske knjige novel je Jančar postal edini slovenski avtor, poleg Borisa Pahorja, ki ga v Franciji ponatiskujejo in ki izhaja tudi v žepnih izdajah.

Toda s kratkimi zgodbami se je začela tudi pisateljska pot Draga Jančarja v Mariboru. Svoje novele je začel pisati v krogu svojih mariborskih literarnih prijateljev. Tudi njegova prva objavljena knjiga iz leta 1971 je zbirka kratkih zgodb, ki jo je izdal pri dvaindvajsetih letih. Zato je bila odločitev založbe Beletrina pomembna, ko se je odločila, da ob pisateljevi sedemdesetletnici izda glavnino njegove novelistične literature, od mladostnih začetkov naprej, ter nam tako razkrije zaokrožen lok pisateljevega skoraj petdesetletnega literarnega ustvarjanja.

Ob prebiranju tokrat objavljenih Jančarjevih novel, ki so razporejene po zbirkah: *Smrt pri Mariji Snežni* (1985), *Pogled Angela* (1992), *Prikazen iz Rovenske* (1998), *Človek, ki je pogledal v Tolmun* (2004) in ob koncu še dodan izbor *Mladostne proze*, dobi bralec vtis, da gre v vseh novelah za dramatičen zaplet, ki bi vsak posebej zaslužil gledališko uprizoritev. Pisatelj prav goji nenadejane paradokse, s katerimi zaključuje svoje novele. Logika paradoksa je ključ za razumevanje življenja, nad katerim se sklanja pisateljevo pero.

Vrednost tokratnega celovitega prikaza Jančarjeve kratke proze pa je tudi odlična študija Aleksandra Zorna, ki je kot urednik Jančarja tudi izdajal. V svoji kritiški besedi Zorn zelo dobro – z razliko od literarnih zgodovinarjev, ki to neprestano poskušajo – pokaže, da je Jančar v svojem opusu za običajnega literarnega kritika neulovljiv. Težko ga je uvrstiti v katero koli literarno šolo ali tok. Je zelo svojstven in neverjetno raznolik. Vendar ne gre za eklektika, ki bi paberkoval slogovne poskuse v modernizmu in postmodernizmu, ampak za nekoga, ki usojenost življenja in neizbežnost zla ter človekovo tragičnosti vendar pojasnjuje iz svojega globokega pogleda na življenje. Zorn ugotavlja, da pri tem Jančar nehote prevzema vlogo »zbora« iz grškega teatra, saj iz večnostne perspektive ocenjuje bitke posameznika z dogodki, ki so mu usojeni.

Res je, da se pisatelj klub vsej krutosti življenjskih zgodb nikoli ne sprijazni z absurdnim stanjem, ampak tudi v temini nesmiselne zgodovine in človeških stranpoti ne neha iskati možnosti za utrinke svetlobe.

Zato Jančarjeva besedila zahtevajo pozornega bralca, ki je tudi sam v neprestanem dialogu z junaki njihovih zgodb. Pomembno pa je povedati, da se pisatelj nad zlom in tragičnostjo, ki ju opisuje z veliko mero neposrednosti, nikoli ne naslaja in še manj, da bi ju naredil za nekaj privlačnega. Zato si bralec pogosto zastavlja vprašanja, kot so: Zakaj ni drugače? Kako bi se lahko zgodba sicer odvijala? Kaj narediti, da bi bil vendar mogoč nek izhod? Zorn zelo dobro opozarja na to implicitno etično presežnost v pisateljevem celotnem literarnem opusu.

Ob takšnem spraševanju zaslutimo, da gre pisatelj še dlje od grškega sprejemanja usojenosti in tragičnosti. Drago Jančar resnično opazuje življenje in trpljenje iz večnostne perspektive. Čeprav ne sanja o raju in je sredi peklenskega obroča življenjskih vrtincev, v besedilih zaslutimo občutek polnosti življenja, od najbolj brezumnih strastnih plasti pa vse tja do globokih duhovnih teženj. Vsi opisi krutega življenja bralcu govorijo, naj išče naprej, saj nekje mora biti sonce, v nekem trenutku moramo zaznati svetlobo. Zato kljub neizbežni tragičnosti in obupavanju njegovi junaki ljubijo življenje in se lahko od njega poslavljajo v želji, da bi njihove vrednote resnično obstajale, zaživele in vladale svetu. Junaki so sicer poraženi, strti in resignirani, toda svoje hrepenenje so predali bralcu. Jančarjevo pero nakazuje transcendentne vrednote, ki jih sicer nikoli izrecno ne izgovori, a bralca pripravi do tega, da jih naprej išče sam, k njim teži ali pa prosi za njihov milostni dar. Prav ta hud boj med neizprosno usodo, ki se ji ni mogoče zoperstaviti, na eni strani in na drugi strani globokim uporom zoper krutost te zle usode, ki poraja novo upanje, se gibljejo junaki Jančarjevih novel in kratke proze. Morda najbolj tipična tragična junaka najdemo na začetku knjige v noveli *Smrt pri Mariji Snežni* in ob koncu v mladostni prozi *Noč nasilja*. V prvi gre za tragično usodo ruskega zdravnika Vladimirja Semjanova, ki sicer ne uide nesmiselnosti smrti, a vendar si pisatelj ne more kaj, da se ne bi poistovetil z modrostjo vsakdanjih ljudi, »kajti naše preproste človeške pameti ne vodi razum, pač pa neizmerno upanje« (str. 23). In ob drugi zgodbi tudi junak R. H. povzroči zločin ne samo zaradi neustavljive usode zla, ampak predvsem, ker rešuje žensko dostojanstvo. Jančar se sklanja v človeško bedo, usojenost in tudi nesmisel iz onkrajnosti zemeljskega dobrega in zla ter nas vabi, da ne odnehamo in z njim iščemo naprej svetlobo upanja, ki se žal v naši ujetosti v zgodovino pojavi le na trenutke.

Novele in kratke zgodbe Draga Jančarja so vsekakor vznemirljivo branje, daleč od vsakega moraliziranja. Vendar pa bralca vabijo k temeljnemu razmisleku o življenju. Ta skrivnost življenja ostaja skrivnost, saj nikoli ni razodeta, podobno kot skrivnost bibličnega Boga Jahveja, ki se nikoli ne razodene, kdo je, pove pa, kaj zahteva od človeka. Prav pred te zahtevne izbire življenja nas vodi Jančarjeva kratka proza. Še preden bo bralec odložil knjigo osemintridesetih novel, se ga bodo dotaknili trpeči pogledi soljudi, njihova enkratna bolečina in zavest, da bi bilo lahko življenje tudi drugačno.

Matejka Peterlin: **Iz dnevnika mlade družine**

Mladika, 2018, 96 strani

Andrej Arko

Vsaka leposlovna knjiga izpod peresa književnika iz slovenskega sosedstva je vredna posebnega pozdrava, saj pričuje o živosti tega dela našega narodnega telesa. Celo če je to knjiga, ki ni napisana s posebnimi umetniškimi pretenzijami – četudi v primeru, o katerem je beseda, ni ravno povsem brez njih.

Matejka Peterlin, hči profesorja Jožeta Peterlina, enega najpomembnejših svetilnikov slovenstva na Tržaškem po drugi svetovni vojni, je v tržaškem časopisu *Mladika* objavljala s humorjem začinjene prigode iz družinskega življenja. Zdaj, ob desetletnici njene smrti, so te zgodbe njej v spomin izšle še v knjižni obliki.

Matejka Peterlin je bila profesorica slovenščine in latinščine na višjih šolah v Trstu, uveljavila se je kot članica in režiserka igralske družine Radijskega odra na Radiu Trst A, preko katerega je vrsto let sodelovala tudi z Radiem Ljubljana, prav tako je bila učiteljica dikcije in umetniškega govora v Slovenskem stalnem gledališču v Trstu.

Med deli, ki bolj ali manj šegavo popisujejo otroške neugnanosti in vragolije, se knjiga Matejke Peterlin giblje v okviru razmerja otroci – starši. Posebna pa je zato, ker izhaja iz italijanskega mestnega okolja, Rojana, četudi se dogajanje odvija v slovenski družini, ki v pripovedi to okolje zapusti samo enkrat.

V knjigi se vrstijo tragikomične situacije, povezane z različnimi praznovanji: zobênjem, vrtcem, šolo, počitnicami, spolom, frizerjem, raznimi presenečenji in podobnim. Vse je popisano prisrčno, vendar ne tudi brez pomenljivih življenjskih poudarkov. Na dlani je, da zgodbe niso čista preslikava življenja avtoričine družine, a sami pripetljaji navzlic spremenjenim imenom nikakor niso povsem izmišljeni. Vendar podobne izkušnje, ki so del razvoja večine otrok, pač doživlja marsikatera družina.

Pisateljica se ne pomišlja zabavno pisati o majhnih neuspehih svoje vzgoje, ne glede na dejstvo, da je njena hči odličnjakinja. Pred nami je mati, ki zna odkrito navesti, da njeni otroci nikakor niso izjemni in da jo pogosto spravljajo v zadrego pred drugimi ljudmi in celo v obup, ob čemer pa je jasno, da jih ima najrajši od vsega in da je ob njih – srečna.

Knjiga *Iz dnevnika mlade družine* torej popisuje zgode in nezgode, kakor so jih doživljali starši s

tremi otroki. A že pri tem številu se pogosto zaplete: kakor je pri nas v socializmu tretji otrok veljal za, kakor je bilo rečeno, družbeno breme, se ob prebiranju te knjige zavemo, da niti med Slovenci na tujem ni (bilo) nič drugače, pa najsi še stokrat izumirajo. V tej knjigi ne le slovenska zdravnica, tudi znanci in sosedje pomilujejo mater ali se celo zgražajo nad tolikim številom otrok, pa čeprav so jih še njihovi starši imeli po večini vsaj dvakrat več. Toda vsi ti nestrpni pogledi so v knjigi zabeljeni z učinkovitim humorjem, ki ima prizanesljiv groteskni pridih, in jih tako z vedro zafrkljivostjo razblažijo. Na ta način to pisanje, zastavljeno tudi z literarno roko, učinkuje na bralca in še zlasti na bralko prav simpatično.

Pripovedim dajejo živost presenetljivi zasuki s kriznimi situacijami, z vedno novimi vzgojnimi zapleti, s težavami ob odraščanju otrok, z mrzličnim tempom dogajanja in seveda stalnimi napetostmi. Zajeto je malone vse, kar prispeva k polnosti življenja v družini in kar lahko zlahka podoživljajo starši z odraščajočimi otroki.

V knjigi vseskozi pripoveduje mama, ki poskuša po svojih najboljših močeh razreševati vedno nove zaplete. Velikokrat pa jih s suho razumskostjo razreši šele oče. Toda ta je kljub temu ves čas v drugem planu, če ne celo v senci vsega dogajanja. Pripovedovalka mu tudi pritika rahle očitke, ker je po njenem mnenju pri vzgoji preveč tog in ker se rad umakne. Sploh ga dosledno navaja zgolj z zaimkom v tretji osebi. Vendar je tudi pripovedovalka sama kot mati polna prikupnega samoposmeha.

Knjigo *Iz dnevnika mlade družine* zaznamujeta sveže, sugestivno izrazje in učinkovit slog, kar je seveda nujen pogoj, če naj pisanje deluje duhovito. In v tej knjigi sproščujočih duhovitosti ni malo. Nekatera najboljša taka mesta, ki jih odlikujejo presenetljive besedne zveze in posrečeni slogovni prijemi, nakazujejo, da gre za ambiciozno pisanje, kar pa je pogosto težko doseči, čeprav humor pri naši kritiki nima prave cene – ne glede na to, da je redek in med bralstvom splošno zaželen.

Knjigi je privlačno uvodno besedo napisala hči Matejke Peterlin Manica Maver, ki ima prav tako sama tri otroke, za ilustracije pa je poskrbel Boštjan Petaros.

Clélie Avit: **Tukaj sem**

Celjska Mohorjeva družba, 2018, 188 strani

Mateja Kvartič Dolinšek

Sočna zgodba o tanki meji med življenjem in smrtjo

Letos je pri Celjski Mohorjevi družbi izšel roman *Tukaj sem*, knjižni prvenec mlade francoske avtorice Clélie Avit. Že sámo avtoričino življenje vzbudi zanimanje, saj se je odločila poklicno pot učiteljice kemije in fizike zamenjati za literarno ustvarjanje in poučevanje sodobnega plesa. Njena odločitev se je izkazala za pravilno, saj je bil njen roman leta 2015 nagrajen z nagrado za obetavne mlade avtorje Le Prix Nouveaux Talent.

Roman se začne z zgodbo, pravzaprav z občutki alpinistke Else, ki leži v bolnišnici v komi.

Po naključju v njeno sobo zaide Thibault, ker se želi izogniti srečanju s svojim bratom, ki leži v sosednji sobi po prometni nesreči, v kateri je zakrivil smrt dveh deklic. A Thibault ne stori tega, kar bi storila večina ljudi, ko bi vstopila v sobo neznanca, ne obrne se, ne odide; on ostane pri njej. Njegova zgodba se tukaj šele začne.

Thibaultu je Elsa všeč. Kako je možno, da se človek zaljubi v nekoga, ki je bil v komi, ko ga je spoznal, in ki je še vedno – v komi? Ali je to sploh lahko zaljubljenost ali pa meji že na norost? Mogoče je samo občutek domačnosti tisti, zaradi katerega se Thibault počuti sprejetega, prometna nesreča, ki jo je zakrivil njegov brat, pa še okrepi njegovo moralno lestvico in občutek za pravičnost na eni strani ter krivičnost na drugi.

Preseneča lahkotnost, s katero se avtorica loteva teme, ki je navadno zavita v meglo ali pa je predstavljena zgolj v medicinskih učbenikih – kome. Kot bi bralca peljala v zavedanje nove resničnosti. Knjiga lahko, v primerjavi s filmom, živo predstavi misli in doživljanje oseb, tukaj pa se zdi, da nas te misli kar posrkajo vase in kar vidimo se, kako stojimo v bolniški sobi in želimo povedati: »Ne, tukaj sem, živa sem!«

Bolnišnica je ustanova, kjer se ljudje začnejo vesti drugače kot v običajnih okoliščinah. Ali so tam sami ali pa zaradi svojih najbližjih, ali jim zdravljenje pomeni olajšanje ali pa trpljenje, v vsakem primeru razburka čustva in v ljudeh spodbudi misli, za katere se večinoma še zavedajo ne, da obstajajo.

Avtorica z resničnim talentom in s pravo mero opisuje tako vesele kot žalostne dogodke. Nič ne olepšuje, le

izbere za opis primerne, dovolj sočne besede, da se nam zgodba v barvah odvija pred očmi. Čeprav Elsa ne vidi in ne čuti, lahko to storimo mi namesto nje in nekoliko podoživimo njeno skrivnostno stanje.

To je knjiga, ki jo prebereš na mah. S pravšnjo mero dramatične napetosti ter z izbranim pripovednim jezikom zgodba teče, se na trenutke pomudi, a nam takrat ponudi celo paleto novih občutij ter izkoristi priložnost, da predstavi utrinke preteklega življenja, od resničnega stika z dojenčkom pa do doživetja smrti. Ali nazorneje: od stvarjenja do večnosti. Ker pa se knjiga »po koncu pozna«, lahko rečemo, da je ta takšen kot celoten roman: dramatičen in navdihujoč. Ob njem si lahko sami ustvarimo kakšno novo zgodbo.

Alenka Rebula

Zora Tavčar

Ob devetdesetletnici

Foto: osebni arhiv

S tem člankom se želimo skromno pokloniti Zori Tavčar ob devetdesetletnici, saj bi si zaslužila veliko raznovrstnih priznanj za svoje življenjsko delo na mnogih področjih. Obseg tega dela je delno viden: lahko ga občudujemo v njenih knjigah in drugih objavah, a na prvem mestu bi bilo treba omeniti tisto, v kar je vložila največ ljubezni, dela, plemenite veličine ter izjemne ustvarjalnosti: to je bilo njeno pedagoško delo v Trstu.

Vsa leta do upokojitve je bila profesorica na slovenskih tržaških srednjih šolah (v Sloveniji bi temu rekli, da je učila 6., 7. in 8. razred). Bila je izjemno priljubljena in še danes jo njeni nekdanji učenci ob srečanju prisrčno pozdravljajo, njihovi starši pa tudi, kar je spet nenavadno. Bila je namreč znana po tem, da je znala posredovati učencem s težavami pogum, samozavest in veselje do dela, staršem pa zaupanje v otroka. Tudi za nadarjene je imela velik smisel: znala je biti predana mentorica na njihovi poti pisanja in izražanja notranjega sveta. Njene pripombe k domiselnim domačim nalogam (naslovi njenih spisov bi bili vredni navajanja ...) so bile napisane obsežno in srčno, v resnici so bila to sporočila o veri v otroka, nagovor žlahtne osebe, ki daje vse od sebe, da bi se otrok počutil vrednega in upoštevanega, a da bi se obenem zavedal, da zmore več.

Tudi v družinskem okolju mi je kot mama od prvih še nebogljenih spisih svetovala in me podpirala. Verjela je v mlade ljudi in v njihovo pravico, da jih svet sliši in ovrednoti. Bila je mladim blizu, ker je bila iskriva, uporniška, živahna in duhovita. Njene šolske ure so bile vedno polne veselja, njene postavitve šolskih proslav in prireditev pa daleč od vsake banalnosti. Na oder je navadno spravila prav do zadnjega otroka in njena režija je bila nekaj posebnega: vsi so igrali tako

pristno in prisrčno, kot da gre zares. Poskrbela je, da so igrali sebe, saj jim je pisala vloge na kožo … Urejala je šolska glasila, pisala igre in zgodbe za otoke in mladino za mladinsko revijo *Galeb*, se ukvarjala s privatnimi lekcijam za tiste, ki so želeli pesniti … Vse to je delala zastonj, študirala pa je nenehno in največkrat daleč v noč, ko je družina spala.

V tržaškem Kulturnem klubu je vrsto let vodila literarni krožek za dijake višjih šol in iz teh literarnih popoldnevov se je razvila vrsta mladih literatov, ki so se kmalu uveljavili v slovenskem zamejskem prostoru.

Zato lahko rečemo, da je dala tržaškemu zamejstvu ogromno, tako tistim, ki so potem postali pisci, kulturni delavci ali politiki, kot tistim, ki jih nihče ne omenja, a so samo v njej našli ovrednotenje in trenutke sreče pri spoznavanju svojih možnosti. Svoje ogromno znanje je znala posredovati na način, ki je prebujal veselje do življenja. Kljub šibkemu zdravju in notranji krhkosti je bila neverjetno delavna. Želela je ovrednotiti vse, kar je bilo slovenskega in izjemnega po svetu: njene knjige pogovorov z znanimi Slovenkami in Slovenci doma in po svetu (*Pod Južnim križem* in *Slovenci za danes*) so prava zakladnica informacij o slovenski ustvarjalnosti, ki bi jo s pridom lahko brali mladi vseh šol. Njena široka kultura (bila je strokovnjakinja za primerjalno književnost, a ne samo to) ji je omogočala, da se je s svojimi sogovorniki suvereno pogovarjala o vseh temah, od znanosti do glasbe in politike.

Njena literarna dela nam omogočajo pogled v čas, ki ga ni več, a ga je znala prikazati z živo in bogato govorico osebne izkušnje. Bolečine svojega življenja je znala pripovedovati zabrisano in z oddaljenostjo, ki je bila del njene gorenjske zadržanosti, a globina njene občutljivosti je še kako razvidna v vsem, kar je napisala.

Med njenimi knjigami naj omenim najprej *Veter v laseh* iz leta 1982, v kateri nas popelje v svojo mladosti iz let šolanja v Mariboru in na Dunaju. V delih *Ob kresu življenja* ter *Kroži, kroži galeb* najdemo ganljive in žive, ustvarjalno preoblikovane izkušnje iz njenega bogatega življenja. Otrokom je posvetila pesniško zbirko *Ko se ptički prebude*, odraslim bralcem pa leta 2008 zbirko pesmi *Žarenje*. Zanimiva so tudi njena razmišljanja o ženskih imenih v knjigi *Poklical si me po imenu*. V zadnji knjigi, ki jo je izdala Celjska Mohorjeva družba leta 2015 z naslovom *Dve mladosti – ena ljubezen*, pa se z možem Alojzom Rebulo vračata na začetke njune dolge življenjske poti in ljubezni.

Poleg knjig in člankov za razne liste in revije je veliko svojega dela posvetila oddajam Radia Trst A, za katerega je leta in leta pisala prispevke za kulturno uredništvo ter številne igre in dramatizacije klasikov svetovne literature. Deset let je sodelovala s tržaško revijo *Škrat*, v kateri je objavljala eseje o nekdanji jugoslovanski književnosti, serijo *Ljubezenska pisma slavnih mož* in vrsto zapisov o *Ženski v svetovni književnosti*.

Ob njeni devetdeseti obletnici rojstva lahko rečem, da je s svojim pedagoškim delom in s svojo literarno ustvarjalnostjo pustila vidno sled v slovenski narodnostni skupnosti v Italiji in v slovenski književnosti nasploh. Zato smo tako v družinskem krogu kot med številnimi prijatelji v zamejstvu ponosni nanjo in na vse, kar je ustvarila.

Zori Tavčar tudi v uredništvu *Zvona* iskreno voščimo ob življenjskem jubileju!

Sergij Pahor

Draga 2018

Prijatelji, rečem vam besedo iz srca: verujmo! Ker le v veri je moč in zmaga in odrešenje! Te besede so bile geslo letošnje 53. Drage. Z njimi je Ivan Cankar v juniju 1918 sklenil govor, ki ga je imel v Ljubljani komaj šest mesecev pred smrtjo. Govoril je o grozotah vojne in njenih posledicah, o reševalni vlogi kulture in o skrbi za mladino. Kar koli je mislil pisatelj s svojimi besedami in kakor koli jih danes razumemo mi, so te besede po sto letih še aktualne in še vedno jih, če le hočemo, jemljemo kot vodilo pri našem življenju, delu in nehanju, če hočemo dvigniti na višjo raven stanje duha med Slovenci. Še posebno to velja v naših manjšinskih skupnostih, ki so pod udarom zaradi številčne šibkosti, predvsem pa oslabljene zavesti, nerazvitega čuta vzajemnosti in še vedno prevladujoče idejne razprtosti, ki ne dovoljuje širšega razmaha in razvoja. Neenotnost preprečuje tudi tisto minimalno soglasje, ki bi omogočilo skupno iskanje poti do preživetja. V duhu Cankarjeve družbene in nacionalne kritike je izzvenelo prvo dejanje letošnje Drage, ko je Erika Jazbar opozorila, kako pomemben za družbeni razvoj je resnični medijski pluralizem in kakšne so posledice, če demokrati pozabljamo na svoja načela samo zato, da bi se prilagodili vsiljenemu soglasju javnega mnenja. Učinke ohromljenega pluralizma je Jazbarjeva prikazala s konkretnimi primeri tako iz manjšinske kot iz matične realnosti vključno s tako imenovano »globoko državo, ki ohranja dominante pozicije na pomembnih področjih«, še posebej v medijih.

Imre Jerebic, Lojze Peterle in Tomaž Simčič; foto: Danilo Pahor

O resničnih in mentalnih mejah je govoril pisatelj, pesnik in založnik Aleš Šteger, ki se je naslonil na Cankarjevo tržaško razmišljanje leta 1913, ko je govoril o spopadu med revolucionarno-svobodomiselnim in oblastniško-policijskim konceptom človeka in družbe, kar rojeva po vsem svetu strah; od tod potreba po nadzoru, najraje kar po novih mejah in ograjah, kar vse spodbuja nove nacionalizme. Nova tehnologija omogoča sodobni oblasti, da popolnoma nadzoruje in obvlada posameznika in družbo, po drugi strani pa socialna omrežja odpravljajo meje in omogočajo posamezniku, da se oglaša

v svetu neovirano, sproščeno, čeprav tudi nebrzdano. Šteger je bil zelo oster do slovenske politike, ki zanemarja kulturo in umetnost, a ta je kljub vsemu sposobna provokativnih dejanj, ki opozarjajo na probleme. Tema nedeljske dopoldanske okrogle mize med Imrom Jerebicem in evropskim poslancem Lojzetom Peterletom je bila slovenska socialna problematika predvsem z vidika odnosov med javnimi institucijami, nevladnimi organizacijami in prostovoljci. Odnosi šepajo, ker med omenjenimi komponentami ni pravega sodelovanja. Do izraza je prišel poudarek, da je poleg materialne pomoči treba upoštevati tudi duhovne dimenzije človeka v stiski. »Bližina do sočloveka je danes ogrožena.« Odmevno je izzvenel podatek, da v Sloveniji deluje 460 župnijskih združenj Karitasa z deset tisoč prostovoljci.

Drago 2018 je sklenil novinar in kolumnist *Mladine* Bernard Nežmah, ki je za temo svojega nastopa izbral slovensko politiko. Uvodoma je opozoril, kako se v slovensko politično govorico vrača žargon iz totalitarnih časov, kakor bi hoteli potrditi, da se, poleg drugega, tudi komuniciranje vrača k staremu. Predavatelj je svoje trditve orisal z zgovorno primerjavo slovenskega političnega žargona z drugimi propagandnimi govoricami in gesli, ki so zaradi ponavljanja najlaže prodrli v zavest državljanov. Agresivni besednjak že vnaprej obračuna z nasprotnikom, tako za napad ni treba niti iskati argumentov. Vsaka diskusija na racionalni ravni je tako onemogočena. To velja za večino slovenskih medijev in to se pozna pri javnem mnenju: spremembe ni mogoče pričakovati, dokler se ne bo nekaj premaknilo v miselnih okvirih Slovencev.

Drago je s svojo prisotnostjo in besedo počastil ljubljanski pomožni škof Anton Jamnik, ki je daroval mašo za udeležence in prinesel pozdrave Slovenske škofovske konference. V pridigi se je spomnil Ivana Cankarja kot velikega iskalca. Tudi dvom je pomemben element človeka, ob »vseh pravilih, ki jih imamo, ohranimo svobodo duha,« je dejal škof Jamnik, ki je organizatorjem Drage namenil zelo spodbudne besede in voščila.

Kroniko letošnje Drage dopolnjujejo nekateri odmevni dogodki, v prvi vrsti sobotna Akademija ob sedemdesetletnici Slovenske prosvete. Njena ustanovitev je leta 1948 pomenila prvi organiziran nastop tržaških katoliških krogov na področju kulture. V nenormalnih razmerah po dvajsetletnem fašizmu in drugi svetovni vojni in ob izključevalnem levem taboru, ki ni trpel konkurence, je bilo to zelo pogumno dejanje, ki je obrodilo obilne sadove. Nastop več kot sto udeležencev na proslavi v zastopstvu nekaj desetin društev, zborov in mladinskih skupin je dokazal, kako je bila krovna organizacija potrebna, obenem pa tudi še za naprej zagotovil zvestobo izhojeni poti in vrednotam, ki so od vedno vodilo Prosvete.

Izjemen je bil tudi letos nedeljski obisk Borisa Pahorja, ki je le nekaj dni prej praznoval svojo 105. obletnico rojstva. Priložnost je bila predstavitev najnovejše njemu posvečene knjige, delo nekdanje novinarke *Večera* Darke Zvonar Predan. V knjigi je zbrano vse, kar je v zadnjih petnajstih letih avtorica napisala o pisatelju oziroma se z njim pogovarjala, vključno s še ne objavljenim intervjujem. Vredno branja. Nedeljski program pa je obogatila še podelitev Peterlinove nagrade Lojzetu Peterletu za njegovo zgodnje delo pri odkrivanju slovenskih manjšin ter za prizadevanje pri ustvarjanju skupnega slovenskega prostora.